

Tadqiqot.uz

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA XORIJIY OLIY TA'LIM MUASSASALARI
PROFESSOR-O'QITUVCHILARI, YOSH OLIMLAR, DOKTORANTLAR,
MAGISTRANTLAR VA IQTIDORLI TALABALAR

DAVRIYLI: 2018-2025

RESPUBLIKA KO'P TARMOQLI

ILMIY KONFERENSIYA

YANGI O'ZBEKISTON: 2025

CONFERENCES.UZ

ILMIY TADQIQOTLAR

| ANJUMAN | КОНФЕРЕНЦИЯ | CONFERENCES |

MATERIALLAR TO'PLAMI

IYUN

№ 77
TOSHKENT

CONFERENCES.UZ

**ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН:
ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАР 2-
ҚИСМ**

**НОВЫЙ УЗБЕКИСТАН:
НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
ЧАСТЬ-2**

**NEW UZBEKISTAN:
SCIENTIFIC RESEARCH
PART-2**

ТОШКЕНТ-2025

УЎК 323(575.1)(063)

КБК 66.3(5Ў)я43

Й-18

DOI 10.5281/zenodo.11390854

«ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: Илмий тадқиқотлар» [Тошкент; 2024]

«Янги Ўзбекистон: Илмий тадқиқотлар» мавзусидаги республика 61-кўп тармокли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 29 февраль 2024 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2024. - 128 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар «Харакатлар стратегиясидан – Тараққиёт стратегияси сари» тамойилига асосан ишлаб чиқилган етти устувор йўналишдан иборат 2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси мувофиқ: – илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илгор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини қутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари тахтил қилинган конференцияси.

Маъсул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши -

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар -

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар -

Исмаилов Хусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни -

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви -

Доцент Шакирова Шоҳида Юсуповна (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети
"Беш муҳим ташаббус" маркази раҳбари)

6. Журналистика -

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар –

Самигова Умида Хамидуллаевна ("Kinder land of Asia" НТМ ўқув ва тарбия ишлари бўйича директор ўринбосари)

8. Адабиёт -

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9. Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни -

Phd Вохидова Меҳри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10. Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар -

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети, таржимонлик факультети, инглиз тили амалий таржимаси кафедраси в.б. доценти, PhD)

11. Жисмоний тарбия ва спорт -

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12. Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши -

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13. Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши -

Бобохонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн-

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Музыка ва ҳаёт-

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар -

Доцент Нормирзаев Абдукаюм Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари -

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар -

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика -

Жалилов Фазлиддин Содикович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария -

Жалилов Фазлиддин Содикович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари -

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар -

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари -

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар -

Phd доцент Қаххоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти)

25.География-

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

Page Maker\Верстка\Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналлов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ҲУҚУҚ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

ЖАЗО ТУШУНЧАСИ

Алимбеков Жаҳонгир Худойкул ўғли
Ўзбекистон Республикаси судьялар
Олий Кенгаши ҳузуридаги судьялар
олий мактаби “Жиноят ҳуқуқи”
ихтисослиги бўйича
тингловчиси

АННОТАЦИЯ: Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексида жазо тушунчаси ҳуқуқий жавобгарлик чораси сифатида тасвирланади, у жамиятни муҳофаза қилиш, қонуний тартибни сақлаш, жиноятларнинг олдини олиш, жиноятчини қайта тарбиялаш ва жамиятга интеграциялаш мақсадларида қўлланилади. Жазонинг асосий мақсадлари: жиноятчини жавобгарликка тортиш, профилактика, бошқаларни жиноятдан сақлаш ва жиноятчини ислоҳ қилишдир.

КАЛИТ СЎЗЛАР: Жазо, жиноят кодекси, жазо турлари, жазонинг мақсадлари, жамият хавфсизлиги, жиноятчини ислоҳ қилиш, ёпиқ калит.

Жазо — жиноят содир этган шахсларга ҳуқуқий жавобгарлик белгиловчи, жамиятни муҳофаза қилиш ва қонуний тартибни сақлаш мақсадида қўлланиладиган чорадир. Жазо — бу фақат жиноятчига нисбатан мажбуров чоралари ёки ҳуқуқий чекловлар жорий қилишни эмас, балки жиноятнинг олдини олиш, жамиятни тўғри тартибга солиш ва жиноятчиларни қайта шакллантиришнинг самарали воситасидир.

Ўзбекистон Республикасининг жиноят кодексида жазо тушунчаси ва унинг турлари аниқ ва мукамал белгиланган. Жазо турлари қўлланиладиган жиноятларнинг оғирлиги, жиноятчининг шахсияти, айбдорлик даражасига асосланган ҳолда белгилаш мумкин.

Жазо тушунчаси ва унинг асосий мақсадлари шундан иборатки жазо — бу жиноятчини жамиятдан ажратиш ёки унга муайян чекловлар қўйиш, унинг хулқ-атворини ўзгартиш ва жамиятга қайта интеграциялаш учун амалга ошириладиган ҳуқуқий чорадир. Жазо бир неча мақсадлар билан қўлланилади:

Жиноятни содир этган шахсни жазолаш: Жазо аниқ бир шахсни жиноят содир этгани учун жавобгарликка тортиш.

Профилактика: Жазо орқали бошқа шахсларни жиноятдан сақлантириш, яъни жиноятларнинг олдини олиш.

Қайта шакллантириш: Жиноятчига қайта тарбия бериш ва жамиятга қайта интеграциялашишини таъминлаш.

Ўзбекистон Республикасининг жиноят кодексидаги жазо турлари

Ўзбекистон Республикасининг жиноят кодексида жиноятчиларга нисбатан қўлланиладиган бир неча турдаги жазо чоралари белгиланган. Ушбу жазо турларининг ҳар бири жиноятнинг турига, оғирлигига ва жиноятчининг шахсиятига қараб танланади.

Жарима — жиноятчига молиявий етукликка эга бўлмаган ҳолда

қўлланиладиган жазо туридир. Жарима, жиноятчига ўзига етказилган зарарни молиявий йўсинда тўлаш имконияти бериши мумкин.

Мисол: Бир шахс йўл ҳаракати қоидаларини бузиб, одамни ёки мулкни зарарлаштирганида, суд унга жарима жазосини белгилайди. Агар у жаримани тўлашга имконияти бўлса, бу жазо қўлланилади.

Мажбурий жамоат ишлари жиноятчига муайян ишларни жамоат манфаатларига тўғри келадиган тарзда бажаришни мажбур қилишдир. Ушбу жазо асосан енгил жиноятларга нисбатан қўлланилади.

Мисол: Бир шахс кичик жиноят (масалан, фирибгарлик) содир этгани учун мажбурий жамоат ишлари билан жазоланади. Бу шахсни маҳаллий ҳокимликнинг жамоат хўжалиги ишлари билан шуғулланишга мажбур қилади.

Ахлоқ тузатиш ишлари жиноятчига ахлоқий ва маънавий қайта шаклланиш имконини яратиш мақсадида амалга оширилади. Бу жиноятчига шахсий хулқ-атворини тартибга солиш ва жамият билан муваффақиятли интеграциялашишини таъминлаш учун қўлланилади.

Мисол: Ёшлар орасида содир этилган жиноятларга нисбатан суд аниқ таҳлил ва мажбурий ахлоқ тузатиш ишлари режасини тузиши мумкин. Бу жазо шахснинг хулқ-атворини қайта шакллантиришга йўналтирилган.

Хизмат бўйича чеклаш бу жазо шахснинг хизмат фаолиятини, аниқ бир соҳадаги ишини чеклашни назарда тутди. Масалан, давлат хизматини ёки иш билан боғлиқ фаолиятни маҳкамалаган ҳолда қўлланилади.

Мисол: Бир давлат хизматчиси жиноят содир қилгани учун аниқ бир лавозимда ишлаш ҳуқуқидан маҳрум қилинади. Ушбу жазо жазо тартибининг бир қисми сифатида қўлланилади.

Умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси, жиноятчига эркинликдан тўлиқ айрилган ҳолда қўлланиладиган жазо тури бўлиб, жиноятнинг энг оғир шаклларида қўлланилади. Бу жазо, жиноятчининг жамиятга янада хавфли эканлигини ҳисобга олган ҳолда таърифланган.

Мисол: Қасддан одам ўлдириш, терроризм жиноятлари инсон ҳаётига хатар туғдирадиган жиноятлар учун умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси берилиши мумкин.

Жазонинг асосий мақсади жиноятларнинг олдини олиш, жиноятчиларни қайта шакллантириш ва жамият хавфсизлигини таъминлашдан иборат. Ўзбекистон Республикасининг жиноят кодексидаги жазо турлари ҳар бир жиноятнинг оғирлигига ва жиноятчининг хулқ-атворини яхшилашга йўналтирилган.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки Ўзбекистон Республикасининг жиноят кодексидаги жазо тушунчаси жиноятчига нисбатан таълим, тарбия ва жавобгарликнинг муҳим қисмини ташкил қилади. Жазо — бу жиноятларнинг олдини олиш, жиноятчини қайта шакллантириш ва жамиятнинг хавфсизлигини таъминлаш учун қўлланиладиган чорадир. Жазо жиноятчининг хулқ-атворини ўзгартиради, уни жамиятга қайта интеграциялашишга йўналтиради.

“КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШ ИШЛАРИНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ РЕЙТИНГ БАҲОЛАШ ТАРТИБИ ТЎҒРИСИДА”ГИ НИЗОМНИНГ МАЗМУН-МОҲИАТИ ТЎҒРИСИДА

Мамаюсупов Марс Нурмаметович

Денов туманлараро иқтисодий суди
судьяси, PhD,

Аннотация: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 12 январдаги “Коррупцияга қарши курашиш ишларининг самарадорлигини рейтинг баҳолаш тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 81-сонли Қарорининг 2-иловасига мувофиқ тасдиқланган “Коррупцияга қарши курашиш ишларининг самарадорлигини рейтинг баҳолаш тартиби тўғрисида”ги Низом (кейинги ўринларда “Низом” деб аталади) барча давлат органлари ва ташкилотлари, шу жумладан маҳаллий давлат ҳокимияти органларида коррупцияга қарши курашиш ишларининг самарадорлигини рейтинг баҳолашни тартибга солади.

Калит сўзлар: низом, коррупция, рейтинг, индикатор, электрон платформа, баҳолаш.

Республикада ҳозирги кунда давлат органлари ва ташкилотлари, шу жумладан маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органларида коррупцияга қарши курашиш, уни келтириб чиқараётган сабаб ва шарт-шароитларни аниқлаш ва бартараф этиш, олдини олиш, профилактик чораларни амалга ошириш, коррупцияга қарши мурасизликни шакллантириш борасида тизимли ишлар олиб борилмоқда.

Хусусан, бир қатор вазирлик ва идоралар, маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органларида ISO 37001:2016 халқаро стандартига асосан коррупцияга қарши менежмент тизими жорий этилиб, коррупцияга қарши курашиш бўйича ички идоравий ҳужжатлар қабул қилинди.

Давлат органлари ва ташкилотлари, шу жумладан маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органларининг коррупцияга қарши курашиш борасидаги фаолиятига оид самарадорлик кўрсаткичларини белгилаш ва уларни илғор халқаро стандартлар асосида баҳолаш тизимини жорий этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 12 январдаги “Коррупцияга қарши курашиш ишларининг самарадорлигини рейтинг баҳолаш тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 81-сонли Қарорининг 2-иловасига мувофиқ “Коррупцияга қарши курашиш ишларининг самарадорлигини рейтинг баҳолаш тартиби тўғрисида”ги Низом (кейинги ўринларда “Низом” деб аталади) тасдиқланди.

Низом барча давлат органлари ва ташкилотлари, шу жумладан маҳаллий давлат ҳокимияти органларида коррупцияга қарши курашиш ишларининг самарадорлигини рейтинг баҳолаш (кейинги ўринларда — рейтинг баҳолаш) тартибини белгилайди.

Мазкур рейтинг баҳолаш давлат ташкилотларининг коррупцияга қарши курашиш бўйича олиб бораётган фаолияти самарадорлигини пухта таҳлил қилиш, баҳолаш ва аниқланган камчиликларни бартараф этиш учун таклиф ва тавсиялар

ишлаб чиқиш мақсадида ўтказилади.

Давлат ташкилотларида коррупцияга қарши курашиш бўйича ички назорат тизими ва коррупциянинг олдини олиш бўйича бошқа халқаро стандартларнинг самарали жорий этилганлиги ҳамда амалиётга татбиқ қилинганлиги рейтинг баҳолашнинг объекти ҳисобланади.

Рейтинг баҳолаш Коррупцияга қарши курашиш агентлиги (кейинги ўринларда — Агентлик) томонидан ташкил этилади.

Ушбу Низомга асосан, рейтинг баҳолаш алоҳида индикаторлардан ташкил топган қуйидаги йўналишлар бўйича амалга оширилади:

биринчи йўналиш — давлат ташкилотларида коррупцияга қарши курашиш бўйича механизм ва ҳуқуқий асосларнинг яратилганлиги ҳамда амалиётга татбиқ этилганлиги;

иккинчи йўналиш — коррупциявий хавф-хатарларни аниқлаш, баҳолаш ва уларни камайтириш бўйича тадбирларнинг амалга оширилганлиги;

учинчи йўналиш — давлат ташкилотлари раҳбарларининг коррупцияга қарши мурасасиз муносабатни кўрсатувчи хатти-ҳаракатларининг мавжудлиги;

тўртинчи йўналиш — ходимларнинг коррупцияга қарши курашишга оид ички тартиб-таомиллардан хабардорлиги ҳамда ушбу соҳада билим ва кўникмаларини ошириш бўйича тадбирларнинг амалга оширилганлиги;

бешинчи йўналиш — коррупцияга қарши курашиш бўйича тегишли соҳа ёки тармоқ кесимида аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, ушбу иллатга нисбатан мурасасиз муносабатни шакллантиришга қаратилган тарғибот тадбирларининг самарадорлиги.

Мазкур коррупцияга қарши курашиш ишларининг самарадорлиги

0 баллдан 100 баллгача рейтингда баҳоланиб, фаолият самарадорлиги «яхши», «қониқарли» ва «қониқарсиз» тоифаларга ажратилади.

Бунда, индикаторларни бажариш орқали:

81 баллдан 100 баллгача тўплаган давлат ташкилоти фаолият самарадорлиги — «яхши»;

55 баллдан 81 баллгача тўплаган давлат ташкилоти фаолият самарадорлиги — «қониқарли»;

55 дан паст балл тўплаган давлат ташкилоти фаолият самарадорлиги — «қониқарсиз» деб топилади.

Юқорида келтириб ўтганимиз, рейтинг баҳолаш йўналишлари бўйича баллар қуйидагича тақсимланади:

биринчи йўналиш — максимал 35 балл;

иккинчи йўналиш — максимал 30 балл;

учинчи йўналиш — максимал 15 балл;

тўртинчи йўналиш — максимал 15 балл;

бешинчи йўналиш — максимал 5 балл.

Агентлик ҳар йили 5 январга қадар «E-Anticor.uz» электрон платформаси (кейинги ўринларда — электрон платформа) орқали рейтинг баҳолашдан ўтказиладиган давлат ташкилотлари рўйхатини тузади ҳамда бу ҳақда уларни ёзма равишда хабардор қилади.

Давлат ташкилотлари томонидан ҳар чоракда (10 апрель, 10 июль ва 10 октябрга қадар) чораклик маълумотлар, ҳар рейтинг баҳолаш йили якунида (10

январдан кечиктирмай) эса йиллик маълумотлар электрон платформа орқали Рейтинг баҳолаш йўналишлари ва индикатор кўрсаткичлари жадвалини тўлдириш йўли билан киритиб борилади.

Агентлик мунтазам равишда давлат ташкилотлари томонидан электрон платформага киритилган маълумотларни таҳлил қилиб боради, коррупцияга қарши курашиш самарадорлиги «қониқарсиз» деб топилиши мумкин бўлган давлат ташкилотларига услубий ёрдам кўрсатади.

Рейтинг баҳолаш натижаларининг ҳолислигини таъминлаш мақсадида ҳар йили 9 кишидан иборат бўлган Рейтинг баҳолашни мустақил амалга оширувчи экспертлар гуруҳи (кейинги ўринларда — Экспертлар гуруҳи) шакллантирилади.

Экспертлар гуруҳи таркибини шакллантириш ва унинг фаолиятини ташкил этиш, шу жумладан экспертларни танлаб олиш мезонлари, уларнинг мажбуриятлари ва манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш механизмларини назарда тутувчи тартиб Агентлик томонидан белгиланади.

Экспертлар гуруҳи таркиби Агентлик томонидан давлат ташкилотлари таклифларига асосан шакллантирилади.

Агентлик рейтинг баҳолаш якунларига кўра коррупцияга қарши курашиш самарадорлиги «яхши», «қониқарли» ва «қониқарсиз» бўлган давлат ташкилотлари рўйхатини ҳар йили 1 март куни Коррупцияга қарши курашиш бўйича миллий кенгашга киритади ҳамда ўз расмий-веб сайтида ва оммавий ахборот воситаларида эълон қилади.

Агентлик томонидан рейтинг баҳолаш якунлари бўйича коррупцияга қарши курашиш самарадорлиги «яхши» деб топилган давлат ташкилотларининг ижобий иш тажрибасини бошқа давлат ташкилотларида оммалаштириш бўйича тегишли чора-тадбирлар амалга оширилади.

Коррупцияга қарши курашиш самарадорлиги «қониқарсиз» деб топилган давлат ташкилотлари ҳар йили 20 мартга қадар коррупцияга қарши курашиш самарадорлигини оширишга қаратилган чора-тадбирлар дастури ишлаб чиқиши ва уни Агентлик билан келишилган ҳолда тасдиқлаши лозим бўлади.

Агентлик, зарурат бўлганда, рейтинг баҳолашнинг қўшимча йўналишлари ва индикатор кўрсаткичларини киритиши мумкин.

Хулоса ўрнида, мазкур Низом давлат органлари ва ташкилотларида коррупцияга қарши курашиш, давлат органлари ва ташкилотларининг очиқлигини таъминлаш ва коррупциянинг олдини олишда муҳим аҳамиятга эга меъёрий ҳужжат десак муболаға қилмаган бўламиз.

Шу билан бирга, Низом коррупцияга қарши курашиш ишларининг самарадорлигини баҳолаш механизмлари соҳада амалга оширилаётган тадбирларга ягона мезон асосида ҳолисона баҳо бериш ва уларнинг натижадорлигини янада оширишга хизмат қилиб келмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси - <https://lex.uz/>;
 2. Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни;
- №. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 12 январдаги 81-сонли Қарори - <https://lex.uz/>

ИҚТИСОДИЙ СУДЛАРДА ЗАМОНАВИЙ ВИДЕОКОНФЕРЕНЦАЛОҚА ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ: ИНВЕСТИОРЛАР УЧУН ҚУЛАЙ ЭЛЕКТРОН АДОЛАТ ТИЗИМИ.

Хусанов Саидмурод Жўраевич
Шеробод туманлараро иқтисодий
суди раиси,

Ўзбекистон Республикасининг 2025 йил 11 мартда қабул қилинган [«Аҳолига суд муҳокамаларида масофадан иштирок этиш учун янада қулай шароитлар яратилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»](#)ги ЎРҚ-1047-сонли Қонуни миллий суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, очиқлик ва шаффофликни таъминлаш, шунингдек, иқтисодий судлар фаолиятини рақамлаштириш орқали самарадорликни оширишга қаратилган муҳим ҳуқуқий ҳужжат ҳисобланади.

Бу қонун билан иқтисодий суд жараёнларида электрон шаклда иштирок этишнинг ҳуқуқий асослари янада мустаҳкамланди. Хусусан, суд ишларида электрон ҳужжатлардан фойдаланиш, электрон рақамли имзо билан тасдиқланган ҳужжатларни тақдим этиш, мобиль қурилмалар орқали иштирок этиш имкониятлари кенгайтирилди.

Суд жараёнида мобиль қурилмалар орқали иштирок этиш имконияти ЎРҚ-1047 қонуни асосида иқтисодий суд муҳокамаларида масофавий иштирок этиш, жумладан мобиль телефонлар, планшетлар ва бошқа замонавий қурилмалар орқали суд мажлисларига онлайн тарзда уланиш имкони яратилди. Бу нафақат маҳаллий тадбиркорлар, балки чет эллик инвесторлар учун ҳам жуда қулай ҳисобланади. Улар ўз мамлакатидан туриб, суд мажлисларида реал вақтда иштирок этиши, онлайн гувоҳлик бериши ва онлайн ўз қонуний манфаатларини ҳимоясини амалга ошириши мумкин.

Иқтисодий судларда ҳужжатларни қоғоз шаклда эмас, балки электрон кўринишда, электрон рақамли имзо билан тасдиқланган ҳолда тақдим этиш имконияти яратилган. Бу имконият қуйидаги афзалликларни беради:

- Ҳужжатларни тезкор тақдим этиш ва қабул қилиш;
- Транспорт харажатларини қисқартириш;
- Ҳужжатларни сақлаш, архивлаш ва қайта кўриб чиқишнинг осонлашиши;
- Суд жараёнларида шаффофлик ва ишончни ошириш.

Чет эллик инвесторлар учун судлашув жараёнларидаги электрон қулайликлар жуда муҳим аҳамият касб этади. Улар суд ишини онлайн кузатиш, онлайн электрон ҳужжат тақдим этиш ва суд мажлисида онлайн адвокатлари орқали ҳимоялаш имкониятига эга бўлган ҳолда, ўз бизнес манфаатларини самарали ҳимоя қилиши мумкин. ЎРҚ-1047 қонуни ушбу имкониятларни ҳуқуқий жиҳатдан кафолатлаб берди.

Хулоса қилиб айтганда, замонавий иқтисодий судлов тизими рақамлаштириш ва электрон технологияларга асосланган ҳолда жадал ривожланмоқда. ЎРҚ-1047-сонли Қонун билан киритилган ўзгартиш ва

қўшимчалар Ўзбекистонда ҳуқуқий адолатнинг фуқаролар ва инвесторлар учун янада очиқ, самарали ва замонавий шаклда таъминланишига хизмат қилмоқда. Шу орқали мамлакатимизда инвесторларга қулай ҳуқуқий муҳит яратилиб, иқтисодий барқарорликка ҳисса қўшилмоқда.

Фойдаланилган манбалар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни ЎРҚ-1047-сон, 2025 йил 11 март — www.lex.uz
2. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодекси — www.lex.uz
3. Ягона интерактив давлат хизматлари портали — my.gov.uz
4. Ўзбекистон Республикаси Олий суди расмий сайти — www.supcourt.uz
5. Электрон рақамли имзо тўғрисидаги қонун — www.lex.uz

ИҚТИСОДИЙ СУДЛАРДА ШАРТНОМАНИ БЕКОР ҚИЛИШ БИЛАН БОҒЛИҚ НИЗОЛАРНИ ҲАЛ ЭТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ.

Жаббаров Толмас Рузимуродович

Шеробод туманлараро иқтисодий

суди судьяси

Аннотация: мақолада жисмоний ва юридик шахслар ўртасида тузилган шартномаларни ихтиёрий ёки суд орқали ўзгартириш ва бекор қилишнинг ўзига хос жиҳатлари ҳақида ёритилган.

Калит сўзлар: шартнома, мажбурият, шартномани ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳақидаги таклиф, шартномани жиддий бузиш, шартномани бекор қилиш тўғрисидаги қилишув.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси (бундан буён матнда ФК деб юритилади)нинг 353-моддаси биринчи қисмига кўра, икки ёки бир неча шахснинг фуқаролик ҳуқуқлари ва бурчларини вужудга келтириш, ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳақидаги қилишуви шартнома дейилади.

Мазкур Кодекснинг 354-моддаси биринчи ва иккинчи қисмида, фуқаролар ва юридик шахслар шартнома тузишда эркиндирлар, шартнома тузишга мажбур қилишга йўл қўйилмайди, шартнома тузиш бурчи ушбу Кодекста, бошқа қонунда ёки олинган мажбуриятда назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно эканлиги белгилаб қўйилган.

Биламизки, фуқаролар ҳамда юридик шахслар, тадбиркорлик субъектлари ўртасидаги аксарият низолар шартномавий муносабатлардан келиб чиқади.

Ваҳоланки, ФКнинг 234-моддаси иккинчи қисмига кўра, мажбуриятлар шартномадан, зиён етказиш натижасида ҳамда ушбу Кодекста кўрсатилган бошқа асослардан келиб чиқади.

Қонунчилигимизда шартномани бекор қилишнинг ҳамда ўзгартиришнинг ўзига хос жиҳатлари белгилаб берилган.

Хусусан, ФКнинг 382-моддасига кўра, агар ушбу Кодекста, бошқа қонунларда ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, шартнома тарафларнинг қилишувига мувофиқ ўзгартирилиши ва бекор қилиниши мумкин.

Тарафлардан бирининг талаби билан шартнома суд томонидан фақат қуйидаги ҳолларда ўзгартирилиши ёки бекор қилиниши мумкин:

- 1) иккинчи тараф шартномани жиддий равишда бузса;
- 2) ушбу Кодекс, бошқа қонунлар ва шартномада назарда тутилган ўзга ҳолларда.

Тарафлардан бирининг шартномани бузиши иккинчи тарафга у шартнома тузишда умид қилишга ҳақли бўлган нарсадан кўп даражада маҳрум бўладиган қилиб зарар етказиши шартномани жиддий бузиш ҳисобланади.

Бир тараф шартномани бажаришдан тўла ёки қисман бош тортиб, қонун ёҳуд тарафларнинг қилишувида бунга йўл қўйилса, шартнома тегишлича бекор қилинган ёки ўзгартирилган ҳисобланади.

Шартномани суд томонидан бекор қилиш тўғрисидаги низоларни кўриб чиқишнинг ўзига хос жиҳатлари шундаки, аввало шартнома тарафлари

шартномани бекор қилишда ФКнинг 384-моддаси талабларига риоя қилинганлиги ҳолатига аниқлик киритиш лозим бўлади.

Хусусан, ФКнинг 384-моддасида, шартнома қандай шаклда тузилган бўлса, уни ўзгартириш ёки бекор қилиш тўғрисидаги келишув ҳам шундай шаклда тузилади, башарти қонунчиликдан, шартнома ёки иш муомаласи одатларидан бошқача тартиб келиб чиқмаса.

Бир тараф шартномани ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳақидаги таклифга иккинчи тарафдан рад жавоби олганидан кейингина ёки таклифда кўрсатилган ёхуд қонунда ёинки шартномада белгиланган муддатда, бундай муддат бўлмаганида эса - ўттиз кунлик муддатда жавоб олмаганидан кейин, шартномани ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳақидаги талабни судга тақдим этиши мумкин, деб белгиланган.

Бундан шуни тушуниш мумкинки, аввало шартнома қандай шаклда тузилган бўлса, уни ўзгартириш ва бекор қилиш ҳам худди шундай тарафларнинг ўзаро розилигига асосан келишув тузиш орқали амалга оширилади.

Агарда шартномани ўзгартириш ёки бекор қилишга шартнома тарафларидан бири рози бўлмаган тақдирда, у суд орқали бекор қилиниши мумкин. Бу ҳолатда шартномани ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳоҳиши бўлган тараф уни ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳақидаги ўз таклифини шартноманинг иккинчи тарафига юбориши лозим бўлади.

Ўзининг таклифига рад жавоби олгандан кейингина ёки таклифда кўрсатилган ёхуд қонунда ёинки шартномада белгиланган муддатда, бундай муддат бўлмаганида эса - ўттиз кунлик муддатда таклифига жавоб олмаган шартнома тарафи шартномани ўзгартириш ёки бекор қилиш ҳақидаги даъво талаби билан судга мурожаат қилиш мумкин.

Зеро, Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодексининг 148-моддаси иккинчи қисмида, агар қонунда муайян тоифадаги низолар учун судгача ҳал қилиш (талабнома юбориш) тартиби белгиланган ёхуд бу тартиб шартномада назарда тутилган бўлса, фақат тарафлар ўзаро муносабатларини ихтиёрий равишда ҳал қилиш чораларини кўрганларидан кейингина судда иш қўзғатилиши мумкинлиги белгиланган.

Мазкур Қонун нормасига риоя қилмаслик келгусида даъво аризасининг суд томонидан кўрмасдан қолдирилишига сабаб бўлиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. //www.lex.uz
2. Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг 2009 йил 18 декабрь кундаги “Хўжалик шартномаларини тузиш, ўзгартириш ва бекор қилишни тартибга солувчи фуқаролик қонун ҳужжатлари нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 203-сонли Қарори.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида”ги Қонуни. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни 29.08.1998 йилдаги 670-I-сон

XALQARO TAJRIBA ASOSIDA O'ZBEKISTONDA JAMOATCHILIK NAZORATI INSTITUTINI MUSTAHKAMLASHNING HUQUQIY ZARURATI

Ibragimov Mirfayz Ikrom o'g'li

Davlat boshqaruvi huquqi yo'nalishi magistranti

Toshkent davlat yuridik universiteti

e-mail: mirfayzibragimov1126@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada fuqarolik jamiyati rivojlangan mamlakatlar tajribasiga tayangan holda jamoatchilik nazorati institutining demokratik boshqaruvdagi o'рни tahlil qilingan. Xususan, Shvetsiya, Finlyandiya, Norvegiya, Kanada va Yangi Zelandiyada mazkur 14uy o'1414te fuqarolarning davlat faoliyatidagi ishtirokini kengaytirish, ochiqlikni ta'minlash va hokimiyatni muvozanatlash mexanizmi sifatida xizmat qilayotgani qayd etilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida jamoatchilik nazorati fuqarolarning davlat boshqaruvida ishtirok etishining konstitutsiyaviy huquqi sifatida e'tirof etilgani ushbu institutni mustahkamlash uchun muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qilgani ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: jamoatchilik nazorati, inson huquqlari, fuqarolik tashabbusi, huquqiy madaniyat, jamiyat, ochiqlik, shaffoflik, ekspertiza.

Bugungi kunda dunyoning "Ranking of countries in the level of political and civil freedoms" reytingiga kiruvchi, fuqarolik jamiyatining o'ta rivojlangan ko'rinishiga ega davlatlar (Shvetsiya, Finlyandiya, Norvegiya, Yangi Zelandiya, Kanada)da aynan jamoatchilik nazorati institutining rivojlangani ushbu davlatlarning mazkur reytinglarda yuqori o'ringa ko'tarilishining asosiy sababi ekanligini ko'rsatmoqda [1]. Bu esa, jamoatchilik nazorati institutining mavjudligi va samarali faoliyati ulardagi davlat organlarining 14uy o'14 hokimiyatga ega bo'lishlarini "tiyib turuvchi" mexanizmlardan biri sifatida baholanadi. Shu sababli, boshqa demokratik siyosiy tizimlarda ham jamoatchilik nazorati institutlarining fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy jarayonlardagi faolligini oshirish, davlat hokimiyati organlari tizimini nazorat qilish, bu orqali fuqarolik jamiyatining davlat bilan muvozanatini ta'minlash, jamiyat a'zolarining manfaatlarini siyosiy tizimda ifodalanishiga erishish, hokimiyat organlarining ochiqlik va shaffoflik asosida faoliyat olib borishi, qolaversa, inson huquq va erkinliklarini ta'minlash borasidagi faoliyatini tobora faollashtirish dolzarblashmoqda.

Yangi O'zbekiston taraqqiyotining zamonaviy bosqichida davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirish mexanizmlarining ilmiy asoslarini yanada mustahkamlash tobora zaruriyatga aylanmoqda. Yangilangan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida qayd etilganidek: "O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga ega. Bunday ishtirok etish o'zini o'zi boshqarish, referendumlar o'tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda shakllantirish, shuningdek davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati vositasida amalga oshiriladi" [2].

Zero, "jamoatchilik nazorati – bu faqatgina davlat idoralari faoliyati ustidan nazorat emas, balki jamiyatning o'zini o'zi boshqarish usuli, boshqacha aytganda, fuqarolik jamiyatini taraqqiy toptirishning muhim omillaridan biridir" [3]. Bu borada fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda jamoatchilik nazoratini amalga oshirish mexanizmlarini ilmiy

tadqiq etish va amaliyotga joriy etish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish alohida ahamiyat kasb etadi.

Ko'plab rivojlangan demokratik mamlakatlarda jamoatchilik nazorati quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

birinchidan, davlat hokimiyati va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlariga petitsiyalar bilan murojaat qilish (fuqarolarning individual va jamoa tartibida murojaatlari);

ikkinchidan, hokimiyat faoliyati to'g'risida axborotning fuqarolar uchun ochiqligi (fuqarolar uchun davlat organlarining axborot jihatdan ochiq-oshkoraligi);

uchinchidan, mahalliy o'zini o'zi boshqarish, fuqarolar yig'ilishlari va yig'inlari orqali fuqarolarning jamiyat ishlarini boshqarishda ishtiroki;

to'rtinchidan, oshkoralik tarzida eshitishuvlar;

beshinchidan, qonun loyihalari va davlat hayotining boshqa muhim masalalarining jamoat muhokamalari;

oltinchidan, qonunchilik hujjatlari loyihalarining jamoat ekspertizasi;

yettinchidan, jurnalistik tekshiruvlar va boshqalar [4].

Yevropa davlatlari hamda AQShda jamoatchilik nazoratini samarali amalga oshirish uchun davlat tomonidan axborotlar ochiqligini ta'minlovchi maxsus aktlar qabul qilingan. Fuqarolik jamiyati institutlari, jumladan, nodavlat notijorat tashkilotlari, turli jamoat kengashlari va ijroiya hokimiyati tarkibidagi qo'mitalar faoliyati qonun bilan tartibga solinadi. Ushbu jarayonda volontyorlik harakati, fuqarolik tashabbuslari, ommaviy muhokamalar, ovoz berish, petitsiyalar topshirish, mustaqil ekspertiza hamda jurnalistik tekshiruvlar muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Yevropa davlatlarining jamoatchilik nazoratiga doir tajribasini o'rganish davomida amalga oshirilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, "jamoatchilik nazorati faqat jamiyat fuqaroviylik darajasiga ko'tarilgandagina o'zining samara va ijobiy natijasini beradi" [5]. Masalan, Buyuk Britaniyada fuqarolar o'zlarining ixtiyoriy roziligi asosida politsiyaga yordam berish ishlariga jalb etiladi. Daniya, Fransiya, Niderlandiya, Shvetsiya, Buyuk Britaniya va Germaniyada jinoyatlarning oldini olish bo'yicha jamoatchilik kengashlari shakllantirilgan bo'lib, bu kengashlarning boshqaruviga ko'pincha obro'li siyosatchilar boshchilik qiladi. Mazkur kengashlar jinoyatlar manzarasini aniqlash, mahalliy sharoitda ularga qanday ta'sir etish, ularning sabablarini tahlil etish, jinoyatlarning oldini olish omillarini 15uy o1515 ishlari bilan shug'ullanadi. Shuningdek, Shvetsiyada davlat ijroiya hokimiyati organlari va mahalliy o'zini o'zi boshqarish hokimiyati organlari fuqarolarning so'rovlariga darhol javob berishlari qoidasi o'rnatilgan bo'lib, har bir hokimiyat organi rasmiy hujjatlar reyestrini yuritishi belgilangan, ulardan ko'pchiligi fuqarolar va ularning institutlari foydalanishlari uchun ochiqligi qoidasi belgilangan. Hozirgi davrda ham mazkur reyestrlarning 15uy o1515t ko'rinishidan erkin ravishda foydalanish mumkin. Finlyandiya qonunchiligiga binoan hokimiyat organlari va ularning mansabdor shaxslari tomonidan qabul qilingan qarorlar to'g'risidagi axborotlar aks etgan hujjatlar saqlanishi, davlat hokimiyati organlari fuqarolarni o'z faoliyati to'g'risida xabardor qilishga majbur ekanligi qonunning eng muhim jihatlaridir. Shuningdek, hokimiyat organlariga o'z faoliyatlari to'g'risida hisobotlar va statistikani nashr etishlariga majbur ekanligi belgilab qo'yilgan. Bundan tashqari, hukumat majlislari jamoatchilik uchun ochiqligi e'lon qilingan [5].

Xulosa qilib aytganda, xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, fuqarolik jamiyati

rivojlangan davlatlarda – xususan, Shvetsiya, Finlyandiya, Norvegiya, Yangi Zelandiya va Kanada kabi mamlakatlarda – jamoatchilik nazorati 16uy o1616te siyosiy va fuqarolik erkinliklarini ta'minlashning muhim kafolati sifatida xizmat qilmoqda. Bu 16uy o1616te davlat organlarining 16uy o16 hokimiyatga ega bo'lishining oldini olish, fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi faolligini oshirish, ularning manfaatlarini siyosiy tizimda ifoda etish, shuningdek, davlat hokimiyati faoliyatining ochiqligi va shaffofligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahririda jamoatchilik nazorati fuqarolarning jamiyat va davlat boshqaruvidagi bevosita ishtirokining konstitutsiyaviy huquqi sifatida e'tirof etilgani ushbu institutni rivojlantirish yo'lida muhim huquqiy asos yaratdi. Mamlakatimizda ushbu institutni mustahkamlash, xalq ishtirokini kengaytirish, davlat organlari ustidan samarali nazorat o'rnatish bo'yicha tizimli yondashuvlar talab etiladi.

Dunyo davlatlarining ilg'or tajribasi, xususan, Yevropa va AQShda jamoatchilik nazorati turli shakllarda: petitsiyalar, jamoat muhokamalari, ekspertiza, jurnalistik tekshiruvlar, ochiq eshituvlar, volontyorlik harakatlari orqali amalga oshirilayotgani, 16uy o'nalishda chuqur institutsional yondashuv mavjudligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, mazkur mamlakatlarda davlat organlari fuqarolarga axborot taqdim etish bo'yicha yuridik majburiyatga ega bo'lib, bu holat hokimiyat faoliyatining oshkoraligini oshiradi va ishonch muhitini mustahkamlaydi. O'zbekistonda jamoatchilik nazoratining samaradorligini ta'minlash, uni zamonaviy demokratik talablarga mos tarzda takomillashtirish, mexanizmlarini huquqiy va ilmiy jihatdan chuqur asoslash dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Bu yo'nalishda amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqish, fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirish hamda fuqarolik jamiyatining davlat bilan barqaror muvozanatga erishishiga ko'maklashuvchi mexanizmlarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ranking of countries in the level of political and civil freedoms. Freedom house: Freedom in the world 2023 // <https://gtmarket.ru/ratings/freedom-in-the-world>
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. -Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2023. – 80 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Konstitutsiya va qonun ustuvorligi – huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining eng muhim mezonidir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 27 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2019 yil 7 dekabr. // Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. -T.: "O'zbekiston" NMIU. -B.109.
4. Jalilov A. Muhammadiyev U. Jo'rayev Q. Fuqarolik jamiyati asoslari. – Toshkent, 2015, -B. 142. (264 b.)
5. Смирнов, С.Н., Сидорина, Т.Ю. Социальная политика: Учебное пособие. –М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2004, -С.115.
6. Alimova M.Sh. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda jamoatchilik nazoratini amalga oshirish mexanizmlarini kuchaytirish (xalqaro tajriba va milliy amaliyotga qo'llash masalalari). Siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (Phd) dissertatsiyasi avtoreferati, - Toshkent. 2023. -B.13.

7. Sobirovich, T. B. (2021). The national and universal principles of democracy in the Central Asian context. International journal of advanced research and review, 6(1), 30-34.
8. Sobirovich, T. B. (2021). The implementation of human indicator reforms in Uzbekistan. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(9), 197-202.
9. Sobirovich, T. B. (2021). National Principles of Democracy in Uzbekistan. Mediterranean Journal of Basic and Applied Sciences (MJBAS), 5(3), 131-135.

QONUN IJODKORLIGI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Sharipov Firdavs Xolnazarovich,
O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi
Qonunchilik palatasi deputati
ORCID: 0009-0006-5732-0293
e-mail: firdavs1983xxx@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida qonun ijodkorligi faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan islohotlar tahlil qilingan. Xususan, norma ijodkorligida to'g'ridan-to'g'ri amal qiladigan qonunlarni qabul qilish, jamoatchilik ishtirokini ta'minlash, qonun hujjatlarining samaradorligini oshirish, havolaki normalarni kamaytirish kabi yo'nalishlar yoritilgan. Shu bilan birga, qabul qilinayotgan qonunlarning hayotiyliigi, xalqchilligi va xalqaro mezonlarga mosligini ta'minlash maqsadida joriy etilgan institutsional va huquqiy mexanizmlar tahlil berilgan. Maqolada shuningdek, qonun ijodkorligi jarayonidagi mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha tegishli xulosa va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Qonun ijodkorligi, huquqiy islohotlar, to'g'ridan-to'g'ri amal qiluvchi qonun, havolaki norma, jamoatchilik ishtirokini ta'minlash, parlament faoliyati, qonun hujjatlarining hayotiyliigi.

Davlat boshqaruvi mexanizmlari, avvalo, norma ijodkorligi, xususan qonun ijodkorligi faoliyati orqali amalga oshirilishi o'z isbotini topgan haqiqat. Qonun ijodkorligi – bu murakkab, ko'p bosqichli jarayon bo'lib, uning samaradorligi bevosita qabul qilinayotgan huquqiy normalarning hayotiyliigi va xalqchilligiga bog'liq. Zero, har bir fuqaro huquqiy normalarda o'z hayoti, farovonligi va kelajagining huquqiy kafolatlarini ko'rishni istaydi.

Qonun ijodkorligi Qonunchilik palatasi faoliyatining eng asosiy yo'nalishi, birinchi galdagi sanaladi. Albatta, qabul qilinayotgan qonunlarning har jihatdan mukammal bo'lishi aholi farovonligini oshirishga, qonunlar inson huquq, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu ma'noda, Oliy Majlisning bu boradagi faoliyat sifatini oshirib borish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan Norma ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish kontsepsiyasi [1] qabul qilingan edi. Ushbu hujjat norma ijodkorligi faoliyatiga zamonaviy yondashuv va yangicha mazmun olib kirdi. Xususan, Oliy Majlis Qonunchilik palatasining qonun ijodkorligi faoliyatining sifatini tubdan oshirish bilan birga qabul qilinayotgan qonunlarning har jihatdan takomillashib xalqchil bo'lishiga xizmat qilmoqda.

Qolaversa, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar qonun ijodkorligi sohasidagi ishlarda ham yangi tartib-qoidalarni joriy etmoqda.

Mazkur sohani rivojlantirishga oid «Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida»gi [2] hamda yangi tahrirdagi «Normativ-huquqiy hujjatlarning va ular loyihalarining korruptsiyaga qarshi ekspertizasi to'g'risida»gi [3] kabi muhim Qonunlar qabul qilindi.

Shu o'rinda, qonun ijodkorligining hayotga joriy etilgan ayrim jihatlariga to'xtalib o'tish maqsadga muvofiq. Jumladan, qonun loyihalarining xalqaro shartnomalarga,

O'zbekistonning xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini yaxshilash bo'yicha tavsiyalarga mosligini o'rganish amaliyoti yo'lga qo'yildi. Bu esa, davlatimizning xalqaro maydondagi xalqaro huquqlar va majburiyatlarining to'laqonli bajarilishiga, yurtimizning investitsiyaviy jozibadorligini oshirilishiga, umuman mamlakatimizning xalqaro maydondagi nufuzini yanada oshishiga xizmat qilmoqda. Bu o'z navbatida natijasini ko'rsatib 2017-2023 yillarda O'zbekiston «Qonun ustuvorligi» (Rule of Law) indeksi bo'yicha 5 pog'onaga hamda «Butunjahon boshqaruv ko'rsatkichlari» (WGI) indeksida 24 pog'onaga yuqoriladi[4].

Yangi tahrirdagi qonun hujjatini qabul qilish o'rniga yangi qonun hujjatini qabul qilish va bir vaqtning o'zida amaldagi qonun hujjatini o'z kuchini yo'qotgan deb topish amaliyoti joriy etildi. Bu o'z navbatida turli charkashliklar va tushunmovchiliklarni bartaraf etilishiga olib keldi. «Psixiatriya yordami to'g'risida»gi [5], «Noshirlik faoliyati to'g'risida»gi [6], «Dehqon xo'jaligi to'g'risida»gi [7], «Rasmiy statistika to'g'risida»gi [8], «Qimmatbaho metallar va qimmatbaho toshlar to'g'risida»gi [9], «Sudlar to'g'risida»gi [10] Qonunlar ana shu tartib taomil asosida qabul qilingan.

Muhim jihati "qonunning birdan-bir manbai va muallifi tom ma'noda xalq bo'lishi shart", degan ustuvor tamoyil asosida qonun ijodkorligi jarayoniga jamoatchilik jalb qilinmoqda. Qonun loyihalari keng muhokamaga qo'yilib, fuqarolarning fikr-mulohazalari va takliflarini o'rgangan holda tayyorlash, aholi o'rtasida ochiq muhokamalar o'tkazishga ustuvor ahamiyat qaratilmoqda. Ta'kidlash kerakki, qonun loyihalarini siyosiy partiyalarning hududiy organlari hamda xalq deputatlari mahalliy Kengash deputatlari bilan ham muhokama qilinib, ularning takliflari olinishi bu yo'nalishdagi faoliyat samaradorligini oshirmoqda.

Shu bilan birga, to'g'ridan-to'g'ri amal qiladigan, ya'ni ijro etilishi uchun yana bir hujjat ishlab chiqilishi talab etmaydigan qonunlarni qabul qilishga e'tibor kuchaydi. Qonun ijodkorligi jarayoniga bu kabi yangi yondoshuvlarning tatbiq etilishi natijasida qonun hujjatlarining natijadorligi va hayotiyliigi oshmoqda. «Er uchastkalarini kompensatsiya evaziga jamoat ehtiyojlari uchun olib qo'yish tartib-taomillari to'g'risida»gi [11], «O'zboshimchalik bilan egallab olingan yer uchastkalariga hamda ularda qurilgan binolar va inshootlarga bo'lgan huquqlarni e'tirof etish to'g'risida»gi [12] qonunlar shular jumlasidandir.

Qonunchilik tashabbusi huquqi sub'ektlarining qonun ijodkorligi jarayonidagi mas'uliyatini yanada oshirish uchun qonun loyihasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasida birinchi o'qishda ko'rib chiqilayotganda tashabbuskor sub'ekt yoki uning vakili ma'ruza bilan chiqishi va himoya qilishi belgilandi. Bu qonun loyihasi sifatini yaxshilashga, sub'ektlarning ushbu jarayondagi faolligini yanada kuchaytirishga va loyiha muhokamasining yanada jonlanishiga xizmat qilmoqda.

Yana bir masala, sir emas, jamiyatdagi o'zgarishlar, islohotlar shiddat bilan olib borilayotganini o'z hayotimizda guvohi bo'layapmiz. Ushbu islohotlarning qonuniy bazasini o'z vaqtida mustahkamlash esa yanada muhim. Buning natijasida qonunlarga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish holatlari ortib bormoqda. Tahlillarga ko'ra, quyi palata tomonidan 2020-2024 yillar davomida 580 ta qonun loyihasini o'z ichiga olgan jami 436 ta Qonun qabul qilinib, ma'qullash uchun Senatga yuborilgan. Shundan 274 tasi ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risidagi qonunlar hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritishni nazarda tutuvchi qonun loyihalarining shakli hamda rasmiylashtirish tartibi

takomillashtirildi. Ya'ni, ularda ushbu o'zgartish va qo'shimchalarning mazmun-mohiyatini xalqimizga tushunarli tarzda, sodda, xalqchil va ravon tilda tushuntirishga qaratilgan muqaddimalarni bayon etish amaliyoti joriy etildi. Muqaddimada esa kiritilayotgan yangilikning sababi, maqsadi, zarurati, masalaning dolzarbligi va natijasi ochib beriladi. Bu o'z navbatida fuqarolarga, qonunni qo'llovchilarga sodda va xalqchil tilda tushunish imkonini bermoqda.

Shu o'rinda aytish kerakki, qonun ijodkorligi sohasida ayrim kamchiliklar ham yo'q emas. Jumladan, qonun loyihalaridagi havolaki normalar yoki ijtimoiy munosabatlarning aniq mexanizmlari ko'rsatilmagan asosan qonunosti hujjatlari bilan tartibga soladigan normalar ham qo'llanilmoqdaki, amaliyotda bu huquqni qo'llashda turlicha talqin qilinishiga olib kelishi mumkin.

Havolaki norma - u yoki bu qoidani qonun hujjatlaridagi boshqa moddalarga yoki ilgari qabul qilingan qonun hujjatlariga havola qilish yoxud normalarning o'zaro bog'liqligini ko'rsatish, ya'ni agar normaning o'zida qoidalar belgilangan bo'lmasa, shu qoidalarni o'zida mujassam etgan boshqa normaga havola etish tushuniladi.

Qonun hujjatlarida havolaki normalar bir necha maqsadda foydalaniladi. Jumladan, normativ ko'rsatmalarning o'zaro bog'liqligini ko'rsatish zarurati bo'lgan hollarda yoxud tartibga solingan munosabatni qayta takroran tartibga solishni oldini olish uchun qo'llaniladi. Bundan ko'rinadiki, havolaki normalar kerak. Faqat qonun darajasida belgilanishi lozim bo'lgan qoidalarni qonunosti hujjatiga havola etmaslik darkor. Sababi, havolaki normalarning xavfli tarafi ham borki, u yoki bu masalani tartibga solishni boshqa mansabdor shaxsning ixtiyorida qoldirishdan kelib chiqadi.

Shuning uchun ham yuqorida ta'kid etganimizdek, milliy parlamentimiz so'nggi yillarda to'g'ridan-to'g'ri ishlaydigan qonunlarni qabul qilishga alohida e'tibor qaratmoqda.

Qolaversa, qonun ijodkorligini yanada rivojlantirish bo'yicha aniq istiqbolli rejalar mavjud. Xususan, «O'zbekiston – 2030» strategiyasida 2030 yilga qadar to'g'ridan-to'g'ri amal qiladigan qonunlarni qabul qilish amaliyotini kengaytirish, ularning monitoringi va tartibga solish ta'sirini baholash hajmini oshirish, barcha uchun qulay, sodda va ixcham qonunchilik tizimini yaratish maqsadida bir qator samaradorlik ko'rsatkichlari belgilangan [13].

2024 yil 19 fevralda Prezidentimiz tomonidan imzolangan “Qonunlarning ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdagi rolini hamda norma ijodkorligi jarayoni sifatini yanada oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-75-sonli qarori [14] bilan sohadagi bir qator masalalar o'z yechimini topmoqda.

Avvalo, davlat va jamiyat qurilishi, sud-huquq, iqtisodiyot va ijtimoiy sohalaridagi qonunlarning havolaki normalarini amalga oshirish bo'yicha chora-tadbirlar rejasi tasdiqlanib, 2 ta kodeks va 21 ta qonundagi 41 ta havolaki normani amalga oshirish bo'yicha mas'ul ijrochilar va aniq muddatlar belgilangan.

Ikkinchidan, 2024 yil 1 martdan boshlab agar qonun loyihasida havolaki norma qo'llanilsa, uni amalga oshirishning aniq muddati va mas'ul ijrochi loyihaning o'zida majburiy tartibda belgilanadi. Ya'ni, endi umumiylik, mavhumlikdan aniqlikka o'tiladi.

Uchinchidan, qonunosti hujjatlari bilan tartibga solingan munosabatlarni qonun darajasiga ko'tarish imkoniyatini muhokama qilish shartligi belgilanib, bu haqda qonun loyihasining tushuntirish xatida bayon etiladi.

To'rtinchidan, qonunning samaradorligini, maqsadi va kutilgan natijalariga

erishilganligini aniqlash uchun qonun kuchga kirgan kundan boshlab besh yil o'tib, mas'ul davlat organi va Oliy Majlis palatalarining qo'mitalari tomonidan uning tartibga solish ta'sirini baholash amaliyoti joriy etladi.

Beshinchidan, bilamizki, yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini [15] ishlab chiqish jarayonida loyihani tayyorlashdan oldin xalqning fikri olinib undan so'ng loyiha umumxalq muhokamasiga quyilgan edi. Mazkur to'plangan ijobiy tajribadan kelib chiqib, eng muhim iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga ega normativ-huquqiy hujjatlar endi xuddi shu tartib asosida ishlab chiqilishi belgilanmoqda. Bu orqali jamoatchilikning keng ishtiroki ta'minlanadi hamda hujjatning xalqchil bo'lishiga xizmat qiladi.

Xulosa shuki, kelgusida ham bu boradagi faoliyatni yanada samarali tashkil etish, norma ijodkorligida xalqchilikni ta'minlashga qaratilgan ishlarni tizimli ravishda davom ettirib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

Qonun loyihalarini birinchi navbatda xalq manfaatidan kelib chiqqan holda tahlil qilib, ularni tanqidiy ko'rib chiqish borasidagi ishlarni kuchaytirish maqsadga muvofiq

Zero, bu qabul qilinayotgan qonunlarning har jihatdan mukammal va bugungi kun talablariga mos bo'lishiga, olib borilayotgan islohotlarni yanada jadallashtirishga, pirovardida fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlashga, aholining farovonligini oshirishga ko'maklashadi.

Umuman, qonunlar xalq uchun yaratiladi. Demakki shunday ekan xalq uchun qonun tushunarli qilib yetkazilishi va uni amalda qo'llay olish imkoniyatini oshirishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qonunchilik ma'lumotlarining milliy bazasi. 09.08.2018 y. №06/18/5505/1639.
2. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2021 йил, №4, 288-модда.
3. Qonunchilik ma'lumotlarining milliy bazasi. 08.08.2023 y. <https://lex.uz/docs/6561894>
4. https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/Uzbekistan_2.pdf?utm
5. Qonunchilik ma'lumotlarining milliy bazasi. 12.05.2021 y. <https://lex.uz/uz/docs/5422209>
6. Qonunchilik ma'lumotlarining milliy bazasi. 26.11.2021 y. <https://lex.uz/docs/5743059>
7. Qonunchilik ma'lumotlarining milliy bazasi. 01.04.2021 y. <https://lex.uz/docs/5351631>
8. Qonunchilik ma'lumotlarining milliy bazasi. 11.08.2021 y. <https://www.lex.uz/uz/docs/5569619>
9. Qonunchilik ma'lumotlarining milliy bazasi. 23.08.2021 y. <https://lex.uz/docs/5595448>
10. Qonunchilik ma'lumotlarining milliy bazasi. 28.07.2021 y. <https://lex.uz/docs/5534923>
11. Qonunchilik ma'lumotlarining milliy bazasi. 29.06.2022 y. <https://lex.uz/docs/6087433>

12. Qonunchilik ma'lumotlarining milliy bazasi. 05.08.2024 y.
<https://lex.uz/uz/docs/7049383>
13. Qonunchilik ma'lumotlarining milliy bazasi. 11.09.2023 y.
<https://lex.uz/ru/docs/6600413>
14. Qonunchilik ma'lumotlarining milliy bazasi. 19.02.2024 y.
<https://lex.uz/ru/docs/6806476>
15. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Rasmiy nashr. – Toshkent:
“O'zbekiston” nashriyoti, 2023-yil

ЖАМИЯТДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИНИ ТАҲДИДГА СОЛУВЧИ ЖИНОЯТ–СУД ФАОЛИЯТИГА АРАЛАШИШ

Сайлиев Бекзод Шавкатович

*Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий
кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби
тингловчиси*

АННОТАЦИЯ: Судьяларнинг мустақиллиги - демократик ҳуқуқий давлат барпо этиш ва одил судловни таъминлашнинг асосий шартларидан бири ҳисобланади. Суд ҳокимиятининг бошқа ҳокимият турларидан мустақил бўлиши, судьяларнинг фақат қонунга бўйсунган ҳолда қарор қабул қилиши ҳамда ҳар қандай ташқи таъсирлардан холи равишда фаолият юритиши - фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатларини самарали ҳимоя қилишда муҳим аҳамият касб этади. Суд фаолиятига аралашишни тақиқловчи ҳуқуқий нормалар эса суд адолати устуворлигини таъминлашга қаратилган бўлиб, ушбу тамойиллар суд-ҳуқуқ тизимининг нуфузи ва ишончини оширишда ҳал қилувчи ўрин тутаяди. Шу боис, судьялар мустақиллигини таъминлаш, уларга яратилган кафолатлар амалий жиҳатдан ишлашини таъминлаш бугунги суд-ҳуқуқ ислоҳотларининг энг долзарб йўналишларидан бири сифатида қаралмоқда.

КАЛИТ СЎЗЛАР: Суд мустақиллиги, одил судлов, суд ҳокимияти, қонун устуворлиги, суд-ҳуқуқ ислоҳотлари, суд фаолиятига аралашиш, мустақил судьялар, қонунийлик ва ҳолислик, жиноятнинг мақсади, жиноятлар ва жазо, ташқи таъсир ва суд қарорлари, суд иши ва қарорлар, мустақил ва адолатли суд, суд қарорлари, мансабдор шахслар ва жавобгарлик

Ҳозирги кунда Республикамизда суд-ҳуқуқ тизимини янада такомиллаштириш, уни замонавий талаблар асосида ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашга қаратилган ишончли ва адолатли ҳуқуқий механизмларни жорий этиш борасида кенг кўламли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Жумладан, суд органлари фаолиятида ошкоралик, ҳолислик ва қонунийлик тамойилларини мустаҳкамлаш, фуқароларнинг суд-ҳуқуқ органларига бўлган ишончини янада ошириш, шу орқали жамиятда қонун устуворлигини таъминлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Мазкур ислоҳотлар нафақат суд-ҳуқуқ тизимининг институционал асосларини мустаҳкамлашга, балки демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш йўлидаги стратегик вазифаларни ҳал этишга хизмат қилмоқда.

Шундай экан, судда кўрилаяётган ёки кўрилган ишларни ваколатли бўлмаган шахслар томонидан назоратга олиниши суд ҳокимияти тамойилларига зид ҳисобланади.

Бугунги кунда Ўзбекистондаги суд-ҳуқуқ ислоҳотларининг асосий мақсади ҳам суднинг алоҳида ва мустақил тармоғи сифатидаги мавқеини кўтаришга қаратилганлиги билан аҳамиятлидир.

Қонунчиликка мувофиқ, одил судловни амалга ошириш жараёнида суд

фаолиятига ҳар қандай шаклдаги аралашув мутлақо тақиқланади. Бу тамойил, энг аввало, суд ҳокимиятининг мустақиллигини таъминлаш, унинг фаолиятида адолат, холислик ва қонунийлик принципларини таъминлашга хизмат қилади. Ҳар қандай ташқи таъсир ёки суд қарорларини қабул қилишга қаратилган ноқонуний аралашув суд-ҳуқуқ тизимининг нуфузига путур етказиши, шунингдек, фуқароларда адолатга нисбатан ишончни сусайтириши мумкин. Шу боисдан, суд фаолиятига аралашиш ҳолатларига қарши қатъий ҳуқуқий чоралар кўриш, бундай ҳаракатларнинг олдини олиш ҳамда судьяларнинг мустақил ва эркин фаолият юритишлари учун зарур ҳуқуқий ва амалий шарт-шароитлар яратиш суд-ҳуқуқ ислохотларининг муҳим йўналишларидан бири ҳисобланади.

Дарҳақиқат, шу ўринда суд ишларини ҳал этишга аралашиш жиноятига алоҳида тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқдир. Ушбу жиноятнинг бевосита объекти – бу суднинг одил судловни амалга ошириш борасидаги фаолиятининг мустақиллиги, шунингдек, прокурор, терговчи ёки суриштирувчининг ишни ҳар томонлама, тўлиқ ва холис тарзда тергов қилиш бўйича фаолиятининг эркинлиги ва мустақиллигини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир. Мазкур жиноятчилик суд-ҳуқуқ органларининг фаолиятига ноқонуний таъсир ўтказиш орқали уларнинг мустақил ва холис қарор қабул қилиш имкониятини сусайтириш хавфини туғдиради ва, ўз навбатида, суд адолатининг таъминланишига жиддий тўсиқ бўлиб хизмат қилади.

Суд ишларини ҳал этиш - бу махсус ваколатли давлат органи – суд томонидан суд мажлисида тўпланган ёки тарафлар тақдим этган далиллар асосида ўтказиладиган текшириш жараёни. Суд ишларини ҳал этиш махсус ҳужжат: ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим ва қарор қабул қилиш билан тамомланади.

Суд ишлари деганда, нафақат биринчи инстансия судида кўриладиган ишлар, балки апелляция, кассатция ва назорат тартибида иш юритиш, шунингдек, янги очилган ҳолатлар бўйича иш юритиш ҳам тушунилиши керак. Объектив томондан жиноят ишнинг ҳар томонлама, тўла ва холисона ўрганилишига тўсқинлик қилиш мақсадида суриштирувчи, терговчи, прокурорга ёхуд адолатсиз ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрими ёки қарор чиқарилишига эришиш мақсадида судьяга турли шаклда қонунга хилоф равишда таъсир ўтказишда ифодаланади.

Тергов қилишга ёки суд ишларини ҳал этишга аралашиш тергов органи, прокуратура ёки суд биноси ёнида шиор ёзилган плакатлар билан ёхуд иш ташлаш билан боғлиқ намойиш, митинг ёки намойиш ўтказиш, тергов, прокуратура ёки суд органлари биноси ёнида очлик эълон қилиш, оммавий ахборот воситаларида кампаниялар ташкил этиш ва бошқаларда намоён бўлиши ҳам мумкин.

Аралашиш турли шаклда бўлиши мумкин: терговни бошқа йўналишда олиб бориш тўғрисида суриштирувчи, терговчи, прокурордан илтимос ёки талаб қилиш; судья ёки халқ маслаҳатчисидан ваъда берилган фойда ёхуд манфаат эвазига ишни муайян йўналишда олиб боришни талаб қилиш; таҳдид қилиш билан кўрқитиш; ўзи яхши танийдиган суриштирувчи, терговчи, прокурор, судья ёки халқ маслаҳатчиси орқали тергов ёки суд ишини ўзининг фойдасига ҳал этишга уриниш; маслаҳат бериш ёки давлат ҳокимияти мансабдор шахси орқали йўл-йўриқ бериш ва

бошқалар.

Шунингдек, айбдор, унинг яқин қариндошлари, ҳимоячининг иш ҳолатлари бўйича дастлабки тергов органлари ёки прокурор ёхуд суд мажлисида судга шикоят, норозилик шаклидаги илтимосларни билдиришини аралаштириш деб ҳисоблаб бўлмайди. Агар суриштирувчи, терговчи, прокурор, судья ишларига аралаштириш ёки қаршилиқ кўрсатиш билан боғлиқ таъсир кўрсатиш ҳаракатлари ўлдириш билан қўрқитиш ёки зўрлик ишлатиш таҳдиди асосида акс эттирилса бу ҳаракатларни Ўзбекистон Республикаси жиноят кодексининг 112-моддаси ва 236-моддаси билан тавсифлаш лозим.

Шу ўринда субъектив томонга эътибор қаратсак, субъектив томондан тергов қилиш ёки суд ишларини ҳал этишга аралаштириш тўғри қасддан содир этилади, яъни шахс ўз ҳаракатларининг ижтимоий хавфлилигини билади, қонунга зид ва адолатсиз қарор чиқарилишини хоҳлайди. Субъектив томоннинг зарурий белгиси аралаштириш қандай мақсадда содир этилганлиги ҳисобланади. Ушбу жиноятнинг мотиви шахсий манфаатдорлик, ғаразли ният ва бошқалар бўлиши мумкин.

Жиноят субъекти - 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс. ЖКнинг 236-моддаси 2-қисмида тергов қилиш ёки суд ишларини ҳал этишга аралаштириш мансабдор шахс томонидан содир этилса, оғирроқ жавобгарликни келтириб чиқариши кўрсатилган. Мансабдор шахс деганда, ишни тергов қилиш ёки ҳал этишга аралаштиришга бевосита ваколати бўлган шахсни тушуниш лозим.

Суд ҳокимиятининг мустақиллиги деганда, ҳокимиятлар бўлиниши принципига асосан суд ҳокимиятининг қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимиятлардан мустақил ҳолда фаолият юритиши ҳамда фақатгина ўз ваколатлари доирасидаги вазифаларни амалга ошириши тушунилади. Бу эса, суд ҳокимиятининг бошқа ҳокимият турлари билан тенг, бироқ мустақил эканлигини англатади. Одил судловни амалга ошириш жараёнида эса судьяларнинг мустақиллиги муҳим ўрин тутди. Яъни, судьялар ишларни кўриб чиқишда ҳар қандай ташқи таъсирлардан, шахсий манфаатлардан ёки бошқа шахсларнинг фикр ва талабларидан мутлақо мустақил ҳолда қарор қабул қиладилар. Шунингдек, судьялар ишни мазмунан ҳал этишда ҳам фақат қонун ва ички ишончига таянади. Қарор қабул қилиш жараёнида, яъни алоҳида хонага ёки маслаҳатхонага кириш чоғида ҳам судьялар фақатгина шу ишни кўраётган суд таркибидаги аъзолар билан бирга бўлиб, бошқа шахсларнинг аралаштиришга йўл қўйилмайди. Бу эса суд қарорларининг ҳолис, қонуний ва адолатли қабул қилинишига хизмат қилади.

Судьяларнинг мустақиллиги тамойилининг амалда тўлиқ таъминланиши - фуқароларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, шунингдек, улар ўртасидаги ҳуқуқий низоларни қонуний, ҳолис ва адолатли ҳал этишнинг энг самарали қафолатларидан бири ҳисобланади. Одил судловни амалга ошириш жараёнида судья тўлиқ мустақил бўлиши лозим бўлиб, у фақатгина амалдаги қонун нормаларига таянади ва ҳеч қандай ташқи таъсирга бўйсунмасдан фаолият олиб бориши шарт.

ФАЛСАФА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР

JADIDLAR MEROSINI O'RGANISHNING YANGI O'ZBEKISTON
UCHUN AHAMIYATI

Rizayev Nodir Sobirovich

Buxoro davlat universiteti, mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: Jadidlar, o'z davrining ilg'or fikrli namoyandalari sifatida, ta'lim, ma'rifat va milliy uyg'onish g'oyalarini ilgari surganlar. Maqolada jadidlarning ta'lim islohotlari, milliy birlikni mustahkamlashdagi roli va ularning merosini o'rganishning bugungi kunda yosh avlodni tarbiyalashdagi o'rni ko'rib chiqiladi. Shuningdek, jadidlarning gumanistik qarashlari va ularning milliy davlat qurishdagi hissasi tahlil etiladi. Maqola, jadidchilik harakatining bugungi kunda ham dolzarb ekanligini va uning yangi O'zbekistonni barpo etishda muhim poydevor bo'lib xizmat qilishini ko'rsatadi

Kalit so'zlar: Jadidlar, Yangi O'zbekiston, yangilanish va islohotlar jarayoni, milliy birlik, jadidlar g'oyasi va falsafasi, mustaqillik tafakkuri.

Bugungi kunda dunyoda kechayotgan voqea-hodisalar, xohlaymizmi-yo'qmi, bir asr oldingi saboqlarni eslashga, ulardan oqilona xulosa chiqarib, yo'l qo'yilgan xatolarni takrorlamaslikka undamoqda. Prezidentimiz Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga yo'llagan Murojaatnomasida alohida ta'kidlaganidek, bugungi dunyo hayoti har qachongidan ham murakkab, ziddiyatli, xavfli ko'rinish olgan.

Yer yuzidagi tabiiy boyliklar taqchillashib, insoniyat yashash aurasida tobora qisqarib borayotgan hozirgi sharoitda milliy mustaqillikni saqlash, dunyo bilan tengma-teng munosabatda bo'lish, mamlakat hududiy yaxlitligi, iqtisodiy va mafkuraviy xavfsizligini asrash, jamiyat tinchligi va osoyishtaligini ta'minlash o'z-o'zidan bo'ladigan ishlar emasligini keng omma ongli tarzda tushunmog'i lozim.

O'z davrida dunyoning ilg'or davlatlaridan ko'p jihatdan ortda qolgan Turkiston xalqlarini bo'lajak fojialardan ogoh etish, jamiyat hayotini inqilobiy – zo'rlik yo'li bilan emas, balki tadrijiy – ma'rifiy yo'l bilan ijobiy tomonga o'zgartirish jadidchilik harakatining asosiy maqsadi, kurash usuli edi.

Xo'sh, bugungi O'zbekiston taraqqiyotining hozirgi bosqichida jadidlar merosi va uning ahamiyatiga e'tibor ortib borayotgani, shuningdek, jadidchilik harakati, uning g'oyasi, falsafasi va amaliyotiga alohida e'tibor qaratilayotganining asosiy sabablari nimada?

Shuning uchun mustaqillik tafakkurini yanada mustahkamlash hamda zamonaviy dunyoqarashga ega yangi avlodni shakllantirish hozirgi davrda o'tkir zaruratga aylangan. Ana shunday sharoitda jadid falsafasi yangi O'zbekiston jamiyatiga xos istiqlool ruhi va mustaqillik tafakkurini mustahkamlashning muhim manbasi va omillaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu esa o'z navbatida, milliy qadriyatlarimizni yuksaltirish, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash hamda mamlakatimiz taraqqiyotiga xizmat qiluvchi mustahkam poydevor yaratishda katta ahamiyat kasb etadi. Taniqli jadidshunos olim, professor Q.Nazarov shunday deydilar: “Jadid g'oyasi va falsafasi, jadidchilik harakati va amaliyoti ana shunday jasoratli ziyolilar uchun nafaqat asosiy tayanch

manbalardan biri, balki bugungi tafakkur yangilanishi jarayoni uchun muhim zaruriy qo'llanma, har birimiz uchun esa ibrat namunasi va ma'naviy mas'uliyat hissini mustahkamlash omili bo'lishi zarurligi davr talabiga aylandi".

Yurtimizda jadidchilik harakatining paydo bo'lishi va rivojlanishining sabablarini, shuningdek, uning jamiyat hayotidagi rolini ob'ektiv tarzda baholab, to'g'ri tushunish uchun tarixiy sharoitlar va ijtimoiy-siyosiy omillarning ta'siri chuqur tahlil qilinishi zarur. Xalqimizning ijtimoiy-falsafiy, diniy-axloqiy hamda madaniy rivojlanishi XIX asr oxiri va keyingi yuz yillikning boshlanish davrida g'oyaviy-nazariy va mafkuraviy jihatdan xilma-xil shakllarda namoyon bo'lgan. Aynan shu murakkab jarayonda istilo ostida qolgan xalqlarning birlashish va ozodlik uchun kurashish g'oyasi asosida jadidchilik harakati va ma'rifatchilik mafkurasi yuzaga keldi.

Jadidlar orasidan yetuk olimlar, sanoat va ziroatchilik sohalarining zamonaviy bilimdon mutaxassislari, madaniyat arboblari yetishib chiqib, yurtni obod va Vatanni mustaqil ko'rishni orzu qilishdi, shu yo'lda fidoyilarcha kurashishdi. Jadidlarning Turkiston mustaqilligi uchun kurashida asosan quyidagi yo'nalishlar ustuvor edi: yangi usul maktablari tarmog'ini kengaytirish; qobiliyatli yoshlarni chet elga o'qishga yuborish; dunyoviy ilmlarni, zamonaviy fan va texnikani egallab, taraqqiy topgan millatlar darajasiga ko'tarilish; turli ma'rifiy jamiyatlar va teatr truppalari tuzish; gazeta va jurnallar chop qilish, qoloqlikka qarshi ma'rifat bilan kurashish, ana shu asosda hurriyatga erishish, Vatanning buyuk sha'nu shavkatini tiklash jadid ta'limotining o'zak g'oyasi hisoblanadi.

Shu o'rinda ma'rifatparvar shoir, zabardast tilshunos, tarixshunos olim, ilk o'zbek matbaachilaridan biri Ibratning yangi maktablar ochish, o'qituvchilar tayyorlash, ayollarni ilm-ma'rifatli qilish ishlarida faol qatnashganini, o'z she'rlarida mahalliy va chor amaldorlari kirdikorlarini fosh etganini, xalqning ilmli, ma'rifatli bo'lishi yo'lida amalga oshirgan ishlarini esga olish kifoya. Mutaassiblik va nodonlik hukm surgan davr muhitida mana shunday ishlarni amalga oshira olishning o'zi bo'lmasdi. Buning uchun kishida millat uchun uradigan katta yurak bilan birga, vatanparvarlik, fidoyilik kabi xislatlar, fazilatlar bo'lishi lozim edi. Shu sabab ham hech ikkilanmay aytish mumkinki, Ibrat domla singari bobolarimizning o'sha davrda el-yurtimiz taraqqiyoti yo'lidagi fidokorona xizmatlari chinakam ma'naviy jasorat edi.

Mahmudxo'ja Behbudiyning «Zamona ilmu fanidan bebahra millat o'zgalarga poymol bo'lur», Abdulla Avloniyning «Tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot, yo najot yo halokat, yo saodat yo falokat masalasidir», degan so'zlari bugun ham millatni uyg'otuvchi da'vatdek jaranglab turibdi.

Jahon intellektual merosi taraqqiyoti tarixida jadid ma'rifatparvarligining ijtimoiy-iqtisodiy, falsafiy g'oyalarini bugungi kun talablari nuqtai nazaridan o'rganish yoshlar milliy-ma'naviy qiyofasini shakllantirishda, ularni axloqiy yuksaltirishda, turli xil yot g'oyalardan saqlashda, ular ongida mafkuraviy immunitetni shakllantirishda muhim tarbiyaviy ahamiyatga egadir.

Agar o'tgan asr boshlarida xalqimiz hayoti va taqdiriga ega chiqmoqchi bo'lgan tashqi kuchlar qo'l bilan sanoqli va ularni ko'z bilan ko'rish mumkin bo'lgan bo'lsa, bugun hayotning beistisno barcha sohalarini qamrab olgan xurujlarning sonini ham, kelayotgan manzilini ham, ortida qanday kuchlar va manfaatlar turganini ham bilish-aniqlash oson ish emas. Shunday ekan, bugungi ma'rifatchi-ziyolilar – olimlar, pedagoglar, ijodkorlar, din peshvolaridan bu masalalar ustida jiddiy o'ylash, ularning mohiyatini chuqur anglash va eng muhimi – millionlab yurtdoshlarimizga tushunarli til va uslublarda anglatish talab

etiladi. Bunda targ'ibot-tashviqotning zamonaviy minbarlari – internet saytlari, ijtimoiy tarmoqlar imkoniyatidan tunu kun foydalanish zarur.

Xulosa o'rnida shuni alohida ta'kidlash lozimki, jadidchilik harakati XIX asr oxiri va XX asr boshlarida milliy uyg'onish, ma'naviy yuksalish va xalq ongining o'zgarishida muhim rol o'ynadi. Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, Abdulla Avloniy, Munavvarqori, Fayzulla Xo'jayev, So'fizoda, Tavallo, Is'hoqxon Ibrat kabi jadidlar nihoyatda og'ir tarixiy sharoitlarda ham xalqni ma'rifatga yetaklash, millatning sha'nini himoya qilishdek yuksak vazifani o'z zimmasiga oldilar.

FOYADLANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoev SH.M. Ma'naviyat hayotimizda yangi kuch, yangi harakatga aylanishi kerak. Prezident SH.Mirziyovning Respublika ma'naviyat va ma'rifat kengashining kengaytirilgan majlisidagi nutqi. //Yangi o'zbekiston//gazetasi ,№267(1056), 2023yil 23 dekabr
2. Q.Nazarov. Jadid falsafasi. //Yangi O'zbekiston gazetasi// №11 (1072), 2024 yil 16 yanvar
3. U.Dolimov. *Is'hoqxon to'ra Ibrat*:. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2022. 180 b.
4. Z.Abdirashidov. *Mahmudxo'ja Behbudiy*. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2022. - 156 b.
5. O.Oltinbek. Abdulla Avloniy. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2022. 156 b.
6. Sobirovich, T. B. (2025). Jadidism and Political Reform: Shaping the Future of Uzbekistan. Asian Journal of Basic Science & Research, 7(1), 22-28.
7. Turdiyev, B. (2021). Behbudi's views on the spiritual renewal of society. Центр Научных Публикаций (buxdu. uz), 5(5).

UZBEK INTELLIGENTSIA AND THE 20th CENTURY EDUCATION

Burkhanova Mamura Gulyamovna

Navoi State University,

mamuraburxanova@gmail.com

Abstract. The ideas of developing intellectuals in the society always play significant role in the spectrums of cultural, economic and social spheres so at the end of the 19th beginning of the 20th century, serious changes took place in the social structure of Uzbek society for educated generation focus. New strata, layers, and groups entered the arena of the socio-political life of the region, while the old ones, already functioning in it, changed qualitatively. These changes were dictated by significant changes both in the surrounding world and in Uzbek society itself. This article will focus on an important stratum of society, such as the national intelligentsia, which, due to the changed political and economic status of Turkestan, underwent serious qualitative changes.

Key words: sharia, local mechanism, educational institutions, educated generation, new-method schools.

Fulfilling its social purpose the leader of society, the young national intelligentsia showed itself in this period in new areas of activity: reforming school education, publishing textbooks, scientific and popular literature, creating a national press, education, organizing assistance to needy compatriots, and politics. With complete dedication, she dedicated herself to serving the Motherland, educating her people, and fighting to lead them onto the path of progress and independence. The rapid construction of railways, industrial enterprises, the development of cotton growing, commodity-money relations, etc., which began in the region at the end of the 19th century, led to the emergence of new administrative institutions, banks, trading firms, law firms, post offices, printing houses, various educational institutions, cultural and educational institutions, etc. The functioning of all these structures required educated people who knew the local specifics and language, which required new forms of education and new educational institutions. Initial step in this direction was the opening of Russian-native schools in the region in the early 1880s. Both the colonial administration and local merchants and entrepreneurs were equally interested in them. And it is no coincidence that the first Russian-native school was opened on December 19, 1884. In the Asian part of Tashkent, in the house of a wealthy merchant, Seid Gani Seidazimbaev. 39 boys studied there — children of Tashkent kazis, aksakals, city council members, and merchants [1].

The school taught Russian grammar, spoken Russian, reading, arithmetic, and geography. In addition, the school taught the Uzbek language, the rules of Sharia, and Muslim doctrine. Each student spent half of their school time in the Russian class and the same amount in the Uzbek class. Education was free. The Tashkent Teachers' Seminary trained teachers for Russian-native schools, opened in 1879, where a third of the places were given to young men of indigenous nationality. Studying the Uzbek language was a compulsory subject there.

The progressive national intelligentsia, represented by its best representatives, the

Jadids, concerned about the fate of their land and its peoples, understood this very well. They knew that the path to national progress, its revival, liberation from colonial oppression, and the awakening of national self-awareness lay through the education of the people, and the upbringing of a new, educated generation. The Jadids actively advocated for the reform of Muslim school education: the introduction of new teaching methods in maktab, teaching natural sciences, the use of visual aids in teaching, improving hygienic conditions in schools, etc. In the 90s of the XIX century, through their efforts, new-method schools began to be created in the region. In Tashkent, the first such school was opened in 1904 by a prominent figure in the Jadid movement, Munavvar Kori Abdurashidkhanov. It was opened in the Sheikhtaur part of the old city, in the Tarnabashi mahalla. New-method schools were for boys and girls. In schools for boys, they taught: the Koran, the history of Islam, moral teachings, the basics of Sharia, Uzbek and Arabic languages, arithmetic, natural history, and geography. For girls, they taught: the Koran, religious services, theology, reading, spelling (it is noteworthy that girls in new-method schools were taught not only reading but also writing), arithmetic, geography, handicrafts, and the basics of hygiene [2]. There were 12 new-method schools in Tashkent, with 1,010 students, including 6 schools in the Sheikhtaur part of Tashkent, 3 ones in the Sibzar part, and 3 educational hubs in the Beshyagach part in 1912. All the founders and teachers of these schools were clergymen who embraced the new trends of the times: Abdulla Kori Sagdulla Akhunov (Arnakucha mahalla), Ishan Khoja Khankhojaev (Divanbegi mahalla), Nizam Kori Mullah Khusainov (Gishtmosque mahalla), Agzamkhan Abdurashidkhanov (Darkhan mahalla), Yusup Magzumkhan Magomedov (Katta Terek mahalla), Ismatulla Kori mullah Sultanov (Tarashkal mahalla), Ganikhan Ibadullakhanov (Mazarkhan mahalla), Sabirkhan Shakirjanov (Takhtapul mahalla), Inoyat Kori domulla Mirzajanov (Baikun mahalla), Mullah Abdulla Ibrahim Tyuryaev (Kukmochet mahalla), Mullah Nadzhimetdin Shamsutdinov (Kukmechet mahalla).

New-method schools gradually won the recognition of parents who wanted to give their children a good education, who understood that the learning process in the new schools was faster and children learned knowledge more easily. However, the reactionary part of the clergy was hostile to the creation of Russian-native, and especially new-method schools, since they saw them as competitors for the maktab that operated at mosques. The clergy convinced their parishioners that by sending their children to new schools, they risked giving them insufficient Muslim religious education and raising an immoral generation. Therefore, many parents, especially wealthy ones, taught their children using the new method at home in parallel with their education in old-method schools, or after studying in new-method schools, they sent them for another year to old-method schools "to strengthen their religious rites"⁸. This to a certain extent explained the insignificant growth rate of the number of new-method schools. With a steady expansion of the network of old-method schools. Thus, in 1916 in Turkestan, there were 7,290 old-method schools and 39 new-method schools. The tendency of implementing of it gave opportunity to show intellectual potential

Conclusion. The emergence of new-method schools in late 19th and early 20th century Central Asia, spearheaded by the Jadid movement, represents a significant intersection of education, social reform, and cultural awakening within the context of social philosophy.

The Jadids recognized that the transformation of society hinged on the education of its youth, viewing knowledge as a powerful tool for liberation from colonial oppression and a catalyst for national revival.

Their efforts to modernize educational practices not only aimed to enhance academic learning but also sought to cultivate a sense of national identity and self-awareness among the populace.

As we reflect on this historical moment, it becomes evident that the pursuit of knowledge is not merely an academic endeavor but a profound social philosophy that influences the trajectory of communities, fostering critical thinking, moral development, and a commitment to progress.

The legacy of the Jadids serves as a reminder of the transformative power of education in shaping not only individual lives but also the future of nations.

REFERENCES

1. Ostroumov N. P. Sarty: Ethnographic materials: Publ. 2. Tashkent, 1898. P. 117.2
2. Gramenitsky S. M. Очерки об образовании в Туркестане //Collection of materials for statistics of the Syrdarya regional statistical committee, vol. V.Tashkent 3, 1896. P. 44//
3. Statistical review of the Fergana region for 1910. Skobelev, 1912. P. 183
4. Turdiyev, B. S. (2021). Cultural and educational development of society in the scientific heritage of world philosophers. Academic research in educational sciences, 2(4), 443-451.
5. Sobirovich, T. B. (2021). The national and universal principles of democracy in the Central Asian context. International journal of advanced research and review, 6(1), 30-34.
6. Turdiyev, B. S. (2019). The role of national harmony in the strategy of spiritual renewal. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(6), 229-233.

СОЦИОЛОГИЯ ВА ПОЛИТОЛОГИЯНИНГ ЖАМИЯТИМИЗДАГИ ТУТГАН ЎРНИ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

THINK TANKS КАК ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ МОСТЫ: РОЛЬ АНАЛИТИЧЕСКИХ ЦЕНТРОВ В УСТОЙЧИВОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ

Элдор Туляков

Исполнительный директор
Центра «Стратегия развития»

Глобализация, цифровые технологии, растущая политическая фрагментация, вызовы безопасности и экологические риски усложняют работу традиционных институтов управления. В этих условиях эффективность государственного управления всё чаще зависит не столько от объема ресурсов, сколько от способности правительств формулировать обоснованные, стратегические и адаптивные решения. На этом фоне растёт значимость аналитических центров — think tanks, выполняющих роль интеллектуального посредника между государством, обществом и академической средой.

Think tanks представляют собой специализированные структуры, осуществляющие исследования в сферах государственной политики, экономики, международных отношений, безопасности, социальной сферы и технологий. Их основная миссия — формулировать научно обоснованные рекомендации, адаптированные к реальным условиям и потребностям общества. Несмотря на разнообразие форм — от университетских институтов и независимых НКО до полуправительственных платформ, — их объединяет стремление к выработке решений, основанных на доказательствах и стратегическом анализе.

Мозговые центры играют ключевую роль в обеспечении экспертного сопровождения реформ. Они помогают правительствам избегать политизации решений, предоставляя обоснованные альтернативы, проводят сценарное моделирование и участвуют в оценке последствий принятых мер. Такая работа позволяет не только повысить качество управления, но и укрепить доверие между государством и гражданами. Особенно актуально это в странах, где общественные институты ещё формируются, а государственные структуры проходят через масштабные преобразования.

В международной практике think tanks выполняют широкий спектр функций. Первая — это независимая экспертиза. Аналитические центры оценивают эффективность государственных программ, разрабатывают альтернативные подходы, выступают с инициативами по реформам. Например, Chatham House в Великобритании предоставляет экспертную оценку по вопросам энергетики, международной политики и безопасности, а её доклады активно используются Европейской комиссией и парламентами ЕС.

Вторая функция — трансляция знаний. Think tanks адаптируют

академические исследования под формат, понятный политикам, журналистам и обществу. Их публикации — policy briefs, white papers, сценарные доклады — становятся основой для обсуждения и принятия решений.

Третья функция — вовлечение общественности. Аналитические центры организуют публичные консультации, экспертные форумы и обсуждения с участием граждан, НКО и бизнеса. Это не только расширяет общественное участие, но и позволяет учесть социальные ожидания при формировании политики.

Наконец, важной задачей think tanks является подготовка кадров. Многие из них реализуют образовательные программы, школы публичной политики, курсы для госслужащих и стажировки для молодых исследователей. Институт Брукинга (США), Korea Development Institute, Центры Всемирного банка — лишь некоторые примеры таких инициатив. Эти платформы формируют «кадровый резерв» для публичного управления, продвигая культуру доказательной политики.

Аналитические центры также выполняют надзорную функцию. Через мониторинг государственных решений, публикацию индексов, участие в парламентских слушаниях они формируют механизм внешнего контроля. Это снижает информационную асимметрию между властью и обществом, обеспечивает подотчётность и прозрачность.

Многие исследователи называют think tanks «пятой властью» — наряду с законодательной, исполнительной, судебной и медиа-властью. Они способны структурировать сложные знания, формулировать дискуссионные рамки, задавать повестку и влиять на принятие решений.

Однако эффективность think tanks во многом зависит от политико-правовой и институциональной среды. В странах с развитой демократической культурой think tanks интегрированы в механизмы управления. Так, в США более 1800 аналитических центров влияют на государственную политику, зачастую представляя различные идеологические позиции. В ЕС деятельность think tanks регулируется законодательством о НКО, они активно вовлечены в работу комиссий и парламентов. В Китае и Сингапуре наблюдается модель «стратегически лояльных» центров, выполняющих функцию концептуальной поддержки правительственных стратегий.

В Узбекистане формируется собственная модель институционализации аналитических центров. Центр «Стратегия развития», Институт стратегических и межрегиональных исследований, Центр экономических исследований и реформ активно участвуют в разработке программ «Узбекистан–2030», анализе социальных реформ, мониторинге инвестиционного климата. Они стали партнёрами государства в процессе открытого управления, одновременно выступая экспертной площадкой для взаимодействия с международным сообществом.

Для устойчивого развития think tanks необходимы институциональные гарантии: финансовая независимость, доступ к государственным данным, участие в консультативных механизмах при органах власти. Кроме того, крайне важно формировать культуру потребления экспертного контента среди государственных служащих, депутатов и представителей СМИ.

Среди основных вызовов для аналитических центров в странах с переходной экономикой — ограниченность ресурсов, зависимость от внешнего финансирования, слабая правовая база и политическая чувствительность

некоторых тем. Тем не менее, цифровая трансформация создаёт новые возможности: использование big data, алгоритмического анализа и искусственного интеллекта позволяет ускорить процессы оценки политики, формировать более точные прогнозы и лучше учитывать интересы целевых аудиторий.

Таким образом, think tanks становятся не просто исследовательскими организациями, а институциональными мостами между знанием и управлением. Они усиливают горизонтальную подотчётность, стимулируют стратегическое мышление, повышают устойчивость и легитимность власти. Их развитие — важное условие формирования открытого и ответственного государства, способного реагировать на вызовы XXI века.

Поддержка аналитических центров — это не вопрос имиджа, а стратегическая необходимость для государств, стремящихся к эффективному, прозрачному и инклюзивному управлению. В условиях роста политической поляризации, утраты доверия к традиционным институтам и усложнения социальных процессов именно они обеспечивают интеллектуальную устойчивость системы и становятся платформой диалога между властью, обществом и будущим.

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАРTHE USAGE OF STYLISTIC DEVICES IN UZBEK AND ENGLISH WRITERS'
WORKS

Abdijaborova Rano Islamjon qizi

Graduate of Namangan davlat university

ranoranova 870 @gmail.com

Abstract: This research paper analyzes the use of stylistic devices in Uzbek and English literary works, focusing on Abdulla Qodiriy's "O'tkan kunlar" and Jane Austen's "Pride and Prejudice." The paper explores how authors use metaphor, simile, irony, and other figures of speech to express their artistic and ideological intentions. A comparative literature review reveals how linguistic and cultural contexts influence the selection and function of stylistic devices. This study also emphasizes the significance of stylistic analysis in literary interpretation and translation studies.

Keywords: Stylistic devices, Uzbek literature, English literature, Abdulla Qodiriy, Jane Austen, metaphor, irony, comparison, literary analysis

Introduction: Stylistic devices are powerful tools that writers use to enhance the meaning, emotion, and aesthetic value of their works. In both Uzbek and English literature, these devices play a crucial role in shaping narrative structure, character development, and the expression of complex ideas. This paper aims to analyze and compare the use of stylistic devices in the works of two prominent authors: Abdulla Qodiriy and Jane Austen. By examining selected examples from their novels, the paper seeks to highlight the similarities and differences in the use of language and artistic expression influenced by cultural and historical contexts.

Literature Review

Numerous scholars have investigated the significance of stylistic devices in literary studies. Stylistics bridges the gap between linguistics and literature, helping readers interpret deeper meanings in texts. In Uzbek literature, Abdulla Qodiriy is known for his poetic and expressive language that reflects the socio-cultural transformations of his time. His use of irony and dialogue captures the struggles of tradition and modernity. In contrast, Jane Austen's works are rich in irony, satire, and wit. Scholars have long praised her ability to critique social norms and gender roles through elegant language. By comparing these authors, we gain insight into how stylistic choices reflect broader societal and cultural influences.

Main Body

1. Use of Metaphor and Simile
Abdulla Qodiriy often uses metaphor and simile to illustrate emotional tension and beauty. For example, in "O'tkan kunlar", love is described as "a flower growing in the desert," symbolizing rarity and fragility. Similarly, Jane Austen frequently uses similes to describe social situations: "Her mind was as narrow as the lane to her house," showing character personality through visual comparison.

2. Irony and Satire Irony is a key stylistic element in both authors. Qodiriy uses irony to

expose hypocrisy among the religious elite, while Austen uses it to criticize the absurdities of class and marriage in 19th-century England. In *Pride and Prejudice*, Mr. Bennet's sarcastic remarks often reveal deeper truths about family dynamics.

3. Dialogue and Language Choice Both writers use realistic dialogue to convey personality and societal roles. Qodiriy's characters speak in a rich, idiomatic Uzbek that reflects cultural values, while Austen's English reflects her era's formal structure and underlying emotional tones.

4. Symbolism is present in both texts. In Qodiriy's novel, the moon and night symbolize sorrow and loneliness, while in Austen's work, estates and balls symbolize wealth, status, and societal pressure.

Conclusion

The comparative analysis of stylistic devices in Uzbek and English literature reveals both universal and culture-specific aspects of literary expression. Abdulla Qodiriy and Jane Austen, though separated by geography and era, share a deep understanding of how language can be used to reflect social realities and human emotions. Their works continue to inspire scholars and readers by demonstrating the power of stylistic tools in literature.

References

1. Qodiriy, A. *O'tkan kunlar*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1990.
2. Austen, J. *Pride and Prejudice*. London: Penguin Classics, 2002.
3. Wales, K. *A Dictionary of Stylistics*. Pearson Education, 2001.
4. Leech, G. & Short, M. *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. Pearson Education, 2007.
5. Nazarova, D. "Stylistic Features in Uzbek Classical Prose." *Philology Journal*, vol. 5, no. 2, 2020.

К ВОПРОСУ О СТЕРЖНЕВЫХ ЕДИНИЦАХ В СТРУКТУРЕ ПОСЛОВИЦ (НА МАТЕРИАЛЕ УЗБЕКСКИХ ПОСЛОВИЦ О ТРУДЕ)

Кутлимуратова Гавхар Куранбаевна

старший преподаватель

Ургенчский государственный университет

имени Абу Райхана Беруни

Аннотация: В данной статье описывается анализ пословиц узбекского народа о труде в плане стержневого компонента. Отмечается, что указанный компонент позволяет построить общую ассоциативную картину пословиц рассматриваемого характера. Дается анализ 359 пословиц и поговорок из сайта www.ziyouz.uz. Установлено, что самой продуктивной единицей в функции стержневого слова выступает лексема «*mehnat*».

Ключевые слова: пословица, труд, стержневой компонент, русский язык.

В настоящее время в лингвистической науке повышается интерес к исследованию особенностей пословично-поговорочных выражений. Активность изучения подобных единиц в современной науке отнюдь не случайна: в них хранится отражение глубинных смыслов, опыта и традиций народа [3, с. 3]. Действительно, пословицы являются не просто языковыми единицами, но и своеобразными носителями коллективной мудрости, отражающими универсальные человеческие проблемы и социальные нормы, что делает их важным объектом исследования в рамках антропологической и культурной лингвистики.

Узбекские народные пословицы представляют собой уникальное культурное наследие, в котором отражены исторические, социальные и этические нормы жизни народа. Особое внимание среди них уделено теме труда, что объясняется значением и высокими моральными ценностями, связанными с ним в узбекском обществе. В данной статье мы рассмотрим семантические особенности узбекских народных пословиц о труде, выделив их основные группы и значения.

Неотъемлемой частью узбекских пословиц о труде является критика лени и безделья.

Для выявления стержневых компонентов в структуре русских пословиц о труде нами из www.ziyouz.uz [1] выписаны все пословично-поговорочные выражения (359 единиц). Далее в порядке убывания в количественном соотношении мы расположили стержневые компоненты в пословицах.

В данной статье для изучения стержневых единиц в структуре узбекских пословиц о труде были использованы несколько методов, позволяющих глубже понять семантические и структурные аспекты народной мудрости. Основные методы исследования включают контент-анализ, сравнительный, семантический и качественный анализ.

Под стержневыми компонентами в пословицах мы понимаем центральные в логико-смысловом отношении единицы, которые повторяются в структуре большинства выражений. Например, самым продуктивным компонентом является лексема «*ish*» (*труд, работа*), которая встречается в структуре 108 пословиц. Из

них 3 единицы содержат слова иной тематической группы с компонентом «ish-» (*ishyoqmas* – лентяй). Примеры: *Ish ishtaha ochar, dangasa ishdan qochar* → букв.: *Работа возбуждает аппетит, а лодырь бежит от работы*; *Gap desang – qor-qor, ish desang – Ashtarxondan top* → (букв. *разговоров – мешки, а что касается дела – пошщи в Астрахани*). Эквивалент в русском языке: *Разговоров – с три короба, а дела ни на грош*;

«**Mehnat**» – 83 пословицы. Из них 9 единиц содержат слова с компонентом «*mehnat*» (*mehnatkash* – труженик, *mehnatsevar* – трудолюбивый). Примеры: *Mehnat – rohat* → букв. *Труд приносит удовольствие*; *Mehnatning tagi rohat* → *Отдых венчает труд*; *Hazina g'oyibdan emas, mehnatdan* → *Богатство из небытия не берётся, а трудом достаётся*;

«**Osh**» – 27 пословиц. Примеры: *Oshing halol bo'lsa, ko'chada ich* → *Если пища добыта честным трудом, то ешь её хоть на улице*; *Tayuor oshga bakovul* → *Повар на готовый плов (о любителе пользоваться готовым)*;

«**Yer**» – 27 пословиц. Примеры: *Yer boylikning onasi bo'lsa, otasi – mehnat* → *Если земля – мать богатства, то труд – его отец*; *Yer haydasang – kuz hayda, kuz haydamasang – yuz hayda* → *Если пахать, так осенью, упустил – паши сто раз*;

«**Erinchoq**» – 20 пословиц. Примеры: *Erinchoq ikki ishlar, oxiri barmog'in tishlar* → *Ленивый делает двойную работу (так как не доделывает и переделывает) и в конце концов кусает палец (досадует)*; *Erinchoqning ishi bitmas* → *У лентяя работы невпроворот*.

Далее в целях избегания излишней детализации мы сочли корректным отображение информации в нижеследующей таблице:

№	Стержневая единица	Количество пословиц с компонентом	Другие единицы с компонентом-стержневой единицей
1	Yalqov	18	Yalqovlik
2	Qo'l	17	Qo'llamoq
3	Bog'	16	Bog'bon
4	Bir	15	Birov
5	Non	13	Nonli
6	Och	11	Ochlik
7	G'ayrat	11	G'ayratli
8	Baxt	9	
9	Bekor	9	Bekorchi
10	So'z	9	
11	It	8	
12	Yigit	8	
13	Rohat	8	
14	Og'iz	7	
15	Suv	6	
16	Ko'z	6	
17	Eshak	4	
18	Oltin	4	
19	Harakat	4	

20	Hurmat	3	
21	Davlat	3	
22	Qozon	3	
23	Moy	3	
24	Oyoq	3	
25	Davlat	3	
26	Mashaqqat	2	
27	Ming	2	
28	Jannat	2	

Подытожив сведения, приведенные в таблице, можно констатировать следующее:

Слово «*Yalqov*» (лентяй) и его производное (*yalqovlik*) выражают негативное отношение к безделью и отсутствию стремления к труду. Их употребление также подчеркивает культурную ценность трудолюбия и активной жизненной позиции в узбекском обществе;

Компонент «*Qo'l*» (*рука*) в пословицах о труде символизирует непосредственное участие человека в трудовом процессе и подчеркивает важность физического усилия в достижении результатов;

В пословицах компонент «*Bog'*» (*сад*) и его производные употребляются в основном для обозначения плодов труда и иллюстрирует идею, что усилия и трудолюбие приводят к положительным результатам и благополучию, а употребление компонента «*Vaht*» (*счастье*) выражает идею о том, что труд приводит служит источником внутреннего удовлетворения и счастья.

Анализ семантической структуры пословиц продемонстрировал значимую роль трудовых компонентов в формировании образа жизни узбекского народа. Наиболее продуктивные стержневые единицы, такие как «*ish*» (труд) и «*mehnat*» (усилие), подчеркивают важность труда как фактора, способствующего самореализации и достижению счастья. Кроме того, труд занимает центральное место в культурной и нравственной системе узбекского миропонимания. Пословицы, акцентирующие внимание на таких стержневых компонентах, как «рука», «лентяй», «сад», «счастье», «удовольствие» и «хлеб», отражают глубокую связь между трудовой деятельностью и социальными ценностями. Эти выражения не только передают народную мудрость и культурные традиции, но и формируют моральные установки, пропагандируя трудолюбие и активную жизненную позицию.

Таким образом, узбекские пословицы о труде не только служат выразителем культурной идентичности, но и играют важную роль в формировании социального сознания. Они воспитывают в гражданах уважение к труду, индивидуальной ответственности и настойчивости, подчеркивая, что только трудный путь в конечном итоге приводит к настоящему благополучию и счастью. Эти пословицы продолжают оставаться актуальными и в современном обществе, передавая ценности от поколения к поколению.

Литература:

1. <https://ziyouz.uz/hikmatlar/ozbek-xalq-maqollari/mehnatsevarlik-va-ishyoqmaslik-haqida-maqollar>

2. Аникин В.П. О логико-семантической классификации пословиц и поговорок // Русский фольклор. – М., 1976. – № 16.
3. Басова Л.В. Концепт труд в русском языке (на материале пословиц и поговорок): Автореферат дисс. ... канд. филол. наук. – Тюмень, 2004.
4. Печенкина О.Ю. Содержание концептов Бог и Судьба в текстах пословиц и поговорок, собранных В.И. Далем: Автореферат дисс. ... канд. филол. наук. – Орел, 2001.

TYPES OF LINGUISTIC DISCOURSES

TURAXONOVA BADIA OMONILLAYEVNA

Uzbekistan State World Languages University

Senior teacher

bturahonova@gmail.com

Annotation: The article examines the main types of linguistic discourses in the context of modern discourse theory. Institutional, media, everyday, literary, religious and scientific discourses, their key characteristics, functions and features are described. Methods of typological and comparative analysis are used. Particular attention is paid to hybrid forms and the influence of digital technologies on the transformation of discourses. The results obtained emphasize the importance of discursive typology for linguistic and socio-cultural analysis.

Keywords: discourse, typology, institutional discourse, media discourse, everyday discourse, digital communication, linguistics

Discourse in modern linguistics is considered not only as a coherent text, but as a communicative event occurring in a specific social and cultural context. The term covers not only the linguistic form, but also the pragmatic, socio-cultural and ideological aspects of communication. The main objective of this study is to systematize the types of linguistic discourses, identify their distinctive features and functions in the context of real language.

The relevance of the topic is due to the active development of an interdisciplinary approach in the humanities, where discourse is becoming a key category of analysis. Typology of discourses helps to understand how language functions in various areas of human activity.

“Discourse analysis is the examination of language use by members of a speech community. It involves looking at both language form and language function and includes the study of both spoken interaction and written texts. It identifies linguistic features that characterize different genres as well as social and cultural factors that aid in our interpretation and understanding of different texts and types of talk. A discourse analysis of written texts might include a study of topic development and cohesion across the sentences, while an analysis of spoken language might focus on these aspects plus turn-taking practices, opening and closing sequences of social encounters, or narrative structure.”

Discourse analysis encompasses a diverse array of types or approaches, each offering a unique lens through which to examine language, communication, and their interplay with broader social dynamics. These types of discourse analysis provide specialized methodologies and foci that cater to different research questions and contexts: As a result of the study, the following main types of discourses were identified:

1. Institutional discourse represents official communication within social institutions (state, law, education, etc.). Characterized by formality, normativity, ritualized structures, and role interaction. Examples: political speeches, court hearings, administrative documents [1].
2. Media discourse covers texts and practices presented in the media (newspapers,

television, the Internet). Characterized by a combination of informative and manipulative functions, expressiveness, and interactivity. Widely used genres: news, interviews, talk shows, blogs [2].

3. Everyday discourse is spontaneous and informal speech in everyday communication. It is characterized by situationality, dialogicity, abundance of emotive and evaluative elements, elliptical constructions, jargon.

4. Literary discourse

Characterized by a high degree of aestheticization of language, imagery, symbolism, polysemy. Includes both fiction and poetry, as well as literary criticism.[3].

5. Religious discourse is based on sacred texts and traditional forms of communication. It is significant for quotation, precedent, repetition and ritual. It often acts as a behavior regulator .[4].

6. Scientific discourse

Each of these types offers a specialized lens through which to explore the complexities of language, communication, and their interactions with various aspects of society and culture.[5]. Researchers can select the most appropriate type based on their research objectives and the specific context they wish to investigate.

The goal is to convey objective, logically structured knowledge. Precision of terms, rigor of structure (introduction, methods, results), neutrality and orientation towards the professional community are inherent.

Each of the listed discourses performs a special function in society and makes specific demands on the participants in communication. For example, institutional discourse regulates behavior, media discourse shapes public opinion, and everyday discourse supports interpersonal relationships.

An important area is the study of hybrid forms: for example, popular science discourse combines elements of scientific and media discourse. Similarly, political media discourse (in an election campaign) combines features of institutional and mass communication.

The digitalization of communication is transforming all types of discourse. Messengers, social networks, video platforms create new forms - from memes to podcasts, where features of different discourses are mixed.

Discourse typology is a powerful tool for analyzing language in action. The identified types of discourse demonstrate how language adapts to goals, context, and audience. Taking these differences into account is important not only for theoretical linguistics, but also for practice - from media to education. Further research can be aimed at cross-cultural comparison of discourses and analysis of their evolution in the digital age.

References

1. Arutyunova N. D. Discourse. — Linguistic Encyclopedic Dictionary. — Moscow: Sov. Encyclopedia, 1990.
2. Van Dijk T. A. Language. Cognition. Communication. — Moscow: Progress, 1989.
3. Bakhtin M. M. Problems of Dostoevsky's Poetics. — Moscow: Soviet Writer, 1972.

4. Foucault M. Archeology of Knowledge. — St. Petersburg: A-cad, 1996.
5. Karasik V. I. Language Circle: Personality, Concepts, Discourse. — Volg.

АДАБИЁТ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

DEMOGRAFIK JARAYONLARNI STATISTIK TADQIQ ETISH
YO'NALISHLARI VA KO'RSATKICHLARI

Sauxanov Janibek Kaziyeovich

*Qoraqolpoq Davlat Universitetida
professor o'qituvchi*

Izimbetov Kadir Saparbeyevich

*Innovatsion texnologiyalar universitetida
assistent o'qituvchi
qadirizimbetov@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qoraqalpog'iston Respublikasi hamda tumanlaridagi aholiniñ zichligi, tabiiy o'sishi ko'rib chiqildi. Respublika statistika boshqarmasining statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Demografiya, aholiniñ zichligi, tabiiy o'sish, aholining tabiiy harakati.

Aholi statistik tadqiqot obyekti sifatida turli yo'llar bilan o'rganilishi mumkin. Aholining har bir aniq statistik kuzatuvida belgilangan vazifalarni hal qilish ma'lum statistik ko'rsatkichlardan foydalanish bilan bog'liq. Tadqiqotimizning maqsad va vazifalariga muvofiq, demografik vaziyatni baholash uchun aholi soni va uning dinamikasini tavsiflovchi ko'rsatkichlardan foydalanamiz; aholining shahar va qishloqlarga taqsimlanishi; aholining jinsi, yoshi, millati, ijtimoiy xususiyatlari va boshqalar bo'yicha tarkibi va tuzilishi; aholining tabiiy harakati (tug'ilish, o'lim darajasi, aholining tabiiy ko'payishi, nikohlar va ajrimlar); aholining umr ko'rish davomiyligi va takror ishlab chiqarish; aholi migratsiyasi.

Aholining soni va joylashuvi ko'rsatkichlari. Mamlakat yoki alohida mintaqadagi aholi demografik salohiyat sifatida iqtisodiy salohiyatga, jamiyat ishlab chiqaruvchi kuchlarining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Aholi soni va uning dinamikasi to'g'risidagi ma'lumotlarni tahlil qilish uchun mutlaq va nisbiy ko'rsatkichlar qo'llaniladi, ular ko'pincha promil nisbatida, va ayrim hollarda foiz sifatida ifodalanadi.

Aholi soni to'g'risidagi ma'lumotlar haqiqiy aholi ma'lumotlariga qaraganda ancha barqaror, tasodifiy tebranishlarga kamroq duch keladi. Aksariyat foydalanuvchilar doimiy aholi haqida ma'lumotga ega bo'lishni afzal ko'radilar, ayniqsa uy xo'jaliklari va oilalar tarkibi haqida.

Aholi to'g'risidagi ma'lumotlar odatda ma'lum bir vaqtda mavjud bo'lganligi sababli, ma'lum bir davrga (tug'ilish, o'lim, nikoh, ajralish, kelish va ko'chish) tegishli demografik jarayonlar bo'yicha davriy ma'lumotlarni aholining bir lahzalik ma'lumotlari bilan taqqoslash muammosi mavjud. Bu muammoni hal qilishning bir yo'li - o'rtacha hisoblash orqali ma'lum bir vaqtda aholi ko'rsatkichini davriy ko'rsatkichga aylantirishdir.

Mamlakat aholisining umumiy sonini aniqlash bilan bir qatorda uning mamlakat bo'ylab tarqalishini o'rganish statistikaning muhim va birlamchi vazifalaridan biridir. Aholining mamlakat hududi bo'yicha taqsimlanishining o'ziga xos xususiyatlari hududiy byudjetni tuzishda, mehnat va uy-joy bozorlarini rejalashtirishda, transport siyosati, energetika, ijtimoiy ta'minot, sog'liqni saqlash, ta'lim, migratsiya va va boshqa yo'nalishlarda muhim o'rin tutadi.

Aholi alohida ma'muriy-hududiy birliklar tomonidan hisobga olinadi va ularning holatiga ko'ra shahar va qishloqlarga bo'linadi.

Aholi mamlakat hududi bo'ylab notekis taqsimlanganligi sababli, alohida hududlar uchun aholi zichligi ko'rsatkichini aniqlash muhim ahamiyatga ega (ma'lum bir hudud aholisini uning maydoni bo'yicha kvadrat kilometrda bo'lish orqali).

Shahar va qishloq aholi punktlari ularda yashovchi aholi soni bo'yicha juda xilma-xil bo'lganligi sababli, aholini joylashuvini o'rganishning yo'nalishlaridan biri shahar (qishloq) aholi punktlari uchun aholi soni bo'yicha taqsimlanishini tahlil qilish kerak. Har bir tanlangan aholi punktlari guruhi uchun ularning soni (yoki ulushi) va aholining umumiy soni aniqlanadi.

Bunday taqsimotlar aholining aholi punktlarining alohida turlari bo'yicha taqsimlanishini, yirik shaharlardagi aholi joylashuvi darajasini va boshqa ma'lumotlarni vizual tarzda tasvirlaydi.

Aholi tarkibi (tuzilmasi) ko'rsatkichlari. Aholini ko'p jihatdan tuzilishi mumkin. Odatda, aholi tarkibini o'rganishda quyidagi jihatlarni ajratiladi: jinsi, yoshi, oilaviy holati, etnik kelib chiqishi, tili, ta'lim darajasi, iqtisodiy holati (daromad manbalari, ishlab chiqarish sohalari va turlari bo'yicha, kasbi, ish xususiyati bo'yicha), tug'ilgan joyi, oldingi yashash joyi, shu joyda yashash vaqti, uy xo'jaligi turi, uning hajmi bo'yicha. Ushbu umumiy xususiyatlar xususiy xususiyatlar bo'yicha ham keltirilishi mumkin.

Aholini jinsiga qarab guruhlash aholining umumiy sonidagi erkaklar va ayollarning sonini va ulushini aniqlashga, shuningdek, butun aholi va ma'lum yosh guruhlardagi jinsiy nisbatni tahlil qilish imkonini beradi (ya'ni erkaklar sonining ayollar soniga nisbati yoki aksincha), iqtisodiy va ijtimoiy masalalarni hal etishda katta amaliy ahamiyatga ega.

Aholining jinsiy tarkibiga ta'sir etuvchi demografik omillar tirik tug'ilganlar orasida o'g'il va qiz bolalar nisbati, erkak va ayol aholining yoshga bog'liq o'lim koeffitsiyentidagi farqlar hamda migratsiya ko'rsatkichidir. Ijtimoiy-iqtisodiy omillarga ishlab chiqaruvchi kuchlarning taqsimlanishi, ayollarning jamiyatdagi mavqei, urushlar kiradi.

Hududlar bo'yicha keltirilgan jins tarkibi haqidagi ma'lumotlar mamlakatning ayrim hududlarida erkaklar va ayollarning teng yoki notekis nisbati haqida tasavvur bo'ladi. Aholi tarkibidagi jinsiy nisbati nikoh (ya'ni nikoh jarayoni) va aholining oila tarkibini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Jinsiy tuzilma va uning dinamikasini o'rganish aholining tabiiy harakati va ko'payish qonuniyatlarini ochib berish uchun katta ahamiyatga ega.

Aholining yosh tarkibi (ya'ni, aholining yosh guruhlari va yosh kontingentlari bo'yicha taqsimlanishi) iqtisodiyot rivojlanishining ayrim xususiyatlarini tahlil qilish imkonini beradi, chunki u mehnatga layoqatli aholi ulushini va, mehnat bozorining ayrim xususiyatlarini belgilaydi (masalan, iqtisodiy faol aholi, ish bilan band va ishsizlar soni).

Aholining yosh tarkibi haqidagi ma'lumotlar ko'plab ijtimoiy-iqtisodiy va demografik jarayonlarni o'rganish uchun zarurdir: masalan, tug'ilish va o'limning kelajakdagi tendensiyalarini prognoz qilish, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda muayyan muammolarning yuzaga kelish ehtimolini baholash, ma'lum tovarlar yoki xizmatlar uchun talabni, ma'lum bir mintaqadagi saylov natijalari va boshqalarni prognoz qilish mumkin. Aholining yosh bo'yicha taqsimlanishi ijtimoiy tuzilmada sodir bo'lgan o'zgarishlarni tahlil qilish imkonini beradi.

Aholini yoshiga ko'ra aholi guruhlari bo'yicha tahlil maqsadiga qarab bir yillik, besh yillik va o'n yillik guruhlariga bo'linib tuzilishi mumkin. Eng keng tarqalgan tarkib quyidagi yosh guruhlari bo'yicha tuziladi: 0 yosh, 1-4 yosh, 5-9 yosh, 10-14 yosh, ..., 35-39 yosh, ..., 80-84 yosh, ..., 100 yosh va undan katta. Bu xalqaro demostatistik amaliyotda (xususan, BMT nashrlarida) qo'llaniladigan va yoshni mustaqil yoki bog'liq o'zgaruvchi sifatida ishlatadigan har bir kishi tomonidan qo'llanilishi kerak bo'lgan standart yosh guruhlari deb ataladi.

Yosh guruhlari bilan bir qatorda, yosh tarkibini tahlil qilishda, muayyan maqsadlarga qarab, ma'lum yosh kontingentlari ham ajralib turadi. Yosh kontingentlari odatda ma'lum yoshga xos bo'lgan turli funksional vazifalar bilan bog'liq holda ajratiladi. Bu yosh guruhlariga bolalar bog'chasi (0-2 yoshli bolalar), maktabgacha (3-6 yoshli bolalar), maktab (7-15 yoshli bolalar va o'smirlar), mehnatga layoqatli (16-59 yoshdagi erkaklar va 16 – 54 yoshdagi ayollar), reproduktiv (farzand tug'ish) (15-49 yoshdagi ayollar), muddatli harbiy xizmat (18-50 yoshdagi erkaklar), saylov (18 yoshdan oshgan erkaklar va ayollar) va boshqalar.

Aholining yosh tarkibi to'g'risidagi ma'lumotlar asosida mehnatga layoqatli aholining demografik bosim ko'rsatkichlari (bolalar (0-15 yosh), keksalar (60 yosh va undan katta) uchun alohida demografik bosim ko'rsatkichlari hisoblanadi (16-59 yoshdagi har 1000 kishi uchun ularning umumiy bosimi).

Aholining yoshi va jinsiga ko'ra ko'rib chiqilishi jins-yosh tarkibida ifodalangan bo'lib, u har bir jinsning sonining yosh bo'yicha taqsimlanishini ham, har bir yosh yoki har bir yosh guruhidagi jins nisbatini ko'rsatadi. Yosh va jins piramidasi (grafikning maxsus turi) yosh va jins tuzilishini tasavvur qilish imkonini beradi, bu esa aholining takror barpo etilishi turini aniqlash imkonini beradi. Progressiv yosh tuzilishi (yosh aholi) muntazam piramidaga to'g'ri keladi; statsionar yosh tuzilishini tasvirlaydigan diagramma qo'ng'iroqqa o'xshaydi; regressiv yosh strukturasi "urna" deb ataladigan shakl mos keladi.

Yosh va jins tuzilmasining vazifasi aholining takror barpo etilishi tabiatiga (tug'ilishning pasayishi) va iqtisodiy tarkibiy qismga (demografik yuk) ta'sir qiluvchi aholining qarishi yoki yosharishi jarayonlarini aniqlashdan iborat.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. <https://lex.uz/>. 2022-y.

2. Саградов А.А. Экономическая демография: Учеб. пособие. – Москва: Наука, 2005. С.8

3. Булаев В.М. Методы исследования в региональной демографии (Предмет. Региональный анализ. Практика) – Улан Удэ: Изд-во БНЦ СО РАН, 2008. – 116 с

4. Назарова Х.М., Мамадалиева Х.Х. Демографический потенциал Узбекистана. Монография.— Ташкент: Наука и технология, 2011.— 175 с

5. Ембергенов Н.Ж. Қорақалпоғистон Республикаси аҳолисининг ўсиши ва унинг ҳудудий хусусиятлари // Ўзбекистон география жамияти ахбороти. 31 жилд. - Т., 2008. - 113-115 б.

6. Qoraqalpog'iston Respublikasi statistika boshqarmasi ma'lumotlari. // www.qrstat.uz.

ИҚТИСОД ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

AHOLINING RASMIY BANDLIGINI RAG‘BATLANTIRISHDA PENSIYA TIZIMINING AHAMIYATI

Xalimbetov Farxad Bagibekovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti assistenti

fxalimbetov@tsue.uz

Anotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada yashirin iqtisodiyotni qisqartirishda aholi bandligini ta'minlash orqali moliyaviy munosabatlarni takomillashtirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotning asosiy e'tibori, fuqarolarning ijtimoiy himoyasi va pensiya ta'minoti tizimi orqali rasmiy iqtisodiy faoliyatga jalb etish imkoniyatlariga qaratilgan.

Shuningdek, O'zbekiston sharoitida o'z-o'zini band qilgan fuqarolar tomonidan ixtiyoriy asosda to'lanayotgan ijtimoiy soliq to'lovlarining pensiya huquqiga ta'siri, mavjud tizimdagi kamchiliklar va uni rag'batlantiruvchi mexanizmlar orqali takomillashtirish yo'llari ochib berildi.

Mazkur ilmiy maqolaning yangiligi - ijtimoiy himoya va bandlik siyosati vositalarining yashirin iqtisodiyotga nisbatan kompleks moliyaviy yondashuv doirasida tahlil qilinishi bilan namoyon bo'ladi. Amaliy ahamiyati esa - taklif qilingan mexanizmlarning pensiya tizimining barqarorligini oshirish hamda rasmiy mehnat faoliyatini rag'batlantirishdagi real imkoniyatlarida ifodalanadi.

Kalit so'zlar: Yashirin iqtisodiyot, bandlik, rasmiy bandlik, ijtimoiy himoya, pensiya, mehnat staji, pensiya huquqi

Kirish: Bugungi kunda ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlar qatori O'zbekiston ham yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirish, rasmiy bandlikni kengaytirish va aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Yashirin iqtisodiyot nafaqat davlat budjetiga soliq tushumlarining kamayishiga olib keladi, balki fuqarolarning ijtimoiy himoyadan - xususan, pensiya ta'minotidan chetda qolishiga ham sabab bo'ladi. Shuning uchun bu muammoni hal qilishda aholini rasmiy mehnat munosabatlariga jalb etuvchi iqtisodiy va institutsional mexanizmlarni ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biridir.

Aholining rasmiy bandligini rag'batlantirishda pensiya tizimi alohida o'rin tutadi. Fuqarolar hayoti davomida rasmiy ish joyiga ega bo'lish va ijtimoiy soliq to'lash orqali nafaqat keksalikdagi daromadini kafolatlaydi, balki davlat tomonidan taqdim etiladigan boshqa ijtimoiy xizmatlardan ham foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Aksincha, norasmiy sektor ishtirokchilari uchun pensiya olish huquqi cheklangan bo'lib, bu ularning kelajakdagi moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekistonda joriy etilgan ixtiyoriy ijtimoiy to'lov tizimi orqali ishga ega bo'lmagan fuqarolar ham pensiya staji shakllantirish imkoniyatiga ega. Biroq amaldagi tizimning rag'batlantiruvchi kuchi yetarli emasligi, to'lov miqdorlari va tayinlanadigan pensiya miqdori o'rtasidagi tafovut, fuqarolarda rasmiy sektor bilan

bog'lanishga bo'lgan qiziqishni past darajada saqlab qolmoqda. Shu sababli, ushbu sohani chuqur tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda xalqaro tajribalarga asoslangan holda takomillashtirish yo'llarini ishlab chiqish zarurati yuzaga chiqmoqda.

Asosiy qism: Rasmiy bandlik fuqarolarning nafaqat mehnat huquqlarini himoya qiluvchi asosiy institut, balki ularning ijtimoiy himoya tizimlariga (pensiya, nafaqa, tibbiy xizmatlar va h.k.) kirishini ta'minlovchi vositadir. Ayni paytda rasmiy ish bilan band bo'lgan fuqarolar pensiya ta'minotiga doir imtiyoz va kafolatlariga ega bo'ladilar. Pensiya tizimi bu mehnat faoliyatining tugagan bosqichida iqtisodiy xavfsizlikni kafolatlovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Shu nuqtai nazardan, pensiya tizimining mavjud mexanizmlari rasmiy sektorni afzalroq qilish orqali norasmiy faoliyatni kamaytirishga, ya'ni yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirishga xizmat qilishi mumkin.

O'zbekiston pensiya tizimining rasmiy bandlikka rag'batlantiruvchi jihatlari esa O'zbekistonda davlat pensiya tizimi "Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti to'g'risida"gi Qonun va Pensiya jamg'armasi tizimi orqali boshqariladi. Ishchi rasmiy ishga joylashgach, u uchun ish beruvchi tomonidan har oyda ijtimoiy soliq to'lanadi, shuningdek, shaxsning pensiya staji shakllanadi¹.

Shu bilan birga, pensiya tizimiga fuqarolarning o'z ixtiyori bilan to'lov kiritish mexanizmi ham mavjud:

- Har yili BHM miqdorida (2024-yilda 375 000 so'm) ijtimoiy to'lov to'lagan fuqaroga 1 yil staj hisoblanadi.
- Minimal 20–25 yillik stajga ega bo'lgan shaxslar pensiya yoshiga yetganda eng kam pensiya olish huquqiga ega bo'ladi (2024-yildan – 648 000 so'm oyiga)².

Biroq bu tizimning rag'batlantiruvchi kuchi past: pensiya miqdorining hayotiy xarajatlarni qoplay olmasligi, to'lov va natija o'rtasidagi noaniqlik ko'pchilikni rasmiy bandlikka o'tishga undamayapti.

Chet el tajribasi: Daniya misolida "Flexicurity" modeli

Daniya tajribasida rasmiy bandlik va ijtimoiy himoya o'rtasida muvozanat yaratuvchi "Flexicurity" modeli joriy etilgan. Bu model:

- Moslashuvchan mehnat bozorini;
- Yuksak ijtimoiy himoyani (80–90% ish haqi asosidagi ishsizlik nafaqasi);
- Faol qayta tayyorlov va bandlik dasturlarini o'z ichiga oladi.

Natijada, Daniyada rasmiy bandlik yuqori (75% dan ortiq), yashirin iqtisodiyot ulushi esa 4% dan past. Pensiya va ijtimoiy nafaqalar orqali rasmiy sektorning afzalliklari aniq ko'rinib turadi³.

¹ <https://lex.uz/acts/-112314>

² https://president.uz/uz/lists/view/7463?utm_source=chatgpt.com

³ https://www.elibrary.imf.org/view/journals/023/0035/020/article-A009-en.xml?utm_source=chatgpt.com

Takliflar: O'zbekistonda pensiya tizimining rasmiy bandlikka ta'sirini kuchaytirish uchun aholiga beriladigan rasmiy ma'lumotlar aniq, ishonchli va insonlarga bevosita foydasini tushuntiradigan bo'lishi kerak. Quyidagi yo'nalishlar

bo'yicha ma'lumotlar aholining rasmiy bandlikka intilishini oshirishi mumkin:

1. Pensiya huquqi va hisoblash mexanizmi haqida aniq ma'lumotlar
 - Pensiya olish uchun minimal ish staji va yillik ijtimoiy soliq to'lovlari haqida aniq misollar bilan tushuntirish;
 - Rasmiy ishda ishlamaslik yoki naqd maosh olishning kelgusidagi pensiyaga salbiy ta'siri (umuman pensiya olmay qolish yoki juda kam miqdorda olish);
 - Har bir rasmiy to'langan oylik soliqning kelgusidagi pensiya miqdoriga qanday ta'sir qilishi haqida simulyatsiya misollari.
2. Shaffof statistik ma'lumotlar
 - O'zbekistonda hozirda pensiya olayotganlarning o'rtacha miqdori, ularning ish staji bilan bog'liqligi;
 - Rasmiy ishlagan va ishlamaganlarning pensiya farqlari bo'yicha real misollar;
 - Rasmiy bandlik orqali pensiya ta'minoti yuqori bo'lgan guruhlar (masalan, davlat xizmatchilari) haqida raqamli dalillar
3. Rasmiy bandlikning boshqa ijtimoiy imtiyozlarga ta'siri
 - Rasmiy ishda ishlovchilar uchun mavjud bo'lgan sog'liqni saqlash, mehnat ta'tili, homiladorlik ta'tili, ishsizlik nafaqasi kabi imtiyozlar;
 - Rasmiy ishlovchilar uchun ipotekaga olish, davlat dasturlarida ishtirok etish imkoniyatlari
4. Ish beruvchilar uchun javobgarlik va foydalar
 - Ishchilarni rasmiy ro'yxatga olish majburiyati va bundan qochishning huquqiy oqibatlari (jarimalar, faoliyat to'xtatilishi);
 - Rasmiy ishchilar orqali kredit olish, soliq yengilliklari, davlat subsidiyalaridan foydalanish kabi imtiyozlar
5. Interaktiv va ommaviy axborot vositalaridan foydalanish
 - Onlayn pensiya kalkulyator haqida tushuncha berish: fuqaro yoshi, oyligi va staji bo'yicha pensiya hisoblay oladi;
 - Mas'ul tashkilotlar, Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (my.gov.uz) orqali muntazam seminarlar olib borish

Xulosa: Rasmiy bandlikni rag'batlantirishda pensiya tizimi kuchli moliyaviy va ijtimoiy vosita hisoblanadi. Pensiya huquqi va miqdorini bevosita rasmiy mehnat faoliyati bilan bog'lab qo'yish yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston pensiya tizimini moslashuvchan va raqamli asosda isloh qilish orqali aholining rasmiy bandlikka bo'lgan qiziqishini oshirishi, kelgusida pensiya tizimi barqarorligini ta'minlashi mumkin.

Foydalanilgan manbalar:

<https://lex.uz/acts/-6236060>

<https://lex.uz/acts/-112314>

https://president.uz/uz/lists/view/7463?utm_source=chatgpt.com

https://www.elibrary.imf.org/view/journals/023/0035/020/article-A009-en.xml?utm_source=chatgpt.com

LIGHT INDUSTRY ENTERPRISES: ACTIVITIES AND MANAGEMENT CHARACTERISTICS

Qutlug' Habibaxonim Xolmirzayeva,

PhD student at Namangan State Technical University

Abstract: The volume of light industry production in countries around the world is increasing year by year. In order to more fully meet the demands and needs of humanity, large investments are being made in the light industry sector. This article discusses the activities of light industry enterprises and their management practices.

Key words: light industry, enterprise, efficiency, industry production, development management, efficiency of managerial labor.

Аннотация: Объём производства лёгкой промышленности в странах мира ежегодно растёт. Для более полного удовлетворения потребностей и запросов человечества в сектор лёгкой промышленности направляются крупные инвестиции. В данной статье рассматриваются деятельность предприятий лёгкой промышленности и особенности их управления.

Ключевые слова: лёгкая промышленность, предприятие, эффективность, промышленное производство, управление развитием, эффективность управленческого труда.

The main factors influencing the development and location of light industry production are consumption volume, availability of raw materials, level of production technology and labor resources. Light industry consists of many sectors aimed at meeting the needs of the population, including textile, footwear, sewing, jewelry, furniture, carpet, porcelain and china production. Among these sectors, the garment and textile sectors are the leading ones. In developed countries, knitted products, non-woven fabrics and high-quality natural fabrics are produced from expensive fabrics. In the developing countries of the world, various fabrics and inexpensive outerwear are produced from cotton and chemical fabrics.

In the structure of textile industry production, the production of fabrics accounts for 50%, the production of knitwear for 30%, and the production of non-woven fabrics for 20%. At the same time, changes have also occurred in the structure of the types of fabric production. If in the 1950s, 84% of fabrics were produced from natural fibers and 16% from chemical fibers, now about 60% of fabrics are produced from chemical and artificial fibers. In the production of fabrics from natural fibers, the share of cotton fibers is high. The total volume of production in this direction is 111 billion m². Of which 26% falls on China, 14% on India, and 15% on Russia. The production of silk fabrics accounts for 0.2% of the structure of textile industry products. The production of silk fabrics is of great importance in the world economy. More than 60 countries of the world are engaged in this activity. Currently, 178 million tons of silk fabrics are produced in the world. The leading countries in this direction are China, India, and Uzbekistan. China produces 146 million tons, India 28 million tons, and Uzbekistan 1.1 million tons of silk fabrics, which provide 98%

of world production.

With Uzbekistan's independence, light industry enterprises entered a new development stage. Most were transformed into joint-stock companies as part of the denationalization program. In 1991, the Ministry of Light Industry was replaced by the state association "Uzbekyengilsanoat," which now oversees the sector. Presidential Resolution No. PP-4453 aims to accelerate the development of light industry by expanding the production of value-added goods from local raw materials and improving management to attract foreign investment [1]. To meet consumer demand under market conditions, a number of light industry enterprises have been established in Uzbekistan, focusing on the production and sale of textile, sewing, and knitwear products both locally and internationally. These enterprises operate across the full cycle—from raw material processing to finished goods and service provision. In the context of globalization and rapid changes, their operations have become more complex. As competition intensifies and growth rates slow in some sectors, the need for modern management methods and techniques has become essential to ensure efficiency, adaptability, and long-term sustainability.

Numerous studies have explored management and its role in light industry enterprises, offering a variety of definitions. According to the *Oxford English Dictionary*, management is the art and ability to interact with people, govern, and administer systems. The *Foreign Words Dictionary* translates management into Uzbek as a method of organizing production aimed at increasing efficiency and profitability. Generally, management is understood as the organization and direction of human activity toward achieving specific goals. Economic literature describes it both as a distinct function and as a continuous process. It is considered a complex discipline that combines elements of science and art. Managers, as key actors in this process, are responsible for coordinating and guiding employees toward organizational objectives. Thus, management functions as both a system and a vital link within any enterprise.

R. Daft, in his book *Management*, defines management as “the science of managing the resources of enterprises, governments, and other organizations through administrative means” [2]. He emphasizes that in institutional contexts, management applies to entrepreneurship, public socio-economic systems, and non-profit organizations, serving as a synonym for organizational governance. Daft argues that ongoing changes are sparking a real revolution in management. To survive these “waves” of change, enterprises need a new type of leader—one who fully understands the complexities of the modern world and recognizes that no direction is entirely safe or straightforward. This management revolution demands increased productivity with fewer resources, active employee participation, viewing change as a constant in the external environment, and fostering a culture of collaboration. Modern management rejects traditional notions such as rigid top-down control, narrow specialization, and management solely based on measurable indicators and formal analysis.

According to Kirillova, management exists wherever people interact and is practiced in three key areas of society: political (to maintain order), economic (to manage resources), and defense (to ensure protection from threats) [3]. Peter

Drucker defines that management means certain functions and the people who perform them, it shows their social and professional status. At the same time, management is an academic discipline and a field of scientific research [4]. Managers determine the directions of development of their organizations, take on a leadership role and decide how to use organizational resources to achieve set goals [5]. Currently, there are also views on management as a universal type of human activity. Because the goal of effective use of resources and achieving high productivity is inherent in the activities of each organization [6].

Two aspects can be distinguished in this definition:

- planning, organization, leadership and control as the main functions of management.

- effective and successful achievement of organizational goals.

Managers are required to have a high level of skill, knowledge, and understanding to perform the critical functions of management. Management is not an activity related to logic, universal rules and principles, but to people's interests and the possibilities of influencing them. Therefore, it is impossible to create a system based on a clear logic, but to create final conclusions based on the analysis of effective experience in managing an organization. When management is necessary, the organization's internal is formed and modified as required by changes in the environment.

The development of light industry depends on factors such as resource availability, technology, labor, and consumer demand. In Uzbekistan, reforms and investments have modernized the sector, especially in textile and garment production. In today's changing and competitive environment, effective management plays a key role. Modern management requires adaptability, innovation, and employee engagement. Success in light industry now depends not only on production but also on the ability to manage change and lead organizations efficiently.

References:

1. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No. PP-4453 "On measures to further develop light industry and stimulate the production of finished products, on September 16, 2019
2. Daft, R. L. (2016). *Management* (12th ed.). Cengage Learning.
3. Kirillova N.B. Management of the socio-cultural sphere. — Yekaterinburg: UrFU, 2012. — P. 6,7,84. — 186 p. — ISBN 978-5-7996-0795-1.
4. Drucker P. New realities in government and politics, in economics and business, in society and worldview. - M., 2013.
5. Drucker P. Practice of management. — M.: Williams, 2000. — P. 86 — 400p. — ISBN 0-7506-4393-5
6. Drucker P. The Practice of Management. — M.: Williams, 2000. — P. 86 — 400p. — ISBN 0-7506-4393-5

CHO'L-YAYLOV CHORVACHILIGI QUYI MAJMUASI RIVOJLANISHINING HOZIRGI HOLATI

Nurmanov Sherzod Xujayarovich

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti
“Iqtisodiyot va menejment” kafedrasasi assistenti.
nurmanov4730@gmail.com.

Annotatsiya: Chorvachilik maxsulotlarining asosiy qismi cho'l-yaylov chorvachiligida iqtisodiy samaradorlikga asoslangan. Cho'l-yaylov chorvachiligi maxsulotlarini yetishtirish dehqon, fermer xo'jaliklari va qishloq xo'jalik faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarda amalga oshirilmoqda. Mayda shoxli mollarning asosiy qismi dehqon xo'jaliklarida parvarishlanmoqda.

Kalit so'zlar: qorako'l teri, cho'l-yaylov chorvachiligi, chorvachilik maxsulotlari, samara, samaradorlik, ishlab chiqarish, qayta ishlash.

Аннотация: Основная часть животноводческой продукции производится на основе экономической эффективности в степно-пастбищном животноводстве. Производством продукции степно-пастбищного животноводства занимаются фермеры, фермерские хозяйства и организации, осуществляющие сельскохозяйственную деятельность. Основная часть мелкого рогатого скота содержится в дехканских хозяйствах.

Ключевые слова: каракульская шкура, степное пастбищное животноводство, животноводческая продукция, эффективность, результативность, производство, переработка.

Abstract: The main part of livestock products is produced on the basis of economic efficiency in steppe-pasture livestock farming. The production of steppe-pasture livestock products is carried out by farmers, farms and organizations engaged in agricultural activities. The main part of small cattle is kept in dehkan farms.

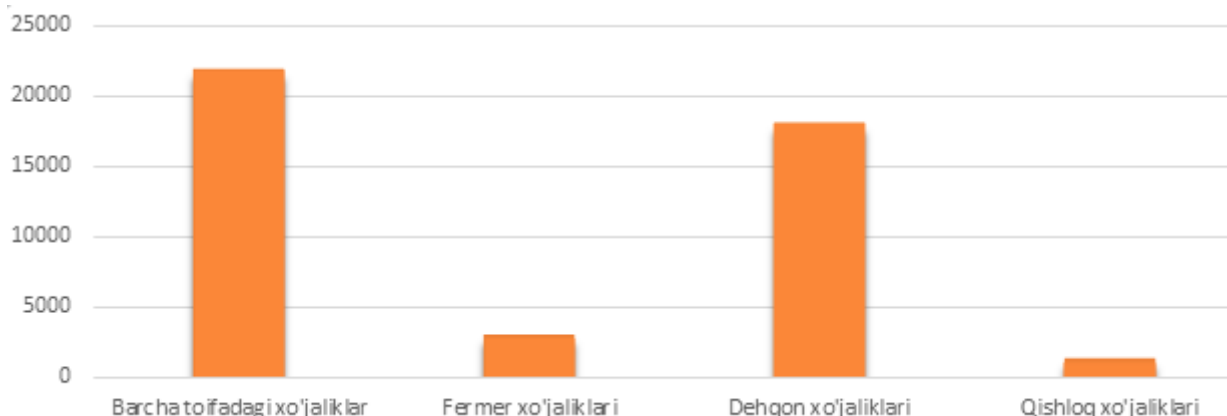
Key words: Karakul skin, steppe pasture livestock farming, livestock products, efficiency, effectiveness, production, processing.

Cho'l-yaylov chorvachiligi (chorvachilik, echkichilik, tuyachlik, yilqichilik, qoramolchilik) mamlakatimizda qishloq xo'jaligining asosiy tarmog'i hisoblanib, respublikaning 20,6 ml. ga. yer resurslarini egallangan xudud hisoblanadi. Cho'l-yaylov chorvachiligi, cho'l aholisining oziq-ovqatga, yengil sanoatni xom-ashyoga bo'lgan talabini qondirishda muhim ahamiyatga ega. Hudud chorvachiligining xususan qo'ychilikning asosiy ozuqa bazasi yaylov hisoblanadi. Bubungi kungacha yaylov maydonlari biriktirib berilmaganligiga qaramasdan, 18091,9 ming bosh yoki 80,6% qo'y va echkilar dehqon xo'jaliklarida urchitilmoqda. 11131,2 ming ga. yaylovlar qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarga va 1407,5 ming ga. fermer xo'jaliklariga biriktirilgan.

2021 yilda yirik shoxli mollarning 92,5 foizi, qo'y va echkilarning 80,6 %

parrandalarning 58,1 va otlarning 74,0 foizi dehqo xujaliklariga parvarish qilinmoqda. Urganilayotgan davrda quy va echkilar bosh soni respublikamizda 6,1% kupayib, 21906,9 ming boshga etgan. Mayda shoxli molarning 80,6 % yoki 18091,3 ming boshi dehqon xo'jaliklarida, fermer xujaliglarida 13,5 % yoi 30322 ming boshi va qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi korxonalarda 5,9 % yoki 1335,3 ming boshi boqilmoqda (1-diagrammada). Bu ma'lumotlar dehqon xo'jaliklari respublikamiz chorvachiligida etakchi o'rini egallab turganidan dalolat beradi.

1-Diagrammada. 2021 yilda xo'jalik yuritish shakllari bo'yicha q o'y va echkilar bosh soni. Manba: Mualliflar tadqiqotlari asosida ishlab chiqilgan

Respublikada yetishtirayotgn qishloq xo'jalik maxsulotlaining qolgan 60,0 % dehqon xo'jaliklari, 27,8 % fermer xo'jaliklar qolgan 4,2 % esa qishloq xo'jalik korxonalari hissalariga to'g'ri kelmoqda. Dehqon xo'jaliklarida tayyorlanayotgan maxsulotlarning 48,5 % chorachilik maxsulotlari tashkil etmoqda. 92,4 % chorvachilik maxsulotlari respublikada dehqon xo'jaliklari, 4,4 % fermer xo'jaliklari va 3,2 % esa qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi korxonalarida. (1-jadval).

1-jadval

Respublikada xo'jalik yuritish shakllari bo'yicha chorvachilik maxsulotlarini qiymatlari qiymati va uning tarkibi

T/ r	Xo'jalik yuritish shakllar	2017 yil		2021 yil		2021 yilni 2017 yilga nisbatan %
		mlrd so'm	%	mlrd so'm	%	
1.	Barcha toifadagi xo'jaliklar	64895,9	100 %	126198,5	100%	194,5%
	Shu jumladan					
a.	Fermer xo'jaliklarida	19014,5	29,3 %	35083,2	27,8%	184,5%
b.	Dehqon xo'jaliklarida	44388,8	68,4 %	85815,0	68,0%	193,3%
c.	Qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi korxonalarda	1492,6	2,3%	5300,3	4,2%	355,1%

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qumitasi malumotlari asosida.

Respublikada yetishtirilayotgan go'shtning 91,4 foizini, sutning 94,5 foizini, junning 85,0 foizini, qorako'l terining 83,9 foizini va tuxumning 61,9 foizini dehqon xo'jaliklari tomonidan ishlab chiqarilmoqda. Mamlakatimizda ishlab chiqarilayotgan go'shtning atiga 2,7 foizi, junning 4,5 va qorako'l terining 7,1 foizi qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi ixtisoslashgan korxonalari xissasiga to'g'ri kelmoqda. O'zbekiston cho'l-yaylov chorvachiligi cho'l axolisining oziq-ovqatga, yengil sanoatni xom ashyoga bo'lgan talabini qondirishda muhim ahamiyat kasb etib, asosan xom ashyo etkazuvchi baza xisoblanadi. Cho'l-yaylov chorvachiligining yetakchi sohasi bo'lgan qorako'lchilikning asosiy mahsuloti hisoblangan qorako'l terini yetishtirish Respublikada va viloyatlar hamda xo'jalik yuritish shakllari bo'yicha taxliliiy malumotlari 3-jadvalda keltirilgan.

Qorako'l qo'ylari azaldan respublikamizning 7 ta viloyati va Qoraqolpog'iston Respublikasida uchratiladi. 2020 yilda yetishtirilgan 1152149 dona qorako'l terilarining 966189 donasi dexqon xo'jaliklar, 103822 donasi fermer xo'jaliklari va 82138 donasini qishloq xo'jaligi amalga oshiruvchi korxonalarda yetishtirgan yoki ularning ulishi tegishli ravishda 83,9 %, 9,0 va 7,1% ni tashkil etgan.

Qorako'lchilikka ixtisoslashgan xo'jaliklarida ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish xamda faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirish xo'jalik yuritish shakllarini va mexanizimlarni takomillashtirish xamda o'zaro iqtisodiy bog'liq korxonalarning integrasiyalashuv jarayonlarini bozor iqtisodiyoti talablaridan kelib chiqqan holda mukammallashtirish orqali ta'minlash mumkin.

Ilmiy va amaliy tadqiqotlar natijalaridan kelib chiqqan holda iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish va erkinlashtirish sharoitida, nafaqat tarmoqlarni, balki tarmoqlardagi mavjud infratuzilmalarni keng rivojlantirish maqsadga muvofiq. Agrosanoat majmuida maxsulotni ishlab chiqarish faqat qishloq xo'jaligining rivojlanishi bilan emas, balki unga xizmat ko'rsatuvchi infratuzilmalar rivoji bilan xam chambarchas bog'liq holda amalga oshiriladi. Avvalambor agrosanoatda ishlab chiqarilgan mahsulot (xom ashyo)dan oqilona foydalanish maqsadga muvofiq. Bunga ishlab chiqarishni texnikaviy tamirlash, moddiy texnika, zoovetirinariya, agrokimyo va boshqa taminot va xizmatlarni rivojlantirish maqsadida infratuzilmalarning alpqalarini va faoliyatlarini to'liq shakllantirish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Каюмов Ф.К. и др. Каракулеводческий подкомплекс и его роль в формировании конъюнктуры рынка. Т. «Узинформагропром», 1993. 96 с.
2. Нурумбетов Т.Я. Каракулеводческий подкомплекс: состояние и основные пути развития/ Т.Я Нурумбетов// АПК: экономика, управление. № 11. 1990, С. 57-59.
3. Тангиров А.Э. Совершенствование продажи продукции пустынно-пастбищного животноводства и модернизация отрасли.// Формирование и

развитие сельскохозяйственной науки в XXI веке //с.Соленое Займище-2016.С.509-514.

4. Зволинская О.В., Головин О.В. Теоретические подходы к формированию муниципальных ресурсоэффективных агропродовольственных комплексов/ О.В. Зволинская, О.В. Головин // Вестник РУДН,- 2009, № 3. -С. 85-91.

5. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi to‘plami. Toshkent-2021

ПЕРСПЕКТИВЫ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В ЭПОХУ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА

Мусабоев Рустам Алижонович -
Самостоятельный соискатель PhD,
Самаркандский Институт Экономики и Сервиса

Аннотация. В данной статье акцентируется внимание на значимости преобразований в структуре народного хозяйства как движущем факторе модернизации экономики страны и её регионов. Предлагается глубокое видение роли отрасли услуг в контексте формирования инновационной экономики, включая анализ ключевых региональных аспектов, определяющих развитие этой сферы, а также формулировку основополагающих принципов для эффективной работы сервисных предприятий и организаций, в том числе в контексте государственного и регионального содействия.

Ключевые слова: отрасль услуг, инновационное развитие экономики, структурные реформы, региональная политика, государственная и региональная поддержка.

Annotatsiya. Ushbu maqolada asosiy e'tibor milliy iqtisodiyot tarkibidagi o'zgarishlarning mamlakat va uning hududlari iqtisodiyotini modernizatsiya qilishning harakatlantiruvchi omili sifatidagi ahamiyatiga qaratilgan. U innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish kontekstida xizmat ko'rsatish sohasining rolini chuqur ko'rishni, shu jumladan ushbu sohani rivojlantirishni belgilovchi asosiy mintaqaviy jihatlarni tahlil qilishni, shuningdek, xizmat ko'rsatuvchi korxonalar va tashkilotlarning samarali faoliyatining fundamental tamoyillarini shakllantirishni, shu jumladan davlat va mintaqaviy yordam kontekstini taklif etadi.

Kalit so'zlar: xizmat ko'rsatish sohasi, innovatsion iqtisodiy rivojlanish, tarkibiy islohotlar, mintaqaviy siyosat, davlat va mintaqaviy qo'llab-quvvatlash.

Abstract: This article focuses on the significance of transformations in the structure of the national economy as a driving factor in the modernization of the country's economy and its regions. A deep vision of the role of the service industry in the context of the formation of an innovative economy, including the analysis of key regional aspects that determine the development of this sphere, as well as the formulation of fundamental principles for the effective work of service enterprises and organizations, including in the context of state and regional assistance.

Key words: industry of services, the innovative development of the economy, structural reforms, regional policy, state and local support.

Переход к сервисной экономике стал глобальным трендом. Увеличение доли сферы услуг в структуре ВВП Узбекистана требует эффективного государственного и регионального регулирования. Модернизация экономики напрямую зависит от качества и инновационности

Выявить сдерживающие факторы развития сферы услуг на региональном уровне, обосновать необходимость усиления региональной поддержки, а

также обозначить структурные и институциональные меры, обеспечивающие устойчивое инновационное развитие.

Теоретико-методологические основы. Использованы методы логического анализа и рационального мышления. Основой послужили нормативно-правовые акты Узбекистана, научные труды отечественных исследователей (Алимов, Каландаров, Мирзаев и др.), акцентирующие внимание на роли государства в инновационной трансформации.

Стратегические ориентиры. Указ Президента № УП-60 (2022) закрепляет приоритетность развития сферы услуг в рамках стратегии «Новый Узбекистан». Это требует:

- модернизации производства;
- усиления человеческого капитала;
- привлечения инвестиций;
- цифровизации сервисов.

Особенности сферы услуг. Сфера услуг в Узбекистане становится многоотраслевой, охватывая от традиционного бытового обслуживания до передовых направлений (ИТ, консалтинг, экосервисы). Она характеризуется высокой локализованностью, что требует учета территориальных факторов (инфраструктура, платежеспособность, демография и т.д.).

Инновационные тенденции. Основные закономерности:

- рост спроса на высокотехнологичные услуги;
- параллельное развитие сервисов и других отраслей;
- региональная дифференциация в уровне инноваций;
- усиление межсекторных связей.

Практические рекомендации

1. Включить в систему оценки госорганов региональные КРІ по развитию инновационных услуг.
2. Расширить полномочия местных властей в управлении инновациями.
3. Создать специализированные подразделения в госструктурах для координации развития сферы услуг.
4. Укрепить роль научных разработок, образования и профессиональной подготовки кадров.

Развитие инновационной сферы услуг — необходимое условие устойчивой региональной модернизации. Только при активной роли местных и региональных властей, с опорой на государственную стратегию и учет территориальной специфики, возможно формирование конкурентоспособной сервисной экономики Узбекистана.

Список использованной литературы

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 28.01.2022 года № УП-60 «О стратегии развития нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы»
<https://lex.uz/docs/5841077>

2. Постановление Президента республики Узбекистан от 27.01.2022 г. № ПП-104 «О дополнительных мерах по развитию сферы услуг» <https://lex.uz/uz/docs/5840286>
3. Маннапов Р.Г. Закономерности, особенности и проблемы развития инновационной деятельности в сфере услуг региона // Региональная экономика, 2012. – № 32 (263). – С. 2-8.
4. Маннапов Р.Г. Управление человеческими ресурсами в организациях сферы услуг: научные основы формирования и развития. Монография / Р.Г. Маннапов, Л.А. Берешева / Под ред. Маннапова Р.Г. – М.: МАКС Пресс, 2011. – 176 с.

ОСОБЕННОСТИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ ОРГАНИЗАЦИЙ СФЕРЫ УСЛУГ

Усмонова Дилфуза Илхомовна

СамИЭС, доктор PhD,

доцент кафедры «Маркетинг»

Мусабоев Рустам Алижонович

СамИЭС, PhD

самостоятельный соискатель

Аннотация. В данной статье рассматривается актуальная проблема инновационных подходов в сфере предоставления услуг, где основное внимание уделяется методологии определения и анализа специфических технологических факторов, заложенных в стратегическое управление инновациями для обеспечения устойчивости экономических показателей в условиях нестабильности внешней среды. В исследовании рассматривается разработка и внедрение инновационных решений в сфере услуг способствуют повышению конкурентоспособности, инновационного потенциала организаций, а также оптимизации работы коммуникационных систем, что в совокупности повышает общую эффективность функционирования.

Ключевые слова: сфера услуг, инновационный потенциал, процесс создания и внедрения новшеств, стратегическое управление инновациями, развитие коммуникационной инфраструктуры и инновационные аспекты организационной структуры.

Annotatsiya. Ushbu maqola xizmatlar ko'rsatish sohasidagi innovatsion yondashuvlarning dolzarb muammosini ko'rib chiqadi, bu erda asosiy e'tibor tashqi muhitning beqarorligi sharoitida iqtisodiy ko'rsatkichlarning barqarorligini ta'minlash uchun innovatsiyalarni strategik boshqarishga kiritilgan aniq texnologik omillarni aniqlash va tahlil qilish metodologiyasiga qaratiladi. Tadqiqot tashkilotlarning raqobatbardoshligini, innovatsion salohiyatini oshirishga, shuningdek, umumiy faoliyat samaradorligini oshiradigan aloqa tizimlari ishini optimallashtirishga yordam beradigan xizmatlar sohasida innovatsion echimlarni ishlab chiqish va joriy etishni o'rganadi.

Kalit so'zlar: xizmat ko'rsatish sohasi, innovatsion salohiyat, innovatsiyalarni yaratish va joriy etish jarayoni, innovatsiyalarni strategik boshqarish, kommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirish va tashkiliy tuzilmaning innovatsion jihatlari.

Abstract. This article considers the urgent problem of innovative approaches in the field of services, where the main attention is paid to the methodology of determining and analyzing specific technological factors laid down in strategic management of innovation to ensure the sustainability of economic indicators in the conditions of the non -packed environment. The study considers the development and implementation of innovative solutions in the field of services contribute to

increasing competitiveness, innovative potential of organizations, as well as optimizing the work of communication systems, which in conjunction increases the overall efficiency of functioning.

Key words: service sector, innovative potential, the process of creating and introducing innovations, strategic innovation management, development of communication infrastructure and innovative aspects of the organizational structure.

Современная экономика требует от организаций сферы услуг быстрой адаптации к изменениям внешней среды. Стратегическое управление инновациями становится ключевым инструментом устойчивого роста, повышения конкурентоспособности и эффективности.

Теоретико-методологическая база. Основу исследования составляют труды отечественных и зарубежных авторов (И. Ансофф, П. Друкер, В.В. Андреев, С.С. Гулямов и др.), посвящённые вопросам стратегического управления и инновационного развития. Использован системный подход, анализ нормативной базы и логико-аналитические модели оценки.

Инновационный потенциал в сфере услуг

Инновации в услугах предполагают не только технологические, но и организационные, управленческие и маркетинговые изменения. Рост наукоемкости услуг напрямую влияет на их ценность и способность удовлетворять потребности клиентов. Это требует активной поддержки НИОКР и создания условий для развития инновационных организаций.

Особенности стратегического управления инновациями

Ключевая цель — использование инновационного потенциала организаций через:

- разработку новых продуктов и процессов;
- внедрение современных технологий;
- перестройку коммуникационной инфраструктуры;
- трансформацию организационных структур.

Инновационные стратегии должны учитывать как внутренние ресурсы, так и изменения во внешней среде.

Для повышения эффективности инновационного управления предлагается:

1. Провести диагностику текущего уровня инновационной активности организаций сферы услуг.
2. Определить приоритетные направления инновационного развития.
3. Разработать среднесрочный план с оценкой затрат и ожидаемой эффективности.
4. Создать комплексную программу организационно-экономических мер.

Активизировать выход на новые рынки и внедрение модифицированных услуг.

Устойчивое развитие сферы услуг возможно только при стратегическом подходе к инновациям. Необходима системная работа над усилением

конкурентных преимуществ, оптимизацией внутренних процессов и адаптацией к рыночным изменениям. Стратегическое управление инновациями — это не просто путь к выживанию, а к долгосрочному росту и лидерству.

Список использованной литературы

1. Указ Президента Республики Узбекистан, от 28.01.2022 г. № УП-60 «О стратегии развития Нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы». <https://lex.uz/ru/docs/5841077>.
2. . Постановление Президента Узбекистана от 27 января 2022 года № ПП-104 «О дополнительных мерах по развитию сферы услуг». <https://lex.uz/docs/5840286>
3. Громов В.В. Анализ и особенности влияния факторов внешней среды на экономические результаты развития объектов стратегического планирования // Вестник Воронежского университета инженерных технологий. 2015. № 3.

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ АСОСИЙ ВОСИТАЛАРНИНГ МАЗМУНИ ВА УНИ ҲИСОБИНИ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ

Рахмонов Хуршидбек Шавкат ўғли

БХАН 24-07 гуруҳ магистранти,

Банк молия академияси

Бозор иқтисодиёти шароитида тижорат банклар фаолиятини амалга оширишда асосий воситаларнинг ўрни ниҳоятда каттадир.

Асосий воситалар - бу моддий активлар бўлиб:

а) банк фаолиятида банк хизматларини кўрсатиш жараёнида, ижарага бериш учун ёки маъмурий мақсадларда улардан фойдаланилади;

б) улар бир йилдан ортиқ вақт мобайнида фойдаланишга мўлжалланган бўлади.¹

Асосий воситаларга бино, иншоотлар, ускуна ва асбоблар, компьютерлар, мебел, ҳисоблаш техникалари, транспорт воситалари, фойдаланиш ҳуқуқи билан олинган ер, кутубхона фонди, қийматидан қатъий назар, сигнализация (огоҳлантириш) ва бинони қуришда унинг нархига киритилмаган телефонлаштириш объектлари ва шу кабилари тегишли.

Бошқача айтганда, **асосий воситалар** – хўжалик юритувчи субъект томонидан узоқ (бир йилдан ортиқ) муддат давомида хўжалик фаолиятини юритишда маҳсулот ишлаб чиқариш, ишларни бажариш ёки хизматлар кўрсатиш жараёнида ёхуд маъмурий ва ижтимоий-маданий вазифаларни амалга ошириш мақсадида фойдаланиш учун тутиб туриладиган моддий активлардир.

Республика иқтисодиётининг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашуви жараёнида асосий воситалар ҳисоби ва аудитини ислоҳ қилиш республикада мавжуд шарт-шароитлардан келиб чиққан ҳолда, халқаро стандартлар доирасида ташкил этиш ва юритишни талаб этади. Асосий воситалар ҳисобини юритишда, аввало, ҳисоб юритиш сиёсати амал қилиш лозим. Ҳисоб юритиш сиёсати деганда, тижорат банки раҳбарининг бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботни тамойил ва меъёрий қоидаларига мос равишда юритиш ва тузиш учун қўлланиладиган усуллар мажмуи тушунилади.

Тижорат банкнинг ҳисоб юритиш сиёсати банк томонидан молиявий ҳисобот тайёрлаш ва тузишда қўлланиладиган ўзига хос қоидалар ва амалий ёндашувларни ифодалайди. Буни таъминлаш учун, аввало тижорат банкнинг ҳисоб сиёсатида, хусусан, асосий воситалар ҳисобини ташкил этиш ва юритиш сиёсати «Ҳисоб юритиш сиёсати ва молиявий ҳисобот» номли 1 - сон БҲМСга асосан ишлаб чиқиши керак.

Асосий воситалар ҳисобини ташкил этиш ва юритиш учун ҳисоб сиёсати

қуйидагиларни таъминлаши лозим:

- асосий воситалар ҳисоби фойдаланувчилар эҳтиёжи учун аҳамиятли бўлиши;
- асосий воситалар ҳисобининг ишончли бўлиши;
- айнан шундай фаолият юритувчи бошқа субъектларнинг асосий воситалар юзасидан молиявий ҳисоботларини таққослаш имкониятини бериши;
- асосий воситалар ҳисоби тушунарли ва оддий бўлиши лозим.

Асосий воситалар ҳисобини юритиш ва ҳисоботини тузишни ташкил қилишнинг аниқ йўналиши бўйича банкнинг ҳисоб сиёсати шакллантирилишида Ўзбекистон Республикасининг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги қонуни ва шу мавзуга тегишли қонун ҳужжатларини қўллаши зарур.

Банк ўз функцияларини бажариши учун моддий-техник базага эга, яъни етарли асосий воситалар билан таъминланган бўлиши лозим. Асосий воситалар бир йилдан ортиқ муддатда фойдаланишга мўлжалланган моддий активлар бўлиб, улар банк фаолиятида банк хизматларини кўрсатиш жараёнида маъмурий мақсадлар ва ижарага бериш учун ишлатилади. Асосий воситаларга бино-иншоотлар, ускуна ва асбоблар, компьютер, мебел, ҳисоблаш техникалари, транспорт воситалари, фойдаланиш ҳуқуқи билан олинган ер, кутубхона фонди, қийматидан қатъий назар сигнализатсия ва бинони қуришда унинг нархига киритилмаган телефонлаштириш объектларини киритиш мумкин.

Асосий воситаларнинг ҳисобини ташкил қилиш банк фаолиятида алоҳида ўрин эгаллайди.

Асосий воситалар ҳисобининг вазифалари қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. Асосий воситалар ҳаракатини тўғри ва ўз вақтида ҳужжатлаштириш ва улар бўйича ҳисобни ташкил этиш.
2. Асосий воситалар қийматини қайта баҳолаб бориш.
3. Асосий воситалар тўлиқ сақланиши устидан назорат олиб бориш.
4. Ўз вақтида эскиришни ҳисоблаб бориш.

Мамлакатимизда бухгалтерия ҳисобини ислоҳ қилишда халқаро тамойилларга асосланган ҳисобварақлар режасининг қабул қилиниши навбатдаги муҳим қадамлардан бири бўлди. Янги ҳисобварақлар режаси Ўзбекистон Республикасида фаолият юритиб келаётган тижорат банкларнинг ташқи иқтисодий алоқаларга киришишида, жаҳон иқтисодий интеграциясига қўшилишида асосий восита бўлиб хизмат қилади. Ўзбекистон Республикасининг жаҳон иқтисодий тизимиغا интеграциялашуви, ўз навбатида, мавжуд қонунчилик базасини доимий равишда такомиллаштириб боришни, уни халқаро меъёрлар ва стандартларга мослаштириб боришни талаб этади.

Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартлари Халқаро бухгалтерия стандартлари қўмитаси (ХБСК) томонидан ишлаб чиқилади. Ушбу қўмита 1973 йилда тўққиз мамлакат (Канада, Австрия, Германия, Франция,

Япония, Мексика, Нидерландия, Буюк Британия ва АҚШ)нинг профессионал бухгалтерия тузилмалари томонидан таъсис этилган. Айни вақтга келиб мазкур ташкилот 30 дан ортиқ стандартни ишлаб чиқди ва эълон қилди. Бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини халқаро талабларга мувофиқ ислоҳ қилиш кейинги вақтларда республикада тобора ўзига хос масала бўлиб бормоқда.. Шу боисдан ҳам бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартларини ишлаб чиқишда бевосита халқаро стандартларга таянилмоқда. Асосий воситалар ҳисобини юритишда меъёрий ҳужжат ҳисобланмиш миллий стандартларни амалга киритиш зарурати энг аввало, асосий воситалар ҳисобининг базавий қоидалари ва ҳисобга олиш усуллари назарда тутилган ҳолда Ўзбекистон Республикасида асосий воситалар ҳисобининг ўзига хос хусусиятларини қўллашдан иборат бўлиб ҳисобланади. Асосий воситаларни бухгалтерия ҳисобида ҳисобга олиш учун бир қатор ҳисобварақлар очилган бўлиб, уларни 1-жадвал асосида кўриб чиқамиз.

1-жадвал

Асосий воситаларни ҳисобга олувчи ҳисобварақлар²

Ҳисобварақ рақами	Ҳисобварақ номи	Ҳисобварақ туркуми
16501	Ер	А
16505	Тугалланмаган қурилишлар	А
16509	Банкнинг иморатлари – бинолар ва бошқа иморатлар	А
16515	Объектларни ижарага олиш ва уни такомиллаштириш ҳуқуқи	А
16529	Транспорт воситалари	А
16535	Мебель, мослама ва жиҳозлар	А
16541	Тулов карточкалари билан ҳисоб-китобларни амалга ошириш ускуналари	А
16549	Бошқаларга операция ижарага берилган асосий воситалар	А
16561	Омбордаги асосий воситалар	А

Ушбу ҳисобварақлар актив бўлиб, уларнинг дебет томонидаги сальдо хўжалик юритувчи субъектларда мавжуд асосий воситаларнинг дастлабки қийматини акс эттиради. Асосий воситаларни ҳисобга олувчи ҳисобварақларнинг дебет томонида уларнинг кўпайиши, кредит томонида эса камайиши ўз ифодасини топади.

ҚАШҚАДАРЁ ТУРИЗМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ГЛЭМПИНГ УЙЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ИМКОНИАТЛАРИ (“КИТОБ ГЕОЛОГИЯ МИЛЛИЙ ТАБИАТ БОҒИ” МИСОЛИДА)

Туйчиев Анваржон Мухторжонович

Тошкент давлат транспорт
университети катта ўқитувчиси
anvarjontuychiyev@gmail.com

Анотация. Мазкур мақолада Қашқадарё вилояти, хусусан, “Китоб геология миллий табиат боғи” ҳудудида туризмни ривожлантиришнинг замонавий йўналишларидан бири — глэмпинг уйлари жорий этиш имкониятлари таҳлил қилинган. Глэмпингнинг моҳияти, унинг анъанавий туризмдан фарқи ва экотуризм ичидаги ўрни очиқ берилган. Китоб геология боғи ҳудудининг табиий-геологик хоссаиётлари, у ердаги рекреацион ресурслар ва туризм инфратузилмаси таҳлил қилиниб, глэмпингни жорий этиш учун қулай шарт-шароитлар мавжуд эканлиги исботлаб берилган. Тадқиқот натижалари Қашқадарё вилоятида барқарор туризмни ривожлантириш, янги иш ўринларини яратиш ва маҳаллий аҳоли даромадини оширишга хизмат қилиши мумкин.

Калит сўзлар: туризм, геотуризм, экотуризм, таълим туризми, ҳудудий туризм, геология, миллий боғ, қўриқхона, хорижий туристлар, маҳаллий туристлар, туристик инфратузилма, туристик салоҳият

Туризм жаҳон иқтисодиётининг энг тез ривожланаётган тармоқларидан бири ҳисобланади. Ўзбекистонда ҳам туризм соҳасига давлат сиёсати даражасида катта эътибор қаратилмоқда. Туризм соҳаси стратегик аҳамиятга эга тармоқлардан бири бўлиб, уни ривожлантириш орқали миллий иқтисодиётнинг барқарор ўсишига, янги иш ўринларининг яратилишига ва минтақа нуфузининг ошириб боришига эришиш мумкин. Айниқса, табиий ва геологик мерос объектларига асосланган туризм — геотуризм — сўнгги йилларда катта аҳамият касб этмоқда.

Қашқадарё вилоятида жойлашган “Китоб геология миллий боғи” сингари ноёб табиий ҳудудлар ҳудудий туризмни ривожлантиришда ҳал қилувчи ўрин тутади. Бундай объектлар геотуризм ва таълимий туризм каби йўналишлар орқали турли аудиторияларни жалб этиш имкониятини яратади. Китоб геология боғи нафақат табиий бойликлари, балки ўзига хос ландшафтлари, геологик қатламларининг ноёблиги ва таълимий аҳамияти билан ҳам алоҳида ажралиб туради. Бу ҳудуддаги геологик манзаралар, миллион йиллар давомида шаклланган тоғ жинслари, палеонтологик топилмалар нафақат илмий тадқиқотлар, балки туристик саёҳатлар учун ҳам катта қизиқиш уйғотади.

Туризм инфратузилмасини жойлаштиришда, табиат бағридаги туризм турлари учун, айниқса глэмпинг фаолиятини самарали ташкил этиш муҳим

аҳамият касб этади.

Глемпинг каби туристик фаолият турларининг иқтисодий самарадорлиги, фақат хизматлар сифатининг юқорилигига эмас, балки уларнинг мавсумий таклиф ва талаб билан уйғунлашув даражасига ҳам боғлиқ. Ҳар бир мавсум — туристик фаоллик, инфратузилмавий харажат, нарх стратегияси ва ишчи кучидан фойдаланиш нуқтаи назаридан турли иқтисодий шароитларни шакллантиради.

Глемпинг лойиҳасида инфратузилма ва логистика фақат хизмат кўрсатиш воситаси эмас — балки туристик хавфсизлик, барқарорлик ва рақобатбардошлик асоси ҳисобланади. Мавсумий шароитларга мос инфратузилмавий ечимлар — сув, иссиқлик, ёруғлик, коммуникация ва жойлашув логистикаси — нафақат қулайликни таъминлайди, балки туристлар сонини йил давомида барқарор сақлаш имконини ҳам яратади.

Туризм инфратузилмаси, айниқса глемпинг сингари табиат бағрида жойлашувчи замонавий форматларда, иқлим шароити ва мавсумий ўзгаришларга мос равишда адаптив техник ечимлар билан таъминланган бўлиши шарт. 1-жадвалда мавсумлар кесимида глемпинг фаолиятини самарали ташкил этиш учун зарур бўлган инфратузилмавий элементлар кўрсатилган.

1-жадвал.

Глемпинг инфратузилмасининг мавсумийлиги

Мавсум	Зарур инфратузилма
Қиш	Иситиш тизимлари, музлашга чидамли пол, шамолдан ҳимоя
Баҳор	Сув чиқариш дренажи, ёмғирдан ҳимоя панеллари
Ёз	Совитиш тизими, сув сақловчи резервуарлар
Куз	Намлик ва шамолдан муҳофаза, энергия тежамкорлик

Жадвалдан кўринишича, қиш мавсумида иситиш тизимлари, музламайдиган поллар ва шамолдан ҳимояловчи конструкциялар асосий техник талаблар сифатида белгиланади. Бу даврда ҳароратнинг пасайиши, музлаш ва қор қоплами глемпинг модулларини изоляция қилишни талаб этади.

Баҳор фаслида эса кўп ёғингарчилик ва намлик ҳисобига сув чиқариш тизимлари (дренаж) ҳамда ёмғирдан ҳимоя қилувчи панеллар жуда муҳим. Баҳордаги об-ҳаво ўзгарувчанлиги қурилиш материаллари ва хизматлар хавфсизлигига бевосита таъсир қилади.

Ёз фаслида, ҳарорат юқори бўлган шароитда, сайёҳлар учун комфортни таъминлаш мақсадида совитиш тизимлари, вентиляторлар ва ҳаво айланиши муҳим роль ўйнайди. Бундан ташқари, сув таъминотидаги эҳтиёж ортиши сабабли сув сақловчи резервуарлар жойлаштирилиши талаб этилади.

Куз мавсумида намлик ва шамол таъсири сезиларли даражада ошиши мумкин, шу боисдан намликка чидамли материаллар, шамолдан муҳофаза элементлари ва энергия тежамкор тизимлар жорий этилиши тавсия этилади.

Чунки куз мавсумида табиат жозибador бўлса-да, ҳаво шароити мураккаб бўлиши мумкин.

Умуман олганда, жадвалда кўрсатилган инфратузилмавий ечимлар глемпинг фаолиятини турли фаслларда узлуксиз, хавфсиз ва самарали ташкил этиш учун асосий муҳандислик, экологик ва технологик шартларни белгилаб беради. Мазкур маълумотлар, шунингдек, лойиҳа сметаси, қурилиш модуллари танлови ва техник-иқтисодий асослов жараёнларида муҳим аҳамият касб этади.

Хулоса қилиб айтганда, глемпинг — бу фақатгина табиат бағридаги дам олиш эмас, балки яхлит ташкил этилган туристик хизматлар занжиридир. Унда логистика (етиб келиш, жойлашиш, ички ҳаракат), инфратузилма (сув, ёруғлик, иситиш, ҳаво алмашинуви), хавфсизлик (ёлғизликдаги ҳимоя, фавқулодда чоралар), ва комфорт (ташкилий қулайликлар) бир-бирига боғлиқ равишда ишлаши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Туйчиев А.М. Худудий туризм имкониятларини оширишда транспорт хизматларининг аҳамияти (Қашқадарё вилояти мисолида)/ UNIVERSAL JOURNAL OF ACADEMIC AND MULTIDISCIPLINARY RESEARCH” илмий журнали Volume 3, Issue -23, 2025
2. Китоб геологик қўриқхонаси илмий-йиғилмалар ва дала қўлланмалари
3. Tuychiyev A.M. Geological Reserves and Tourism: Implementing Modern International Methods in Socio-Economic 2025, 5 (132). Development, https://www.iupr.ru/_files/ugd/b06fdc_2546f16a4f8e4aed92e9bc32215637a1.pdf
4. Umarova D.R., ASSESSMENT OF THE DEVELOPMENT PROSPECTS OF THE KASHKADARYA REGION AS A TOURIST DESTINATION IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. Railway transport: topical issues and innovations, 2024 №4.
5. Tuychiyev A.M., THE IMPORTANCE OF THE KITAB GEOLOGY NATIONAL PARK IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM OF THE KASHKADARYA REGION.

QORAKO'LCHILIK TARMOG'I SOHALARINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Nurmanov Sherzod Xo'jayarovich

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti,
“Iqtisodiyot va menejment” kafedrasasi assistenti.
e.nurmanov4730@gmail.com.

Annotatsiya: Qorako'lchilik tarmog'i joylashgan hududlarda, mamlakatimiz qishloq xo'jaligining boshqa tarmoqlariga nisbatan ta'minot darajasi ancha past. Buni oziq-ovqat, pullik va maishiy xizmat, elektr energiya, gaz, suv ta'minoti, moddiy-texnikaviy ta'minot, korxonalarinng asosiy fondlar bilan ta'minlanganlik darajasida yaqqol ko'rish mumkin. Chorvachiligi tarmoqlarida texnologik va energetik jihatdan kam ta'minlangan, ularda qayta ishlovchi korxonalar va savdo tashkilotlari bilan iqtisodiy munosabatlarning sustligi, investisiya va xom ashyoni qayta ishlovchi mutaxassislarining yetishmasligi kuzatilmoqda. Hozirda ularning yashash ehtiyojlari uchun hayotiy zarur bo'lgan ta'minot darajasi atigi 65 foiz atrofida qondirilmoqda xolos. Bunda tibbiy, maishiy, madaniy va boshqa ijtimoiy ta'minotlarning keskin kamligi aniqlandi.

Kalit so'zlar: qayta ishlash, ehtiyoj, mehnat, bandlik darajasi, korxona, investisiya, xom ashyo, xo'jalik, pullik va maishiy xizmat.

Аннотация: В районах расположения сети «Караколлик» уровень предложения значительно ниже, чем в других отраслях сельского хозяйства нашей страны. Это отчетливо видно по уровню обеспеченности продуктами питания, платными и бытовыми услугами, электро-, газо-, водоснабжением, материально-техническим обеспечением, основными фондами предприятий. Отрасли животноводства технологически и энергетически недостаточно обеспечены, отсутствуют экономические связи с перерабатывающими предприятиями и торговыми организациями, не хватает инвестиций и специалистов по переработке сырья. В настоящее время их жизненные потребности удовлетворяются лишь на 65 процентов. Установлено, что остро не хватает медицинских, бытовых, культурных и других социальных услуг.

Ключевые слова: переработка, потребность, рабочая сила, уровень занятости, предприятие, инвестиции, сырье, экономика, платные и бытовые услуги.

Abstract: In the areas where the Karakollik network is located, the level of supply is much lower than in other branches of agriculture of our country. This can be clearly seen in the level of provision of food, paid and household services, electricity, gas, water supply, material and technical support, and basic funds of enterprises. Livestock industries are technologically and energetically underserved, there is a lack of economic relations with processing enterprises and trade organizations, there is a lack of investment and raw material processing specialists. At present, only 65 percent of their vital needs are met. It was found that medical,

household, cultural and other social services are severely lacking.

Key words: processing, need, labor, level of employment, enterprise, investment, raw materials, economy, paid and household services.

Mamlakat qishloq xo'jalik tarmoqlari ichida ta'minlanganlik darajasi bo'yicha qorako'lchilik tarmog'i oxirgi o'rinda turadi. U respublikaning iqlim sharoitiga yaxshi moslashgani, uzoq vaqt suvsiz ishlay olishi va ovqatni mutlaqo tanlamasligi bilan ajralib turadi. Xususan, qorako'l zotli qo'ylar yaylovlarimizda o'sadigan deyarli barcha turdagi o'simliklarni iste'mol qila oladi. Bu qo'ylar kasalliklarga juda chidamli bo'lib, kuchli va moslashuvchan tuzilishi bilan ajralib turadi va yaylovlar va qishlash joylari bo'ylab ko'p kilometrlik sayohatlarga bardosh bera oladi. Yumshoq go'shtdan tashqari, ular ajoyib jun va eng muhimi, qimmatbaho qorako'l terilarini beradi. Bu esa respublika uchun qattiq valyuta manbai hisoblanadi. Cho'l yaylov xududlari ta'minoti buyicha xizmat ko'rsatish sihasini yuksaltirish maqsadga muvofiqdir. Barcha tovarlar bo'yicha aholi jon boshiga chakana tovar aylanmasi shaharlarda 2844,1 ming so'm, qishloq joylarda esa atigi 901,7 ming so'mni, shu jumladan, mos ravishda oziq-ovqat 1333,9 va 427,4, nooziq-ovqat mahsulotlari 1510,2 va 474,3 ming so'mni tashkil qilgan yoki tovar aylanmasi qishloq joylarda 3 barobardan ham past.

Hozirgi vaqtda bazi rivojlangan davlatlarda xizmat ko'rsatish sohasining darajasi yalpi ichki maxsulotdagi ulushi o'rtacha 75 foizni tashkil etadi. Bu ko'rsatkich mamlakatimizda 50 foiz atrofida. Mamlakat aholisining 50 foizidan ko'prog'i qishloq joylarda yashashga qaramay, xizmat ko'rsatish hajmi oxirgi yilda o'rtacha 26 foizdan oshmadi. Shuni ta'kidlash o'rinliki, qishloqda yashovchi aholining va korxonalarining ta'minot darajasi shaharnikiga nisbatan ancha past. Bu sohani rivojlantirish uchun avvalambor agrosanoatda ishlab chiqarilgan mahsulot (xom ashyo)dan oqilona foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga ishlab chiqarish texnikalarini ta'mirlash, zoovetirinariya, agrokimyo, va boshqa ta'minot va xizmatlarni rivojlantirish maqsadida infratuzilmalar aloqalarini va faoliyatlarini to'liq shakllantirish lozim.

Amalga oshirilishi ko'zda tutilgan ishlarning asosiy natijasi shundan iboratki, qayta ishlash va xizmat ko'rsatish sohalarida 85 ming ish o'rni yaratilishi kutilmoqda. Demak, minglab oilalar doimiy daromad manbaiga ega bo'lib, asrlar davomida tajriba va salohiyat to'plangan qorako'lchilik yanada rivojlanishiga katta turtki bo'ladi.

Alohada shuni ta'kidlash joizki xizmat ko'satish hajmi bo'yicha ham cho'l-yaylov hududlari bir-biridan keskin farq qiladi. Masalan Samarqand viloyati Nurobot tumanida aholi jon boshiga chakana tovar aylanmasi 987,5 ming so'mni tashkil qilib, Navoiy viloyati Nurato tumanidan 382,6 ming so'mga va aholi jon boshiga maishiy xizmat ko'rsatish esa mos ravishda 34,6 va 26,1 ming so'mga yoki 27,9 va 43,0 foizga kam bo'lgan.

Cho'l-yaylov xududlari aholisini hayotiy zarur tovarlar bilan ta'minlashni tubdan yaxshilash va xizmat ko'rsatish sohalarini keskin rivojlantirish asosida xududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash kun tartibida turgan muhim masalalardan biri hisoblanadi. Cho'l-yaylov chorvachiligi ishlab

chtqarishiga xizmat ko'rsatish ham bugungi kun talablari darajasida emas.

1-jadval
“Navoiy qorako'l” birlashmasi tizimidagi shirkat xo'jaliklarida mavjud
asosiy vositalar holati (ming so'm)³

T/r	Asosiy vosita turlari	Yillar								
		2013			2014			2014		
		Asosiy vositalar	Eskirishi	Eskirish darajasi %	Asosiy vositalar	Eskirishi	Eskirish darajasi %	Asosiy vositalar	Eskirishi	Eskirish darajasi %
1	Bino	4066100	1836149	45,2	4607626	1965360	42,7	4354763	1935695	44,5
2	Inshoat	2728271	672878	24,7	2582561	731162	28,3	2250785	786535	34,9
3	Uzatish moslamalari	339454	144928	42,7	319966	151332	47,3	296441	142334	48,0
4	Mashina va uskunarlar	1609164	652131	40,5	1625549	687250	42,3	1608498	576108	35,8
5	Transport vositalari	1512070	837876	55,4	1576752	940596	59,7	1300410	842977	64,8
6	Jami asosiy vositalar	82962420	4510273	5,4	81490659	4820964	5,9	116390728	55506629	4,3

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, ishlab chiqarish binolari 44,5 foizga, inshoatlar 34,9 foizga, uzatish moslamalari 48,0 foizga, mashina va uskunarlar 35,8 foizga, transport vositalari 64,8 foizga eskirgan. Bu asosiy vositalar

jismoniy eskirgan bo'lishi bilan birgalikda zamonoviy ishlab chiqarish talablariga javob bermaganligi sababli ishlab chiqarish samaradorligi pastligicha qolmoqda.

Yaylov qorako'l qo'ylarining asosiy ozuqa bazasi hisoblanadi. Ammo, yaylovlar degradatsiyasi yildan yilga kuchayib bormoqda. Yaylovlarning inqirozga uchrashi o'ibatida udarning yillik hosildorlik kursoratkichlari keyingi yillarda 2,4 s/ga dan 1,84s/ga, ya'ni 21 foizga pasaygan. Hosildorlikning pasayishi qoraqalpog'iston Respublikasi yaylovlarida 27 %, Buxoro viloyatida 18,5%, Jizzax viloyatida 16,9 %, Samarqand viloyatida 10,9 %, Navoiy viloyatida 26,5 %, Qashqadaryo viloyatida 6,2 %ni tashkil qiladi. Hozirgi kunda cho'l yaylovlariga komplek baho beradigan bo'lsak, ularning 58%ini yaxshi yaylovlar, 17 %ini o'rta yaylovlar, 10%ini qoniqarli va 12 %ini yaroqsiz yaylovlar toifasiga kiritish mumkin. Hisob-kitoblarga ko'ra, tog' oldi va yarim cho'l hududida 40,0 ming tonna, gipsli cho'lda 90,7 va qo'mli cho'l hududida 59,4ni, jami 190,1 ming tonna yaylov ozuqasi tanqisligi mavjud.

Yaylovlar inqirozini yuzaga keltiruvchi eng asosiy omil-yaylovlar xanuzgacha o'z egasini topmaganligi natijasida ulardan uzluksiz va palapartish foydalanish bo'lib, rasional foydalanish va mavsumiy foydalanish tizimiga to'siqlik qiluvchi omil-ularning suv ta'minotidagi uzilishidir. Aksariyat suv manbalari (shaxtali quduqlar va skvajinalar) hamda cho'pon uylari, ochiq va yopiq quralardir, ular bundan 50-60 yil oldin ishga tushirilgan bo'lib, hozirgi kunda ularning ko'pchiligi ta'mirlashga muxtoj yoki umuman ishdan chiqqan. Rivojlangan mamlakatlarning tajribalaridan kelib chiqadigan bo'lsak, yaylovlarni, quduqlarni, cho'pon uylari, ochiq va yopiq qoralar hamda ishlab chiqarishga xizmat ko'rsatuvchi ozuqa tayyorlash jarayonini va sexlarini, zooveterinariya, sun'iy urug'lantirish va qo'zilarni qorako'l teri uchun so'yish, jun qirqish punktlarini, mashina-traktor parklarini, mashina va mexanizmlarni ta'mirlash ustaxonalarini va boshqa obyektlarini modernizatsiyalash zarur.

Respublika "Qorako'lchilik" uyushmasi tizimida qorako'lchilik xo'jaliklarida mavjud chorva binolari to'liq, shaxtali quduqlarning 450 tasi yoki 20,0 foizi ta'mir talab hisoblanadi.

Navoiy viloyat "Qorako'lchilik" uyushmasi tizimida xo'jaliklarida madaniy maishiy va kommunal xo'jaligida xizmat qiluvchi xodimlar oldingi yillarda 5 kishini tashkil etgan. Kiyingi yillarda esa bu turdagi xizmatlarga barham berilgan. Umumiy ovqatlanish va savdo xizmati bilan 2 kishi shug'ullanmoqda. Xo'jalik ichida qurulishda shug'ullanuvchilar tahlil qilinayotgan davrda 61 kishidan 45 kishiga yoki 26,2 foizga kamaygan. Imorat inshootlarni ta'mirlash amalga oshirilmagan va bolalar bog'chasi faoliyat ko'rsatmagan.

O'rganilayotgan davrda xizmat ko'rsatuvchi xodimlar soni 2,5 foizdan 1,9 foizgacha yoki 0,6 bandga, mehnat haqi va odam soat bo'yicha esa tegishli ravishda 2,3; 1,7; 0,6; 2,1; 1,7; 0,4 ga kamaygan.

Hozirgi kunda chorvachilikning quyi majmuasi tizimidagi ishlab chiqarishda bevosita ishtirok etayotgan ishchi xizmatchilar 80-83 foizni, ishlab chiqarishga xizmat ko'rsatuvchi, maxsulotni qayta ishlovchi, savdo va ta'minot vazifasini bajaruvchi ishchi xodimlar 17-20 foizni tashkil etmoqda. Chorvalik quyi majmuasida bu ko'rsatkichlarni bosqichma-bosqich tegishli ravishda 30:70; 40:60;

50:50; 60:40; 70:30; darajada yetkazish talab etiladi.

Qorako'lichilikda ishlab chiqarishga xizmat ko'rsatuvchining muhim turlaridan biri uning ozuqa bazasini mustag'kamlash hisoblanadi. Xammamizga ma'lumki, qorako'l qo'ylari yil davomida yaylovda ozuqalanishga moslashgan (qishning qorli-qirovli kunlaridan tashqari) chorva mollarining o'ziga xos zoti hisoblanadi va ehtiyoj uchun zarur bo'lgan ozuqaning 85-90 foizi va undan ko'prog'i ham tabiiy yaylovlar hisobidan qondirish xususiyati maxsulotlarni arzon ishlab chiqarishning o'ta muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ammo o'tkazilga tahlillar natijasida shu narsa aniqlandiki, yaylovlarning katta qismi degradasiyashanganligi va suv manbalari bilan yetarli darajada ta'minlanmaganligi, hamda olingan hosildorlik yilning qanday kelishiga bevosita bog'liqligi sababli qorako'l qshylarining yaylovlardagi ozuqalar bilan ta'minlash darajasi atigi 50-55 foizligicha qolmoqda. Bir qator xo'jaliklarda esa ozuqa bilan ta'minlanganlik darajasi 25-30 foizligicha qolmoqda. Bir bosh qo'y yaylovdan 800,0 kg o'rniga 188,4 kg ozuqa olmoqda. Yaylov ozuqasi tanqisligi 611,6 kg, 500 bosh qo'yga esa 3058 sentnerni tashkil qiladi. Xo'jaliklar yetishmagan ozuqani sug'oriladigan maydonlarda yetishtirilayotgan pichan va boshqa turdagi xashak hamda omuxta yemlarni sotib olish hisobiga qoplanmoqda. Bundan tashqari xo'jaliklar har yili dag'al xashak jamg'arish, saqlash, maydalash va qayta tayyorlash hamda qayta ishlangan yem xashaklarni chorvaga berish uchun katta miqdorda moddiy va mehnat resurslari sarflashga majbul bo'lishmoqda. Shularni hisobga olgan holda chorvachilik tarmoqlarida yetishtirilayotgan maxsulotlar tannarxi oshib ketmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Папцов А.П. Современные направления развития сельскохозяйственной кооперации в экономике развития странах// Экономика сельскохозяйственной и перерабатывающих предприятий. 2010. №3.-С.79-82.
2. Асамов С.А. Получение баранины и каракули на промышленной основе. Т.1988 г.
- Каюмов Ф.К. и др. Каракулеводческий подкомплекс и его роль в формировании.конъюктуры рынка. Т. «Узинформагпропром», 1993. 96 с
- 3.Тангиров А.Э. Совершенствование продажи продукции пустынно-пастбищного животноводства и модернизация отрасли.// Формирование и развитие сельскохозяйственной науки в XXI веке //с.Соленое Займище-2016.С.509-514.
- 4.А.Тangirov, Sh.Nurmanov “Модернизация самарадорликни ошириш асоси” Монография. Самарқанд: “FAN BULOG'I” наширёти,- 2022 йил - 164 бет
- 5.Ўzbekiston Respublikasi Davlat statistika agentligi to'plami.

МОДЕРНИЗАЦИЯ ТРАНСПОРТНЫХ КОРИДОРОВ ЧЕРЕЗ УЗБЕКИСТАН И НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ ЕВРАЗИЙСКОЙ ЛОГИСТИКИ

Ибрагимова Найля Мурадовна

Институт макроэкономических
и региональных исследований,
руководитель проекта, PhD,
nibragimova@ifmr.uz

Аннотация. Узбекистан играет всё более заметную роль в трансевразийской логистике, превращаясь в ключевой транзитный узел между Востоком и Ближним Востоком. Развитие международных инициатив, таких как China–Central Asia–Middle East (CAME), открывает для страны новые возможности экономического роста и усиления регионального влияния. Особую значимость в этой связи приобретает идея "Зелёного коридора" — новой модели экологически устойчивой, цифровой и ускоренной логистики. В статье рассматриваются перспективы участия Узбекистана в проекте CAME, ключевые компоненты формирования зелёного логистического маршрута и шаги, необходимые для трансформации транспортной инфраструктуры страны и интеграции в международные логистические цепочки.

Ключевые слова: Транспортные коридоры, зелёный коридор, логистика, CAME, Центральная Азия, устойчивое развитие, цифровизация, Узбекистан.

Modernization of transport corridors through Uzbekistan and new horizons of Eurasian logistics

Ibragimova Naylya Muradovna,

Institute for macroeconomic and regional studies,

Head of project, PhD

tel.: +998 91 1358017

e-mail: nelibragimova@gmail.com

Annotation. Uzbekistan plays an increasingly prominent role in trans-Eurasian logistics, turning into a key transit hub between the East and the Middle East. The development of international initiatives, such as China–Central Asia–Middle East (CAME), opens up new opportunities for economic growth and strengthening regional influence for the country. In this regard, the idea of the "Green Corridor" - a new model of environmentally sustainable, digital and accelerated logistics - is of particular importance. The article examines the prospects for Uzbekistan's participation in the CAME project, key components of the formation of a green logistics route and steps needed to transform the country's transport infrastructure and integrate into international logistics chains.

Keywords. Transport corridors, CAME, green corridor, logistics, Central Asia, sustainable development, digitalization, international trade, Uzbekistan.

Узбекистан, не имеющий выхода к морю, тем не менее имеет стратегическое положение в Центральной Азии, что делает его важным

связующим звеном в **транспортных коридорах** между **Китаем, Центральной Азией, Ближним Востоком и Европой, включая Кавказ и Россию**. Международная торговля всё чаще определяется не только экономическими, но и логистическими факторами: скоростью доставки, прозрачностью процедур, устойчивостью маршрутов.

В условиях ускоряющейся глобальной торговли и изменений логистических цепочек из-за геополитических и экологических факторов, перегруженных морских маршрутов и поиска альтернативных маршрутов в обход нестабильных морских путей (таких Красное море и Суэцкий канал), особенно возрастает значение развития международных инициатив, таких как ***China–Central Asia–Middle East (CAME)***. Инициатива CAME предполагает создание **нового наземного транспортного коридора**, связывающего Китай, Центральную Азию и Ближний Восток, в обход перегруженных морских маршрутов. Через территорию Узбекистана может пройти ключевой участок этого коридора — с возможным выходом на Иран, Туркменистан, Азербайджан, а далее — на страны Залива и Турцию. Этот маршрут особенно актуален в условиях глобальных логистических сбоев и необходимости сокращения времени доставки товаров.

Для Узбекистана участие в CAME — это не только возможность **экономической интеграции**, но и шанс стать **хабом "зелёной" торговли**. Ключевым элементом развития этого проекта может стать внедрение международного логистического формата **«Зелёный коридор»** — как инструмента, ориентированного на устойчивую, быструю и экологичную транспортировку товаров. **«Зелёный коридор»** — это международная логистическая инициатива, ориентированная на **ускоренное таможенных и транзитных процедур, экологически безопасное перемещение товаров** между странами, **переход к цифровым форматам торговли, снижение логистических издержек** для участников. **Зелёный коридор** направлен на снижение **углеродного следа** благодаря использованию более устойчивых, эффективных и экологически чистых логистических маршрутов для перевозки товаров, что важно в условиях глобальных климатических вызовов.

Зелёный коридор отвечает запросам будущего — экологичной экономики, быстрой доставки и прозрачности торговли.. Это целый комплекс решений, ориентированных на устойчивость и цифровизацию логистики: **экологичный транспорт** (использование электровозов, LNG-грузовиков, мультимодальных схем), **цифровые сервисы** (электронный документооборот, отслеживание грузов, онлайн-декларации, умные контракты, электронная сертификация), **ускорение** товарооборота за счёт упрощённых таможенных процедур и согласованных стандартов (автоматизация таможни, сокращение времени на границах), **ESG-принципы** — поддержка участников, работающих по стандартам устойчивого развития.

Эта модель уже применяется в странах ЕС, Китае, Южной Корее, а также в рамках коридоров международной инициативы **"Пояс и путь"** (Belt and Road Initiative).[1,2] Узбекистан обладает рядом элементов для встраивания в эту модель, обладая значительным **логистическим потенциалом**, который

может быть эффективно задействован в рамках развития международных транспортных коридоров. В частности, воздушные, железнодорожные и логистические узлы страны предоставляют широкие возможности для экспорта и консолидации грузопотоков. *А дальнейшее развитие и модернизация инфраструктурных компонентов является ключевым условием для эффективной интеграции Узбекистана в международные транспортные коридоры и инициативы, такие как «Зелёный коридор» и проект CAME.*

Так, **авиационная инфраструктура** представлена ключевыми транспортными хабами в Навои, Ташкенте и Ургенче. Эти аэропорты уже выполняют функции транзитных и экспортно-ориентированных центров. Потенциал их развития заключается в формировании *воздушных логистических кластеров, способных интегрироваться в глобальные цепочки поставок*, особенно в отношении консолидации и экспорта скоропортящихся и высокоценных грузов (таких как свежие фрукты и овощи, цветы и фармацевтическая продукция). **Железнодорожные коридоры**, проходящие по направлениям Андижан–Термез–Иран, Карши–Туркменистан–Каспий и Хива–Казахстан, обеспечивают устойчивый сухопутный выход к портам Ближнего Востока, Южной Азии и Кавказа. Эти маршруты открывают альтернативные логистические решения, способствующие снижению зависимости от морских путей и увеличению скорости транзита. **Свободные экономические зоны (СЭЗ)**, такие как «Навои», «Ангрен» и «Бухара», *могут быть трансформированы в современные мультимодальные логистические комплексы с полным циклом обработки грузов: от первичной переработки и упаковки до экспедирования на экспорт.* Их функциональное развитие позволит создать *логистические парки нового поколения, интегрированные в международные логистические сети.*

Возможные направления расширения сотрудничества стран в области партнёрства по **модернизации транспортных коридоров** через Узбекистан:

1. **Создание консорциума по управлению Зелёным коридором** (включая IT-платформу для отслеживания грузов), для стран-участников коридора CAME с координацией из Ташкента. Анализ UNESCAP указывает на важность межгосударственной координации транспортных коридоров через создание структур, таких как Transit Coordination Council. [3,4] Это предполагает создание **единой цифровой платформы** отслеживания грузов и общие стандарты логистики (особенно для агропродукции, фармпродукции, текстиля), внедрение **умных контрактов**, электронной сертификации и фито-ветеринарного контроля в режиме онлайн, создание **"единого окна"** по образцу системы EU Smart Borders.[5]

2. **Интеграция “зеленого коридора” в рамках China–Central Asia–Middle East (CAME)** — как часть единой инициативы «Ближневосточного Шёлкового пути». Развитие **устойчивой логистики** как части глобального тренда на декарбонизацию торговли и **снижение экологического следа** за счёт применения **экологичных видов транспорта** (например, электровазов или LNG-грузовиков), сокращения времени простоя на границах и терминалах, перехода на **безбумажный документооборот**.

3. **Льготы для участников** — снижение таможенных сборов, преференции для компаний, работающих по ESG-стандартам. Подобные региональные проекты, такие как Caspian Green Energy Corridor, уже предусматривают льготы для участников в сфере устойчивого развития (экспорта зеленой энергии).

4. **Расширение железнодорожных маршрутов через Казахстан или Иран, Туркменистан** (альтернатива морскому пути через Каспий).[6]

5. **Обеспечить связь с логистическими центрами ССАГПЗ: Jebel Ali Free Zone, Dubai South, Port Khalifa, King Abdullah Port** (Саудовская Аравия), **Namad Port** (Катар) — точки приёма и дистрибуции узбекских товаров.

6. **Разработать национальную программу "Зелёная логистика 2025–2030"**. [7,8,9]

7. **Провести международный форум** по логистике и устойчивым коридорам в Ташкенте в 2026 году. Аналоги, такие как Caspian Corridor Forum и другие региональные встречи, показали эффективность для привлечения инвесторов и государственных структур.

Закключение. Мир движется к новому формату логистики — гибкому, цифровому и экологичному. Узбекистан, обладая уникальным географическим положением и амбициозной стратегией развития, способен стать не просто транзитной страной, а полноценным участником и координатором региональных транспортных инициатив. Узбекистан может выступить участником и координатором *зелёного коридора* на участке от Западного Китая до портов Ближнего Востока. Развитие **Зелёного коридора**, в том числе в рамках проекта **CAME (China–Central Asia–Middle East)** может значительно **ускорить торговые потоки** между странами за счёт: упрощения таможенных процедур, внедрения цифровых инструментов (единые электронные декларации, отслеживание грузов), внедрения **умных контрактов**, электронной сертификации и фито-/ветеринарного контроля в режиме онлайн, использования прямых маршрутов. Эти меры помогут улучшить **доступ к ключевым международным рынкам** и **стимулировать торговлю** с Китаем, Ближним Востоком и Европой, снизить транспортные расходы и увеличить скорость перевозок и **движения товаров** через Узбекистан с использованием **железнодорожного и автотранспортного сообщения**.

Источники и литература

1. UNESCAP. (2022). *Green Freight and Logistics in Asia and the Pacific*.
2. OECD. (2021). *Enhancing Connectivity through Transport Infrastructure: The Belt and Road Initiative*.
3. Draft Sustainable Freight Transport Strategy for Uzbekistan (unescap.org, 2021)
4. UNESCAP. *Trade and Transport Facilitation Monitoring Mechanism*, 2021
5. European Commission. *Smart Borders and Digital Corridors Report*, 2023
6. Asian Development Bank. *CAREC Transport Strategy 2030*, 2023

7. **Strategies for advancing green logistics in Uzbekistan: opportunities and challenges** Karrieva Yakutjan <https://www.americanjournal.org>
8. Ministry of Transport of Uzbekistan. *Национальная стратегия логистики и торговли 2025*
9. Belt and Road Green Development Coalition. *Green Logistics Guidelines*, 2022

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

ИНТЕРАКТИВНЫЕ СРЕДСТВА В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Илмидинова Гулнора Махмудовна

преподаватель русского языка
Ферганского военно-академического лицея
«Темурбеклар мактаби»

Аннотация: В статье рассматриваются ресурсы сети Интернет, которые могут быть применены преподавателем в процессе дистанционного обучения для формирования образовательной среды учащегося. Данные ресурсы позволяют создавать элементы образовательной системы, в том числе – платформы, помогающие организовать материал.

Ключевые слова: Русский язык как иностранный, интерактивные средства обучения, образовательная среда, дистанционное образование, информационные технологии.

Abstract: the article gives some examples of Internet resources, which a teacher may be used in the distance learning process for the students learning environment formatted. Author decides some resources are helped to create an element of the education system and some platforms are helped to organize a material of a course.

Keywords: Russian as a foreign language, interactive teaching aids, educational environment, distance education, information technology.

Применение ресурсов сети Интернет в процессе обучения становится особенно актуальным в условиях возможного возвращения к дистанционному обучению. Появляется все больше ресурсов, предназначенных для организации учебной среды учащегося. В данном случае под дистанционным образованием мы понимаем форму получения образования, при которой в образовательном процессе используются традиционные и специфические методы, средства и формы обучения, основанные на компьютерных и телекоммуникационных технологиях. В свою очередь, под учебной средой понимается часть социокультурного пространства, зона взаимодействия образовательных систем, их элементов, образовательного материала и субъектов образовательных процессов. Интерактивное средство обучения в нашем понимании – это, с одной стороны, техническое устройство, предоставляющее возможность обучающемуся, и, с другой стороны, разновидность электронного образовательного ресурса.

Однако потенциал интерактивных средств обучения оказывается

шире, чем предполагалось изначально. Интерактивный ресурс может применяться в качестве:

основного образовательного средства в период дистанционного обучения;

- самостоятельного средства удаленного обучения;
- средства самоподготовки и самоконтроля;

– дополнительного средства контроля и обучения в группах и индивидуально;

- вспомогательного средства визуализации или аудиальной поддержки в процессе обучения.

Следовательно, применение ИСО возможно не только в условиях онлайн-обучения. Кроме того, при помощи ИСО индивидуальное учебное пространство может создавать не только преподаватель для обучающегося, но и учащийся или преподаватель для самих себя, учащийся для учащегося, преподаватель для преподавателя, что позволяет увеличить охват образовательного процесса, включив в него новых участников и реализовав новые связи. ИСО имеют огромный потенциал: конечной целью применения ИСО может быть не только повышение эффективности процесса обучения, но и создание собственного бренда, авторской методической разработки курса или фрагмента курса.

Целью нашего исследования является определение того, какие ресурсы наиболее полно отвечают запросам современных преподавателей и обучающихся. Для этого нами был выделен ряд критериев:

- возможность освоения (интуитивно понятные, требующие обучения);
- тип (онлайн-ресурсы, облачные сервисы, приложения);
- поддерживающие или не поддерживающие кириллицу;
- имеющие или не имеющие ограничений (территориальных);
- создаваемые или готовые.

По каждому параметру нами были выделены плюсы и минусы указанных ресурсов, а также рассмотрен их интерфейс и возможности. Кроме того, мы приведем примеры использования рассмотренных ресурсов в преподавании некоторых тем РКИ.

Существует несколько подходов к классификации ИСО. Наиболее полная представлена ООН Юнеско, в ее основе лежит опора на методическое назначение ресурса. Рассмотрим некоторые из них:

- обучающие;
- тренажеры;
- информационно-поисковые или информационно-справочные;
- контролирурующие;
- демонстрационные;
- учебно-игровые.

Начнем с ресурса, позволяющего объединить разработанные ИСО в единую систему. Такой тип ресурса называется платформой и относится к информационно-поисковому или информационно-справочному виду. Среди платформ, представленных в сети Интернет (Stepik, TeachBase и др.), самой удобной, на наш взгляд, является Classroom от Google.Ink. Плюсы этой платформы мы видим в следующем:

- платформа является бесплатной;
 - интуитивно понятна;
 - поддерживает кириллицу;
 - интерфейс переведен на русский язык;
 - платформа позволяет самостоятельно разрабатывать и систематизировать курсы.
 - дополнительные плюсы платформы:
 - большая вместимость;
 - устойчивость к перегрузкам (высокомощный сервер, позволяющий подключить к одному классу (курсу) до 30 человек одновременно);
 - поддержка файлов разных типов;
 - свобода доступа с любого мобильного устройства;
 - защита персональных данных.
- Минусы платформы:
- необходимо наличие аккаунта в системе Google-Account;

В целом ресурс становится удобной платформой для создания полноценной образовательной среды. Сервис позволяет создавать систему курса преподавателю самостоятельно или вместе с коллегами и учащимися. На платформе можно создавать несколько классов, автоматически оценивать работы, вести журнал успеваемости, использовать инструменты для проведения статистического анализа, необходимого для формирования отчета о проделанной работе. Для каждого класса на диске создается папка, где хранятся все задания и материалы, выданные учащимся. При помощи деления на разделы преподаватель может организовать работу учащихся, определив расписание курса. Запись – макет урока, к которому можно прикрепить любой необходимый файл, и сразу после публикации учащиеся получают уведомление о загруженном для них уроке. Сервис быстрых сообщений позволяет обеспечить постоянное сопровождение обучающихся. Присоединиться к классу можно при помощи кода или активации гиперссылки в почтовой рассылке от преподавателя, что позволяет сохранять безопасность личных данных.

Плюсом данной платформы являются интегрированные ресурсы Google. Полноценные облачные средства Office позволяют создавать текстовые файлы разных форматов, вести таблицы, осуществлять подсчеты, создавать презентации, формы для проведения опросов. Доступ к документам возможен как онлайн (доступно также одновременное

редактирование присоединенными по ссылке участниками), так и офлайн с любого устройства. Просмотреть и отредактировать документ можно как в формате браузера, так и при помощи приложений, доступных для систем Android и iOS. Эти ресурсы могут использоваться как для обучения или демонстрации материала, так и для контроля уровня знаний. Особо интересен интерфейс Forms Google. При помощи интерактивных документов можно создавать тесты, опросники, выполнять письменные работы. Сервис во многом упрощает проверку работ и контроль за их выполнением. Автоматически можно проверить грамотность текстовых работ, подсчитать процент выполнения заданий разных типов (это облегчает отслеживание прогресса учащихся по курсу). Автоматически сведенные результаты в виде таблиц и схем наглядно покажут, насколько успешно учащиеся справляются с предложенными заданиями.

Демонстративные сервисы довольно разнообразны и интересны в использовании. При их помощи можно создавать презентации, интерактивные плакаты, открытки и карточки, квизы и др. Наиболее удобные сервисы здесь – Genial.ly, Canva и Mind Master. Последний сервис позволяет создать майнд карты для систематизации изученного материала. Можно использовать это средство как для обучения (справочно-информационный ресурс), так и для контроля. При помощи таких карт может быть систематизирован, например, теоретический материал по теме «Части речи».

Плюсы Mind Master:

- поддержка кириллицы;
 - интуитивная понятность;
 - относительная бесплатность;
 - возможность привязки к иным сервисам;
 - возможность создания документа офлайн доступа.
- Минусы:
- необходимость регистрации;
 - интерфейс на английском языке.

Genial.ly, Canva позволяют разработать широкий спектр ИСО: презентации, квизы, инфографику, геймификации и др. Преимущество Genial.ly – создание уникального продукта – интерактивного плаката, на котором отображаются различные типы файлов. Это средство удобно использовать для работы над освоением фонетической базы языка: к изображению буквы прикрепляется аудиофайл звучания и видеофайл артикуляции звука. Минус у платформы один: интерфейс поддерживает только английский язык, что может быть не всегда удобно.

Canva больше известна как сервис создания креативных анимированных презентаций, однако ее можно использовать и как ресурс для создания карточек, оформления личных страниц в соцсетях и др. Так, мы использовали этот сервис для создания карточек-кейсов для уроков

развития речи (карточки позволяют задать условия коммуникации для имитации речевой ситуации).

Плюсы этих сервисов таковы:

- поддержка кириллицы;
- интуитивная понятность;
- относительная бесплатность;
- возможность создания документа офлайн доступа;
- возможность привязки к иным сервисам;
- создание многообразных полноценных ресурсов.

Существенный минус только один: необходимость регистрации.

К демонстративным ресурсам также можно отнести электронные доски. Наиболее известны WhiteBoard, Mirro, JamBoard от Google.Inc. Плюсы этих досок:

- абсолютная наглядность представленного материала;
- возможность объединять ресурсы и использовать их в работе. Минус – необходимость регистрации.

JamBoard – наиболее привлекателен для преподавателя и учащихся. Это не только инструмент демонстрации, но и возможность создания тренажеров. Так, подвижные стикеры JamBoard позволяют имитировать упражнение на заполнение лакун или пропусков букв. Кроме того, подвижный стикер – инструмент рефлексии: цветные маркеры позволяют обозначить, с какими сложностями столкнулся учащийся в процессе, и насколько сложно было справиться с той или иной образовательной задачей.

ЛИТЕРАТУРА

- Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). М., 2009. URL: https://methodological_terms.academic.ru/407/ (дата обращения: 18.09.2021)
- Батакова Е. Л., Батакова Н. В. Интерактивные средства обучения как часть электрон- но-образовательных ресурсов // Вестник ТГПУ. 2016. №1 (166). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/interaktivnye-sredstva-obucheniya-kak-chast-elektronno-obrazovatelnyh-resursov> (дата обращения: 19.09.2021).
- Бережнова Л. Н. Полиэтническая образовательная среда. СПб., 2003. С. 201.
- Жукова Е. А. Образовательные онлайн-ресурсы: определение и виды // Молодой ученый. 2017 г. № 19 (153). С. 18–20. URL: <https://moluch.ru/archive/153/43431/> (дата обращения: 15.09.2021).

BO‘LAJAK TARBIYA FANI O‘QITUVCHILARINI KREATIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Nuradinov Furqatjon Rashidovich

O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika
instituti o‘qituvchisi (PhD)

Abdiyeva Dिल्фуза

O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika
instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining kreativ kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi yoritiladi. Tanqidiy va ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyati hamda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish metodlari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta‘lim muhitida kreativ kompetensiyaning ahamiyati va pedagogik jarayonda qo‘llashning samaradorligi ko‘rib chiqiladi. O‘zbekiston Respublikasi ta‘lim tizimiga oid normativ-huquqiy hujjatlar asosida kreativ ta‘lim metodlarini rivojlantirish muhimligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: kreativ kompetensiya, tanqidiy fikrlash, innovatsion pedagogika, tarbiya, o‘qituvchi.

Аннотация. В данной статье рассматривается развитие креативной компетентности будущих преподавателей дисциплины «Воспитание». Анализируются методы использования инновационных педагогических технологий, а также критического и творческого мышления. Рассматривается важность креативной компетентности в современной образовательной среде и эффективность ее применения в педагогическом процессе. Основанное на нормативно-правовых документах Республики Узбекистан, развитие креативных методов обучения обосновано как ключевой фактор в образовательной сфере.

Ключевые слова: креативная компетентность, критическое мышление, инновационная педагогика, воспитание, преподаватель.

Annotation. This article examines the development of creative competence among future teachers of moral education. It analyzes methods of applying innovative pedagogical technologies, critical, and creative thinking. The importance of creative competence in the modern educational environment and its effectiveness in the teaching process are discussed. Based on the regulatory and legal documents of the Republic of Uzbekistan, the development of creative teaching methods is justified as a key factor in the education sector.

Keywords: creative competence, critical thinking, innovative pedagogy, moral education, teacher.

Kreativ kompetensiyalarni rivojlantirish bugungi ta‘lim tizimida ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Pedagogika sohasida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kreativ o‘qituvchilar ta‘lim jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etish barobarida, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kreativ kompetensiya-bu o'qituvchining innovatsion fikrlashi, muammolarni yangicha usulda hal qila olishi, o'quvchilarning ijodiy rivojlanishiga yordam berish qobiliyatidir. Tarbiya fani o'qituvchilari uchun bu kompetensiyalar yanada muhim hisoblanadi, chunki ular o'quvchilarning axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy jihatdan shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi.

Zamonaviy dunyoda o'quvchilarga tayyor bilim berishning o'zi yetarli emas, balki ularni mustaqil fikrlaydigan, o'z fikrini erkin ifoda eta oladigan shaxslar qilib tarbiyalash talab qilinadi. Shu sababli, tarbiya fani o'qituvchilarining kreativ kompetensiyalarini rivojlantirish–ta'lim islohotlarining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Kreativ kompetensiyalarni rivojlantirishning huquqiy asoslari sifatida quyidagi normativ-huquqiy hujjatlarni keltirish mumkin:

- O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining 2021-yilgi "Innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etish konsepsiyasi" – bu hujjat orqali o'qituvchilarning kreativ kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.
- "Ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni – bu qonunda pedagoglarning kasbiy rivojlanishi va innovatsion metodlardan foydalanish muhimligi belgilangan.

Kreativ kompetensiyani rivojlantirish uchun quyidagi pedagogik yondashuvlar va innovatsion texnologiyalar samarali hisoblanadi:

1. Muammoli ta'lim – o'quvchilarga mustaqil fikrlash va muammolarni yechishga imkon berib, ularning analitik qobiliyatlarini oshirishga xizmat qiladi.
2. Loyiha metodikasi – talabalarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lib, amaliy bilimlarni o'zlashtirish va mustaqil tadqiqot olib borish imkonini beradi.
3. Interfaol usullar – rolli o'yinlar, bahs-munozaralar va brainstorming kabi texnikalar o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirib, ularning faolligini oshirishga yordam beradi.
4. Raqamli ta'lim platformalari – gamifikatsiya va dizayn o'ylash (Design Thinking) kabi innovatsion texnologiyalar ham kreativ kompetensiyani rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.
5. Refleksiv pedagogika – o'qituvchi va o'quvchilar o'z bilimlari hamda faoliyatlarini baholash orqali yangi yondashuvlar ishlab chiqishga undaydigan metodlardan biri hisoblanadi.
6. Differensial yondashuv – har bir o'quvchining shaxsiy qobiliyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish, kreativ fikrlashni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, kreativ kompetensiyaga ega o'qituvchilar dars jarayonida nafaqat innovatsion texnologiyalarni qo'llashga, balki o'quvchilarni yangi bilimlarni mustaqil izlashga ham undashga qodir. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish bilan birga, yoshlarning kasbiy va ijodiy o'sishini ham ta'minlaydi.

Xulosa. Kreativ kompetensiyaning rivojlanishi o'qituvchilarning nafaqat

kasbiy o'sishini ta'minlaydi, balki o'quvchilarning ham ijtimoiy va intellektual jihatdan o'sishiga katta hissa qo'shadi. Bu esa ta'lim jarayonini innovatsion, samarali va zamonaviy talablar darajasida tashkil etish hamda jamiyatda ijodkor va mustaqil fikrlovchi avlodni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, kreativ kompetensiyalarni rivojlantirish ta'lim sifatini oshirish bilan birga, o'quvchilarning hayotiy muammolarni mustaqil hal qilish qobiliyatini shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Shu sababli, ta'lim tizimida kreativ kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan yondashuvlar va metodlarni joriy etish ustuvor vazifalardan biri bo'lishi lozim. Zamonaviy texnologiyalar, innovatsion pedagogik metodlar va interfaol ta'lim vositalari orqali o'qituvchilarning kreativlik qobiliyatlarini shakllantirish ta'lim jarayonining sifatini oshirish bilan bir qatorda, yosh avlodning mustaqil fikrlaydigan, yangilikka intiladigan va innovatsiyalarni hayotga tatbiq eta oladigan shaxs bo'lib yetishishiga xizmat qiladi. Shu boisdan, kreativ kompetensiyalarni rivojlantirish jarayoni ta'lim islohotlarining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida muntazam e'tiborda bo'lishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori: "Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish to'g'risida" – 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oliy ta'lim tizimini rivojlantirish strategiyasi" qarori – 2019.
4. Xodjayev B. X. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Fan, 2018.
5. Ibragimov X., Quronov M. Umumiy pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
6. Jumanova F., Avazova S., Jabborova G., Husnetdinov U. Umumiy pedagogika asoslari. – Toshkent: Istiqlol, 2019.

ТА'ЛИМ-TARBIYA JARAYONIDA TARBIYACHINING KREATIV YONDASHUVI

Shahlo Nasreddinovna Pulatova

Buxoro xalqaro universiteti
Maktabgacha ta'lim 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim-tarbiya jarayonida tarbiyachilarning kreativ salohiyatini oshirish, ijodkorlik, innovatsion pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish, ularda yangicha fikrlash g'oyalarini ochib berilgan. Shuningdek, tarbiyachiga qo'yiladigan talablar, tarbiyachining ta'lim jarayonida mashg'ulotlarga kreativ yondashuvi va tarbiyalanuvchilar bilan birgalikdagi hamkorligining o'ziga xos jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: kreativ, ijodkorlik, pedagogik texnologiya, ta'lim jarayoni, mashg'ulot, hamkorlik, pedagog, innovatsion.

Hozirgi kunda jamiyatimizning Maktabgacha ta'lim tashkiloti oldiga qo'yayotgan ta'lim - tarbiyaga oid talablari kundan-kun ortib bormoqda. Tarbiyalanuvchilarga to'g'ri yondashgan holda ularni amaliy faoliyatda bajartirish, turli xil metodlar va innovatsion pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish tarbiyachining vazifasiga aylanmoqda.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini samarali tashkil etishni ta'minlash maqsadida 30.09.2017-yil PQ-3305 sonli "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha Ta'lim Vazirligi faoliyatini tashkil etish" to'g'risidagi qarori imzolandi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 5-moddasida. Pedagog - tarbiyachi bolalarga kundalik hayotda, o'yinlarda, mashg'ulotlarda, birgalikdagi mehnat faoliyatida va ular bilan bo'ladigan muomalada ta'sir ko'rsatadi. U har bir bolani diqqat bilan o'rganishi, uning shaxsiy xususiyatlarini, qobiliyatlarini bilishi, pedagogik nazokatini namoyon qilishi, bolalarning xulq-atvorini, ish natijalarini haqqoniy baholashi kerak, ularga o'z vaqtida yordam ko'rsata olishi, oiladagi abvoli bilan qiziqishi zarur. Hozirgi zamon tarbiyachisining asosiy fazilatlaridan biri o'z kasbiga sadoqatliligi, g'oyaviy e'tiqodliligi o'z kasbini sevishi va bu kasbga bo'lgan cheksiz sadoqati o'qituvchi - tarbiyachi boshqa kasb egalaridan ajralib turadi. Bundan tashqari prezidentimizning 05.04.2018-yildagi PQ-3651 sonli "Maktabgacha ta'lim tizmini yanada rag'batlantirish va rivojlantirish choratadbirlari" to'g'risidagi qarori ham buning yaqqol dalilidir. Biz bilamizki pedagogik faoliyat inson mehnatining eng murakkab sohalaridan biridir. Jamiyat tomonidan tarbiyachi shaxsiga qo'yilayotgan talablar o'z davrida sharq mutafakkirlari asarlarida o'z aksini topgan. Abu Ali Ibn Sino o'z asarlarida, pedagog bolalarga ta'lim berishdek ma'suliyatli burchni bajarishi zarurligini uqtirar ekan, ularga faoliyatda muvoffaqiyatga erishish garovi bo'lgan quydagi tavsiyalarni beradi: bolalar bilan muomalada bosiq, jiddiy bo'lishi, ta'limda turli metod va shakillardan foydalanishi, mashg'ulotga bolalarni qiziqitira olishi, yangiliklar yaratishga intiluvchanligi va hokozolar. Bugungi kunda tarbiyachi eng faol shaxs sifatida o'z kasbiga oid zamonaviy bilimlarni egallab borishi, tinimsiz

izlanuvchan va fidoiy bo'lishi lozim, chunki u bolani yoshligidan ma'naviy, aqliy, axloqiy, intellektual va shu jumladan jismoniy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega shaxs hisoblanadi. Hozirgi zamon standartlarini amalga tadbqiq etish tarbiyachidan nafaqat yuqori malakani va doimiy kasbiy rivojlanishni, balki o'z ishiga ijodiy yondashishni talab etadi. Kreativlik (lot., ing. "create "yaratish", "creative" yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorligini tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati ma'nosini ifodalaydi. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini, zehni o'tkirlikni tavsiflaydi.

Tarbiyachining kreativlik sifatlariga ega bo'lishlari ularda ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishga an'anaviy yondashishdan farqli yangi g'oyalarni yaratish, bir qolipda fikrlamaslik, o'ziga xoslik, tashabbuskorlik, noaniqlikka toqat qilmaslikka yordam beradi. Binobarin, kreativlik sifatlariga ega pedagog-tarbiyachi kasbiy faoliyatini tashkil etishda ijodiy yondashish, yangi, ilg'or, bolalarning o'quv faoliyatini, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan g'oyalarni yaratishda faollik ko'rsatish, ilg'or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o'rganish, shuningdek, hamkasblar bilan pedagogik yutuqlar xususida doimiy, izchil fikr almashish tajribasiga ega bo'lishga e'tibor qaratadi. Odatda, pedagog-tarbiyachilarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o'zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta'minlanadi, shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi.

Tarbiyalanuvchilarni bilimdon va ma'nun yetuk insonlar sifatida shakllantirishda ularning ta'lim olishga, mashg'ulot jarayoniga, bilim egallashga bo'lgan ichki psixologik yo'nalishni shakllantirishda pedagog-tarbiyachilarning tutgan o'rni alohida. Aynan tarbiyachi bolalar uchun andoza sifatida namoyon bo'ladi. Shunday ekan, tarbiyachining kreativligi, harakatchanligi, bolalarni tushuna olishi, kommunikativ va perseptiv (bolani tushuna olish) qobiliyatlari bilan bir qatorda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki bolalarda harakatchanlik, qiziquvchanlik hamda bilishga bo'lgan ishtiyoq kuchli bo'lishi bir qator psixolog olimlar tomonidan ilmiy jihatdan isbotlangan. Faqatgina bunday qiziqish va ishtiyoqlarni ijobiy tomonga yo'naltirish talab etiladi. Buning uchun esa tarbiyachidan yanada ko'proq izlanishni, ijodkorlikni va intiluvchanlikni talab etadi.

Kreativlikni: ijodga intilish, hayotga ijodiy yondashish, o'ziga doimiy tanqidiy nazar solish va tahlil etish deyish mumkin. Hozirgi zamon psixologiya va pedagogika lug'atlariga asoslanib tarbiyachining kreativligi deb uning fikrlaridagi sezgilaridagi, muloqotdagi, alohida faoliyat turidagi, ijodiy yondashish, bilish darajasi deb ta'riflash mumkun. Kreativlik insonda mavjud ma'lumotlarni qayta ishlab chiqarish va ularni cheksiz yangi modelini yaratishga javob beradi.

Xorij pedagoglari, xususan, Patti Drapeauning fikricha, "bir shaxsning ayniqsa pedagog-tarbiyachining kreativligi boshqalarning ijodiy jarayonini tashkil etishga ruhlantiradi". Ko'pgina pedagog-tarbiyachilar o'zlarida kreativlik qobiliyatini mavjud emas, deb hisoblaydilar. Buni ikki xil sabab bilan asoslash mumkin;

Birinchidan, aksariyat pedagog-tarbiyachilar ham aslida “kreativlik” tushunchasi qanday ma’no anglatishini yetarlicha izohlay olmaydilar;

Ikkinchidan; kreativlik negizida bevosita qanday sifatlar aks etishidan bexabarlar.

Ayni o’rinda shuni aytish o’tish joizki, har bir shaxs tabiatan kreativlik qobiliyatiga ega. Ma’lumki, kreativlik – shaxsning akmeologik darajasidagi faoliyat bosqichi bo’lib, bu qo’yilgan masala yoki muammo yuzasidan o’z fikrini bayon qilish, o’zgalarning fikrini ijodiy qayta idrok etish, refleksiya, o’z nuqtaiy nazarini asoslab berish va himoya qilish imkoniyatiga ega bo’lishga tayanadi. Tarbiyachi kreativ faoliyatining asosiy tarkibiy qismlarini bilish mayllari, ehtiyojlari, faolligi, mustaqillik, tashabbuskorlik, nostandart tafakkur, impovizatsiya kabilar tashkil etib, ular bevosita tarbiyachi shaxsining faoliyatga yo’nalganligi va kreativ qobiliyatlari bilan uyg’unlashadi .

Ijodkorlik–muayyan yangilikning ahamiyati va foydali ekanligini belgilovchi shaxs faoliyati va uning natijasi.

Ijodkor shaxs–ijodiy jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshira oladigan hamda aniq ijodiy natija (mahsulot)larga ega shaxs.

Kreativ shaxs–jarayon yoki natija sifatida ijodkorlikni namoyon etuvchi, masalalarni yechishga nostandart usullar bilan yondasha olishga moyil, o’ziga xos harakatlarni tashkil etish, yangiliklarni ilgari surishga, ijodiy mahsulotlarni yaratishga layoqatli va tayyor shaxs.

Ijod –ijtimoiy subyektning yangiligi, ahamiyati va foydaliligi jamiyat yoki muayyan guruh tomonidan tan olingan faoliyati yoki faoliyati natijasi.

Ijodkor shaxsni tarbiyalash – kasbiy-ijodiy faoliyat tajribalarini qaror toptirish va boyitish asosida ijodiy g’oya, ularni amalga oshirish ko’nikma va malakalariga ega shaxsni shakllantirish va rivojlantirish.

Kasbiy-ijodiy faoliyat–mutaxassisning kasbiy masalalarni ijodiy hal qilish muvaffaqiyatini tavsiflovchi faoliyati, innovatsion xatti-harakati.

Ijodiy topshiriqlar–muammoli vaziyatlarni tizimli tahlil asosida hal qilishga yo’naltirilgan masalalar tizimi.

Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e’tibor qaratishi zarur. Tarbiyachining kreativ fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirish ulardagi kreativlik qobiliyatini oshirish harakatga keltiruvchi kuch sanaladi. Tarbiyachi pedagog doim mas’uliyatni his qilishi lozim.

Foydalanilga adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev. “ O’zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim Vazirligi faoliyatini tashkil etish” to’g’risidagi PQ-3305 son qarori. 30.09.2017-y, 1-bet.
2. Sh.M.Mirziyoyev. “ Maktabgacha ta’lim tizimini yanada rag’batlantirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida” gi PQ-3651 son qarori. 05.04.2018-y, 2-bet.
4. Muslimov N.A. “Bo’lajak kasb ta’lim o’qituvchilarini kasbiy shakllantirish” /Monografiya.-T.:Fan,2004,34-bet.
5. Muslimov N.A. “Kasb ta’limi o’qituvchilarining kasbiy kompetentligini

- shakllantirish texnologiyasi” /Monografiya. –T.: ”Fan va texnologiya” nashriyoti,2013
6. Sayidahmedov N.”Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya”. – T.”Innovatsiya - Ziya”, 2003-y, 213-bet.
7. R.G`.Qodirov.”Yosh davrlari va pedagogik psixologiya” T-“O’zbekiston”- 2005-y,6-7-bet.
8. Usarov J. E. “Inklyuziv ta’limning nazariy va kontseptual masalalari” //integration of science, education and practice. Scientific-methodical journal 2021- т. 1. - №. 02. - с. 37-46-bet.
9. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. Издателско-полиграфический творческий дом им.Чулпана. Т.; 2005. -200 с.
10. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari / Muslimov N.A., va b.qalar. – Toshkent, 2015. – 120 b.
11. Umumiy pedagogika Darslik 1-qism /O.Musurmanova va boshq. – Toshkent, Yoshlar nashriyot uyi, 2020. -376 b.
12. Sobirovich, T. B. (2023). Basic Criteria for Building the Third Renaissance in Uzbekistan. Asian Journal of Applied Science and Technology (AJAST), 7(1), 149-157.
13. Sobirovich, T. B. (2024). Socio-Philosophical Analysis Of Society’s Ideosphere. Indonesian Journal of Social Development, 2(1).
14. Sobirovich, T. B. (2023). Manifestations of Moral Threats in the Ideosphere of Uzbekistan and Their Prevention Strategy. Asian Journal of Basic Science & Research, 5(1), 103-108.

THE ROLE OF NEUROPEDAGOGICAL AWARENESS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' CLASSROOM PRACTICES

Khaknazarova Zilola Azamatovna

Uzbekistan State University of World Languages

Faculty of English 2

Teacher at the Department of

Methodology of Teaching English

zilolahaknazarova@gmail.com

Abstract: As foreign language education continues to evolve, understanding how the human brain acquires, retains, and produces language is essential for effective teaching. This article explores how teachers' awareness of brain functions—based on research in neuropedagogy and neuroscience—can enhance their teaching practices. It shows that when educators understand how the brain works, they can better support memory, reduce student anxiety, and keep learners engaged. These brain-based methods lead to improved learning outcomes.

Keywords: *neuropedagogy, foreign language learning, brain-based instruction, memory retention, emotional safety, cognitive neuroscience*

Foreign language learning is a complex cognitive task that activates multiple brain regions, including those responsible for memory, attention, emotional regulation, and speech production. Teachers who understand these neurological processes are better equipped to create learning environments that mirror how the brain naturally acquires new languages. As Tokuhamma-Espinosa [7] suggests, when teachers grasp how the brain functions, they become “neuro-educators,” capable of bridging theory with classroom application. This study explores how such understanding directly affects foreign language instruction, with a focus on emotional safety, vocabulary acquisition, attention, memory, and neurodiversity.

One of the most significant insights from neuroscience is that emotion significantly influences learning. Language learners are particularly vulnerable to stress and anxiety, especially in speaking tasks. Neuroscience reveals that emotional states are processed in the limbic system, particularly the amygdala, which influences attention and memory [3]. High anxiety levels can trigger an emotional response that blocks information flow to the prefrontal cortex, reducing working memory capacity - vital for language comprehension and production.

Educators who understand this connection create emotionally secure environments by lowering the affective filter [5] - avoiding public correction, using encouraging feedback, and allowing learners to take risks without fear. They employ strategies such as positive reinforcement, warm greetings, and non-threatening assessments, which reduce stress and enhance cognitive performance [1]. In language classrooms, for example, teachers may structure pair work instead of

public speaking to lower stress levels.

The prefrontal cortex also governs attention and executive functioning - skills critical for planning, focusing, and problem-solving. Neuroscientific research indicates that the brain learns best in short intervals and requires variation to maintain focus [6]. Teachers informed by this insight often chunk content, alternate activity types, and include physical movement or storytelling to activate the brain's attention networks. Such practices are particularly beneficial in foreign language learning, where sustained engagement is needed to internalize new grammar structures and vocabulary. Brain-aware educators may use multimedia input, interactive games, and timed drills that tap into working memory systems while minimizing cognitive overload [10].

One of the core areas where brain-based instruction proves invaluable is vocabulary acquisition. The hippocampus, which plays a crucial role in converting short-term memory into long-term memory, thrives on repetition, multisensory input, and sleep-based consolidation [8]. Understanding this mechanism leads teachers to adopt spaced repetition, retrieval practice, and multisensory techniques to enhance memory consolidation [9]. For instance, instead of cramming vocabulary in one lesson, brain-informed language teachers revisit it over multiple sessions using context-rich examples, gestures, or visual aids. Additionally, they recognize the role of rest and sleep in memory consolidation and avoid overloading learners with excessive information in one sitting [8]. Furthermore, they use contextual embedding - associating new vocabulary with meaningful situations, stories, or visuals - to facilitate memory encoding [6]. Brain-informed teachers avoid rote memorization and instead employ semantic mapping, gesture-based input, and emotional connections to deepen retention.

Understanding brain function also equips teachers to address individual learning differences, particularly in neurodivergent students. Learners with dyslexia, working memory deficits, or processing disorders benefit from adaptations grounded in neuroscience. For example, dyslexic learners may benefit from orthographic mapping and multisensory phonics instruction, while students with ADHD may need frequent movement breaks and tasks divided into smaller, achievable goals.

Teachers aware of neuroplasticity - the brain's capacity to change and adapt - believe in every student's potential to improve. This belief fosters growth mindset approaches and differentiated instruction. They tailor tasks to suit various learning profiles (visual, auditory, kinesthetic) and cognitive capacities [7].

Despite the clear benefits, many language teachers remain unaware of how brain function influences language learning. According to Dekker et al. [2], misconceptions about the brain - such as learning styles or left-brain/right-brain myths - are still widespread among educators. Teacher education programs must integrate educational neuroscience modules tailored to second language acquisition, including basic brain anatomy relevant to language, myths and realities of brain-based learning, and practical classroom applications of neuroscience. Such training empowers teachers to make research-informed decisions that elevate learning quality and outcomes.

Teachers who understand how the brain learns languages are better positioned

to deliver instruction that is emotionally safe, cognitively effective, and adaptable to diverse learners. Their teaching reflects the realities of how memory works, how attention is sustained, and how emotional safety shapes performance. As the field of neuropedagogy continues to grow, equipping foreign language educators with foundational neuroscience knowledge is a necessity for effective and modern teaching.

References

1. Caine, R. N., & Caine, G. (1994). *Making Connections: Teaching and the Human Brain*. Addison-Wesley.
2. Dekker, S., Lee, N. C., Howard-Jones, P., & Jolles, J. (2012). Neuromyths in education: Prevalence and predictors of misconceptions among teachers. *Frontiers in Psychology*, 3, 429. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00429>
3. Immordino-Yang, M. H., & Damasio, A. (2007). We feel, therefore we learn: The relevance of affective and social neuroscience to education. *Mind, Brain, and Education*, 1(1), 3–10.
4. Jensen, E. (2008). *Brain-Based Learning: The New Paradigm of Teaching*. Corwin Press.
5. Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Pergamon Press.
6. Medina, J. (2014). *Brain Rules: 12 Principles for Surviving and Thriving at Work, Home, and School*. Pear Press.
7. Tokuhamma-Espinosa, T. (2011). *Mind, Brain, and Education Science: A Comprehensive Guide to the New Brain-Based Teaching*. W. W. Norton & Company.
8. Walker, M. (2017). *Why We Sleep: Unlocking the Power of Sleep and Dreams*. Scribner.
9. Brown, P. C., Roediger, H. L., & McDaniel, M. A. (2014). *Make It Stick: The Science of Successful Learning*. Harvard University Press.
10. Sweller, J. (1988). Cognitive load during problem solving: Effects on learning. *Cognitive Science*, 12(2), 257–285.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Нуржанова Замира Халимжановна

Старший преподаватель, ТАСУ

Аннотация. В статье рассматриваются современные инновационные методы преподавания русского языка как иностранного (РКИ). Проанализированы теоретические основы, в том числе принципы конструктивизма, коммуникативного и деятельностного подходов. Раскрываются особенности применения цифровых технологий, геймификации и проектной деятельности в обучении. Представлены результаты практического применения инновационных методик в студенческой аудитории.

Ключевые слова: русский язык как иностранный, инновации, цифровое обучение, коммуникативный подход, геймификация, интерактивные методы.

Введение: Обучение русскому языку как иностранному (РКИ) в условиях глобализации и цифровой трансформации требует адаптации методик к современным реалиям. Одной из приоритетных задач является развитие коммуникативной компетенции, что предполагает активное включение студентов в учебный процесс.

Современные исследования (Выготский, Леонтьев, Колкер, Тер-Минасова) подчёркивают важность деятельностного и коммуникативного подходов, в которых обучающийся выступает как активный субъект. Кроме того, инновационные технологии — важный инструмент реализации этих подходов на практике.

Методика исследования

Исследование проводилось на базе языкового центра при университете, где обучались студенты 1–2 курсов, изучающие русский язык как иностранный. В течение одного семестра применялись следующие инновационные методы:

1. Коммуникативный подход. Основан на идеях Х. Хайма и М. Канале. Предполагает обучение в контексте реальных коммуникативных ситуаций, акцент — на устную речь, ролевые игры, парную и групповую работу.
2. Геймификация. Использование игровых элементов в обучении: квесты, балльная система, соревновательные задания. Подход основан на работах К. Детердинга.
3. Проектный метод. Студенты работали над мини-проектами (создание видеопрезентаций, культурных презентаций), что стимулировало автономность и креативность.
4. Цифровые технологии. Применялись онлайн-платформы и ресурсы:
 - Quizlet, Kahoot, Padlet — для активизации лексики и повторения материала;
 - YouTube, TEDx, LingQ — для восприятия подлинной речи.

Контрольная группа занималась по традиционной методике (учебник + объяснение правил + упражнения), в то время как экспериментальная группа — с применением указанных инновационных методов.

Результаты

В ходе анкетирования и тестирования выявлены следующие результаты:

- Экспериментальная группа показала более высокий рост в освоении устной речи (в среднем на 25–30% выше, чем у контрольной группы);
- Повысилась мотивация к изучению русского языка: 82% студентов отметили, что задания стали интереснее и практичнее;
- Студенты стали чаще использовать цифровые ресурсы для самоподготовки;
- Отмечено улучшение межкультурной осведомлённости, особенно в проектах, связанных с русской культурой.

Обсуждение

Инновационные методы доказали свою эффективность в преподавании РКИ.

Важно отметить следующее:

- Коммуникативный подход способствует развитию беглой и естественной речи;
- Геймификация снижает тревожность и усиливает вовлечённость студентов;
- Проектная деятельность способствует формированию языковой автономии и навыков сотрудничества;
- Использование цифровых платформ делает обучение более гибким и индивидуализированным.

Однако внедрение инноваций требует переобучения преподавателей, методической поддержки и гибкости в адаптации учебных программ.

Заключение

Применение инновационных методов в обучении РКИ способствует формированию комплексной языковой компетенции, активной позиции обучающегося и интереса к русскому языку и культуре. Рекомендуются внедрение смешанного обучения (blended learning) и дальнейшее развитие цифровых образовательных ресурсов в преподавании РКИ.

Список литературы

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. — М.: Педагогика, 1982.
2. Леонтьев А.А. Психолингвистика и обучение русскому языку как иностранному. — М.: Русский язык, 1996.
3. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. — М.: Слово, 2008.
4. Детердинг К. и др. Геймификация: использование игровых элементов в неигровых контекстах // The Gameful World. MIT Press, 2014.
5. Колкер Я.М. Методика преподавания РКИ: традиции и инновации. — СПб: Златоуст, 2012.
6. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс. — М.: Просвещение, 2006.
7. Padlet, Quizlet, Kahoot — официальные сайты и обучающие ресурсы.

8. Современные цифровые технологии в преподавании РКИ // Журнал «Русский язык за рубежом», 2023, №2.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF TEACHING ENGLISH TO AGRICULTURAL STUDENTS IN MONOCENTERS

Mukhlisa Sobirova

Doctorate student of Navoi State University

muxlisa.sobirova95@icloud.com

Abstract: This thesis investigates the theoretical, methodological, and practical dimensions of teaching English to agricultural learners in Uzbekistan's monocenters. It emphasizes the use of authentic materials and ESP strategies to bridge language learning with vocational competence. Through analysis of pedagogical models and an experimental study, the work provides insight into effective practices for aligning English instruction with professional realities in the agricultural sector.

Keywords: ESP, monocenters, authentic materials, agricultural education, vocational English, communicative competence, task-based learning, Uzbekistan.

Introduction

This thesis explores the theoretical and practical underpinnings of English language instruction for students engaged in agricultural education through Uzbekistan's network of vocational training centers, known as monocenters. These centers aim to equip unemployed individuals with short-term, market-oriented skills, and English is a key component, particularly for those in technical and agrarian tracks. Given Uzbekistan's aspirations to integrate more fully into the global economy and modernize its agricultural sector, English proficiency is vital. The thesis investigates how authentic materials and targeted pedagogical strategies can elevate English language outcomes for learners in these environments.

Theoretical Foundations of Teaching English in Monocenters

The first chapter of our work outlines the role of 'Ishga Marhamat' monocenters in Uzbekistan's national employment and education reform agenda. Established under Presidential Decree PF-5953 (2020) [1], these centers provide accelerated vocational training for over 120,000 citizens annually. Agricultural training programs, among the most prominent, include modules on agribusiness, irrigation, and sustainable farming. In such settings, English language acquisition is not merely academic—it is a key to professional advancement, particularly given the increasing global demand for food security and innovation in agricultural technology.

The chapter introduces the concept of authentic materials—natural texts or multimedia created for native users—which are not adapted for educational purposes but are rich in real-world linguistic input. Such materials are particularly effective in teaching English for Specific Purposes (ESP), as they mirror actual language used in agrarian sectors. Theoretical frameworks include Communicative Language

Teaching (CLT) [4], which focuses on language function over form; Intercultural Competence Development [3], which highlights cultural context in language use; and Task-Based Learning [5], emphasizing real-world outcomes.

Methodology for Teaching English Based on Authentic Materials

Following chapter details the practical methodology of integrating authentic materials into ESP curricula. It outlines the stages of course design, including needs analysis to determine linguistic requirements for specific agricultural roles, and syllabus development that aligns with international frameworks like CEFR.

Sample materials include English-language manuals for farm equipment, global agricultural reports from FAO and USDA [10], and podcasts featuring farmers and agro-economists. Lesson plans employ these materials to teach vocabulary, listening, reading comprehension, and writing. For instance, students might analyze pesticide guidelines, draft farm-to-market email proposals, or simulate negotiations with international suppliers. These methods help bridge classroom instruction with field applications.

Experimental Application and Effectiveness

The third chapter presents an empirical study assessing the effectiveness of authentic material-based ESP instruction. Using a control group and an experimental group, both comprised of monocenter agriculture students, researchers introduced a 12-week instructional intervention using authentic texts, videos, and exercises.

The experimental group displayed statistically significant improvements in vocabulary acquisition, listening accuracy, and self-confidence in speaking. Learners reported a greater sense of relevance and engagement with material that reflected their real-world tasks. Teachers also noted improved participation and contextual understanding. These findings underscore the pedagogical strength of authenticity and contextual learning in vocational education.

Conclusion

This thesis demonstrates that using authentic materials within ESP frameworks is a powerful strategy for teaching English to learners of agricultural field in monocenters. It connects classroom instruction with professional realities, improving language acquisition and career preparedness. Uzbekistan's commitment to workforce development can be further strengthened by expanding teacher training in ESP, building a repository of authentic materials, and encouraging institutional support for internationalized, practical English learning approaches.

References

1. Presidential Decree PF-5953 (2020) lex.uz
2. Berardo, S. A. (2006). The use of authentic materials in the teaching of reading. The Reading Matrix.
3. Kramsch, C. (1993). Context and Culture in Language Teaching. Oxford University Press.

4. Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. Pride & J. Holmes (Eds), Sociolinguistics.
5. Nunan, D. (1989). Designing Tasks for the Communicative Classroom. Cambridge University Press.
6. Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters.
7. Willis, J. (1996). A Framework for Task-Based Learning. Longman.
8. Dudley-Evans, T., & St John, M. J. (1998). Developments in English for Specific Purposes. Cambridge University Press.
9. Hutchinson, T. & Waters, A. (1987). English for Specific Purposes. Cambridge University Press.
10. FAO. (2022). The State of Food and Agriculture. <https://www.fao.org/publications/sofa>
11. Purdue University Agriculture Programs. <https://ag.purdue.edu>

INKLYUZIV TA'LIM MUHITIDA PEDAGOG KADRLARNI TAYYORLASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Xoliyorova Malham

Samarqand davlat chet tillar instituti

Narpay xorijiy tillar fakulteti

2-bosqich talabasi

xoliyorovamalham@gmail.com

Ilmiy rahbar:

Zoyirova Dilfuza Xayriddinovna

Samarqand davlat chet tillar instituti

Narpay xorijiy tillar fakulteti o'qituvchisi

zoyirovadilfuza1@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim jarayoniga tatbiq etilayotgan pedagogik metodlar tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy inklyuziv ta'lim muhitida o'quvchilarning individual qobiliyatlarni yuzaga chiqarish, ijtimoiy hayotga to'la moslashishida pedagogik kasbiy mahorat hamda inklyuziv ta'limning konseptual jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziya, pedagogik mahorat, ta'lim, qonun, metod, imkoniyati cheklangan o'quvchilar

Mamlakatimizda inklyuziv ta'limni ta'lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida tashkil etishning huquqiy – me'yorlari ishlab chiqilgan. “Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish maqsadida ta'lim muassasalari moddiy texnika bazasini mustahkamlash, o'quv dasturlarini adaptivlashtirish, sog'lomlashtiruvchi sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish hamda bu jarayonga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash” kabi muhim vazifalar belgilandi. Boshlang'ich ta'limda o'qitish sifatini yaxshilash, o'quvchilarning imkoniyatlariga mos, davlat ta'lim standartlari me'yorlari inobatga olingan o'quv muhitini samarali tashkil etish, bu jarayonda tashkilotlar va jamoat institutlari hamkorligini kuchaytirish yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur ijtimoiy-pedagogik masalalarni hal etishda ta'lim, sog'liqni saqlash va mahalla tashkilotlarining imkoniyati cheklangan bolalarni sifatli ta'lim xizmatlari bilan ta'minlash borasidagi o'zaro manfaatli hamkorligi talab etiladi. Bu esa, boshlang'ich sinf o'qituvchilarida metodik mahorat, kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning klasterli yondashuvlari, tashkiliy omillari, pedagogik-psixologik shart-sharoitlari, inklyuziv sinflarda darslarni tashkil etishga qo'yiladigan didaktik talablarni aniqlashtirishni taqozo etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 1 dekabrda PF-5270-son “Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”, 2019 yil 29 apreldagi PF5712-son “Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida”, 2020

yil 6 noyabrdagi PF-6108-son “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish choratadbirlari to‘g‘risida”gi, 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan YAngi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”, farmonlari, 2020 yil 13 oktyabrdagi PQ-4860-son “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12 oktyabrdagi 638-son “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ huquqiy xujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori va boshqa xujjatlarda kadrlar masalasi, ta’lim mazmunini modernizatsiyalash, jarayonni metodik va didaktik ta’minlash vazifalari belgilab berilgan. Sanab o‘tilgan vazifalarni bajarishda ushbu darslik tayanch manbaa sifatida xizmat qiladi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlar zamirida, eng avvalo, kelajak avlodning barkamol bo‘lib ulg‘ayishi, hech kimdan kam bo‘lmay dunyo arenalarini zabt etishga qodir farzandlar bo‘lib yetishishi kabi dolzarb masalalarni hal etish turadi. Ayniqsa, yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan, nogiron, rivojlanishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy himoyasi hamisha davlat va jamiyatning ustuvor vazifasi hisoblangan. Ushbu vazifani amalga oshirish borasida O‘zbekiston Respublikasida rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan kishilarning huquq va erkinliklarini, teng imkoniyatlarini ta’minlash, turmush faoliyatidagi cheklanish, chegaralarni bartaraf etish, ta’limni tashkil etish va boshqarishga zamonaviy yondashuv, uning sifati va samaradorligini oshirish, jamiyatda aholining turli qatlamlari uchun ta’limning uzviylik va uzluksizligini ta’minlash borasida talaygina ishlar amalga oshirib borilmoqda. Bolalik bosqichida inson psixologo-pedagogik jihatdan kuchli ta’sirlanadi. O‘shib kelayotgan bola organizmi, uning miya tuzilishining ichki imkoniyatlari chegarasizligini inobatga olgan holda tashkil etilgan korreksion-pedagogik, psixologik hamda tibbiy ishlar bolaning birlamchi nuqsonini kamaytirib, ikkilamchi nuqsonlarning oldini olishga yordam beradi. Bularning hammasi rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolani mustaqil, hech kimga qaram bo‘lmagan holda hayot kechirishga tayyorlash omillaridir. Bolalarning ijtimoiy reabilitatsiyasi (tiklash) va ijtimoiy adaptatsiyasi (moslashuvi)-bu nafaqat qalbdagi sifatlarni, balki yangi texnologiya va innovatsiyalarning paydo bo‘lishi bilan tadrijiy rivojlanib boradigan bu nozik sohada professional yondashuvni talab qiladigan sermashaqqat mehnatdir. Bu sohaning takomillashuvida nogironligi bo‘lgan bolalar bo‘yicha idoralararo muhtoj bolalarning ijtimoiy moslashuvi holatini o‘rganish bo‘yicha tadqiqotlar olib borildi.

Respublikamizda ijtimoiy tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi tomonidan 2007 yilda «O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim» loyihasi amalga oshirilgan bo‘lib, loyihada O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi, Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, Navoiy shahridagi «Umr» imkoniyati cheklangan bolalarga yordam berish markazi, Samarqand shahridagi «Hayot» nomli nogironlarga yordam berish markazi, Jizzax shahridagi «Istiqbolli avlod» markazi, Qashqadaryo viloyatining Qarshi shahridagi «Umid» tashabbuslarga ko‘mak berish va rivojlantirish markazi, Termiz shahridagi «Imkon» imkoniyati cheklangan bolalar va oilalarga ko‘mak berish markazi, Farg‘ona viloyatining Qo‘qon shahridagi

«Ziyo» maxsus zaruratli bolalarga ijtimoiy ko‘mak berish markazi, maqsadli hududlar hokimliklari, O‘zbekistondagi Shvetsariya elchixonasi hamkorlik qilishdi. Ushbu loyiha doirasida Toshkent, Guliston, Qarshi, Samarqand, Termiz, Andijon, Qo‘qon, Nukus, Buxoro, Urganch shaharlarida joylashgan ayrim maktabgacha ta’lim muassasa, maktab, kasb-hunar kollejlari va akademik litseylarda imkoniyati cheklangan bolalar aralash guruhlarida inklyuziv texnologiya asosida ta’lim-tarbiya olishdi. Mamlakatimizda imkoniyati cheklangan bolalar ta’lim-tarbiyasi va ularning ijtimoiy hayotga moslashuviga qulay sharoitlar yaratib berilmoqda Ularni jamiyatga integratsiya qilish, avvalo, imkon qadar salomatligini tiklash maqsadida «Imkoniyati cheklangan bolalar uchun umumiy ta’lim loyihasi» asosida ish yuritib kelinmoqda. Bunda, asosan, inklyuziv ta’lim imkoniyatlaridan foydalanish ko‘zda tutilmoqda. Natijada inklyuziv ta’limni tashkil etishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini, o‘ziga xos imkoniyatlarini² chuqurroq o‘rganish, u bilan bog‘liq muammolarni aniqlash, samaradorlik jihatlarini asoslab berish dolzarb ilmiy muammoga aylanmoqda. Chunki inklyuziv ta’lim usuli barcha bolalarning ruhiyjismoniy holatidan qat’iy nazar ta’lim jarayonida to‘laqonli ishtirok etishini ta’minlashga qulay imkoniyat yaratadi. Ayniqsa, u alohida yordamga muhtoj bolalarning atrofdagilar bilan muloqotda bo‘lishi, ijtimoiy muhit talablariga javob bera oladigan bo‘lib ulg‘ayishi, o‘z kundalik-maishiy ehtiyojini qondira olish

ko‘nikmalarini egallashi, hayotga moslashib, umumta’lim maktablarida sog‘lom tengdoshlari bilan teng sharoitlarda o‘qiy olishi, ular bilan o‘zaro do‘stona munosabatga kirishishi, darslarni o‘z vaqtida o‘zlashtirishi, topshiriqlarga mas’uliyat bilan yondashishi uchun qulayliklar tug‘diradi. Shuni nazarda tutib, mazkur monografiyada inklyuziv ta’limning o‘ziga xos samaradorlik belgilarini asoslash, uni oiladan, maktabgacha ta’lim muassasalaridan boshlab oliy ta’limgacha bo‘lgan uzluksiz ta’lim jarayonida yo‘lga qo‘yish uchun zaruriy pedagogik-psixologik yondashuv yo‘llarini aniqlash ko‘zda tutildi. Shunisi borki, inklyuziv ta’lim nafaqat nogiron bolalar o‘rtasida, balki sog‘lom turmush tarziga asoslangan oilada tarbiyalanayotgan bolalar o‘rtasida, maktabgacha ta’lim muassasalarida, maktablarda, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari ham fanlarni o‘zlashtirish darajasi turlicha bo‘lgan o‘quvchilar uchun qulay imkoniyatlar yarata oladi. U orqali o‘quvchilarning bir-biriga ijobiy ta’sir ko‘rsata olishiga erishish yaxshi natija keltiradi. Lekin ba’zan sog‘lom bolalar bilan nogiron bolalar orasidagi tafovut sezilib qolishi, nogiron bola o‘z tengdoshlariga qo‘shilmay, tortinishi, o‘z imkoniyatlaridan foydalana olmasligi sabab uyalib turishi, kamsitilishi, ayrimlari esa oilada haddan tashqari erka o‘stirilganligi tufayli qaysarlik, injiqlik qilishi kuzatiladiki, bunday sharoitda ta’lim amaliyoti va ta’lim xizmatlarini tashkillashtirishda o‘zgarishlar qilishga to‘g‘ri keladi. Bularning barchasi inklyuziv ta’lim jarayoni o‘ziga xos murakkabliklarga ega ekanligini va shu sohada ishlaydigan o‘qituvchilar, sinf rahbarlari, tarbiyachilar, kasbiy mahorat ustalari zimmasiga jiddiy talablar va mas’uliyatlar yuklashini oydinlashtiradi. Inklyuziv ta’lim - barcha o‘quvchilar uchun maxsus ta’lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning farqliligini inobatga olgan holda ta’lim muassasalarida ilm olishda teng huquqlilikni ta’minlashdir. Inklyuziv ta’limni oiladan maktabgacha ta’lim muassasalarida, umumta’lim maktablarida, kasb-hunar kollejlari va oliy o‘quv

muassasalarida joriy etish natijasida imkoniyati cheklangan insonlarga nisbatan umumiy munosabat o'zgarayotgani ma'lum bo'ldi. Bu esa ularning hayotda muvaffaqiyat qozonishi uchun omil bo'lib xizmat qilishi mumkin. Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarga umumta'lim jarayonidagi barcha tadbirlarda faol va muntazam ishtirok etish imkonini beradi. Buning natijasida stereotiplar shakllanishining oldi olinib, ko'rsatiladigan individual yordam imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatdan ajratib qo'ymaydi. Ular olgan ko'nikmalarini umumlashtirish imkoniga ega bo'lishadi. Imkoniyati cheklangan insonlar uchun ishlab chiqilgan va jamiyatga reja asosida joriy etilayotgan inklyuziv ta'lim strategiyasi o'qishning uzluksiz va muttasilligini ta'minlaydi. Oila – bolalar bog'chasi – maktab – kasb-hunar kolleji – ish bilan ta'minlash – ushbu tizim kelajakda ota-onalarga imkoniyati cheklangan bolalarini umumta'lim muassasalari va oliy o'quv yurtlariga bemalol, xavfsiramasdan olib kelishlari uchun zamin yaratadi. Inklyuziv ta'lim – o'quvchilarning imkoniyatlari, individual-psixologik, jismoniy nuqson va o'zlashtirish xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladigan ta'lim jarayonidir. Shuningdek, inkluziv ta'lim davlat siyosati bo'lib, nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, inklyuziv ta'limga muhtoj bolalarni rivojlanishidagi nuqsonlari yoki iqtisodiy qiyinchiliklaridan qat'i nazar, ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir.

Inklyuziv ta'lim jismoniy va psixik imkoniyatlari cheklangan o'quvchilarni sog'lom o'quvchilar bilan birgalikda o'qitishni anglatadi. Inklyuziv ta'lim bir qator muhim tamoyillarga tayanilgan holda amalga oshiriladi. Jumladan,

- inson qadri uning layoqatlari va yutuqlariga bog'liq emasligi prinsipi;
- har bir shaxsning his qilish va o'ylash layoqatiga egaligi prinsipi;
- har bir shaxsning muloqot qilish va tinglash huquqiga egaligi prinsipi;
- har bir shaxsning bir-biriga kerakliligi prinsipi;
- shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonining aniq hamkorlik asosida amalga oshirilishi prinsipi;
- har bir o'quvchining o'z tengdoshlarining qo'llab-quvvatlovi va do'stona munosabatlariga ehtiyojmandligi prinsipi;

- turli-tumanlik o'quvchi hayotining barcha jabhalarini rivojlantirishni ta'minlashi zarurligi prinsipi kabilar. Inklyuziv ta'limning maqsadi - alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo'llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to'siqsiz moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to'laqonli uyg'unlashuviga xizmat qiladigan sifatli ta'lim berishni ta'minlashdan iborat⁴. Inklyuziv ta'limning vazifalari quyidagilardan iborat:

- rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda bo'lishni ta'minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;
- jamoatchilik hamda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar muammolariga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish;

- ta'lim jarayonida sog'lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;
- barcha o'quvchilar uchun davlat ta'lim standartlariga muvofiq maktabgacha, umumiy o'rta, kasb-hunar va oliy ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratish;
- o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko'nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta'lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta'lim-tarbiya metod va vositalarini qo'llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologikpedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash. Inklyuziv ta'lim jarayonida alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan o'quvchilar sog'lom bolalar bilan birga bir maktabda, sinfda o'qitiladi. Imkoniyati cheklangan bolalar maktabga qadam qo'ygan kunlaridan boshlab alohida qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'ladilar. Bunday qo'llab-quvvatlash ularning butun hayotlari davomida zarur hisoblanadi. Shuning uchun ham maktab ta'limining dastlabki bo'g'inlaridan boshlab, bunday o'quvchilarning ijtimoiy rivojlanishlari uchun qulay shart-sharoit yaratish talab etiladi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilar bilan tashkil etiladigan ta'lim jarayoni inklyuziv ta'lim shakllarini aniqlash va uni umumiy ta'lim jarayoni bilan integratsiyalashni talab etmoqda. Bunday integratsiya ularning o'zlariga xos bo'lgan ta'limiy ehtiyojlariga mos kelishi lozim. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning ta'lim muassasasida o'qishni davom ettirishlari va faqatgina o'zlari kabi imkoniyati cheklanganlar muhitida bo'lishlari ularning rivojlanishlari, ijtimoiylashishlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. O'quvchilar bir turda bo'lishi ularning muhitga moslashishlari uchun qulay sharoit yaratadi. Bunday o'quvchilarning imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda o'qitish metodlarini ularga moslashtirish, biroq aloqa o'rnatish sohasida muammolarga ega bo'lgan o'quvchilarni ular bilan uyg'unlashtirish ularning ijtimoiy rivojlanishlariga sharoit yaratmaydi. Imkoniyati cheklangan bolalar boshqa o'quvchilar bilan bir xildagi xatti-harakatlarni amalga oshirish tajribasiga ega bo'lishlari kerak. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarga ta'lim berishning istiqbolli shakllaridan biri ularni guruhlar yoki sinflarga izchil tarzda asta-sekin uyg'unlashtirishdan iborat. Bunda o'quvchilarning sinfdoshlari yoki guruhdoshlari bilan aloqa o'rnatish olishlari va o'qish layoqatlarini hisobga olishlari talab etiladi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilar taraqqiyotining ko'lami shu qadar kattaki, ular uchun bir xildagi ta'lim jarayonini tashkil etish imkonsizdir. Bunday sharoitda ko'plab o'quvchilar ta'lim jarayoniga qamrab olinmaydi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilar tarkibining turli-tumanligi shuni ko'rsatadiki, ularga ta'lim berish jarayoni bir qator holatlarni mujassamlashtirishi kerak. Imkoniyati cheklangan o'quvchilar ta'limining keng ko'lamliligi va serqirraliligini hisobga olgan holda umumiy o'rta ta'lim jarayonini tashkil etish talab qilinadi. Ularda me'yorda rivojlanuvchi tengdoshlari bilan qiyoslagan holda umumiy o'rta ta'lim jarayonida hayot uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish maqsadga muvofiqdir. O'quv jarayonida imkoniyati cheklangan o'quvchilarning pedagogik-psixologik xususiyatlarini

hisobga olgan holda bilimlarni taqdim etish asosida o'z tengdoshlari va yaqinlari bilan birgalikda hayotiy ko'nikmalarni egallashlari uchun sharoit yaratiladi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarga turli variantlarda ta'lim berish uchun qulay sharoit yaratish kerak. Masalan: O'quvchining bilimlarni egallash imkoniyatini hisobga olgan holda cheklangan ta'lim beriladi. Bunday ta'limning mazmuni umumiy o'rta ta'limning mazmuniga muvofiq kelishi kerak. Bunda tengdoshlari orasida hamda ular bilan umumiy tarzda muayyan vaqt davomida o'qitish amalga oshiriladi. Bu jarayonda o'quvchilarni tizimli tarzda pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlash talab etiladi. Mazkur yo'nalishda o'quvchilar o'z tengdoshlari orasida bo'lib, ular uchun cheklangan ta'lim olish imkoniyati yaratiladi. Bunda ularning rivojlanishi bilan bog'liq holda kelib chiqqan muammolarni bartaraf etish nazarda tutiladi. O'quv jarayoni va sinf xonasidagi shart-sharoitlar imkoniyati cheklangan o'quvchilarning ehtiyojlariga muvofiq kelishi lozim. Bunday sharoitda ta'lim jarayoni individuallashtirilgan, uning muddatlari esa cho'zilgan bo'ladi. Jumladan, ko'zi ojiz o'quvchilar uchun to'qqiz yillik umumiy o'rta ta'lim jarayoni o'n yil davom etishi mumkin. Masalan, tayanch harakat a'zolarida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar uchun boshlang'ich ta'limning maqbul varianti sifatida umumiy o'rta ta'lim dasturlari yoki ruhiy jihatdan cheklangan o'quvchilar uchun tuzilgan maxsus dasturlar yordamida amalga oshiriladi. Integratsiyaning bunday shakli samarali bo'lib, imkoniyati cheklangan bolalarga ta'lim berishda qiyoslash imkoniyati vujudga keladi. Bunda o'quvchilarning nutqi, muloqot imkoniyatlari, xatti-harakatlaridagi muammolar tengdoshlariniki bilan solishtiriladi. Ruhiy jihatdan orqada qolayotgan imkoniyati cheklangan o'quvchilardagi murakkab holatlar bilan oddiy holatlar orasidagi darajalanish sog'lom sinfdoshlarinikiga ko'ra boshqacha ko'rinishga ega bo'ladi. Shuning uchun ham o'quv jarayonida bunday o'quvchilar sinfdoshlaridan orqada qolishi yoki ulardan o'zib ketishi mumkin. Bu o'z navbatida o'quv dasturlariga o'zgatirishlar kiritish, o'quvchilarga korreksion yordam ko'rsatish, intellektual yuklamalarni ko'paytirish, ularning imkoniyatlarini cheklamagan holda dastur doirasidan tashqariga chiqishni taqozo qiladi. Imkoniyati cheklanmagan bolalar uchun inklyuziv ta'lim berish rivojlanishida muammolar mavjud bo'lgan o'quvchilarni o'z tengdoshlari bilan birgalikda o'qitishni nazarda tutar ekan, mazkur yo'nalish aksariyat bolalar uchun umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy va aqliy rivojlanishda orqada qolgan o'quvchilar uchun maxsus sinflar ochish imkonini beradi. Bunday o'quvchilarga muvaffaqiyatli ta'lim berish uchun mohirlik bilan tashkil etilgan maxsus pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlash hamda ularni integrallashtirilgan sinflardagi o'quvchilar sonini keskin kamaytirish talab etiladi. Inklyuziv ta'limning ushbu varianti individual tarzdagi yakuniy natijalarni qo'lga kiritishni taqozo qiladi. Shuning uchun inklyuziv ta'limning sifatini aniqlash maqsadida muayyan parametrlar va ko'rsatkichlarni (indikatorlar) belgilab olish lozim. Jahon ta'limi amaliyotida ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan o'quv muhitini yaratish, variativ o'quv dasturlaridan foydalanishga bo'lgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim sohasidagi siyosati yo'nalishlaridan biri bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta'lim g'oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga

oshirilishini ta'minlash hisoblanadi. YUNESKOning ijtimoiy fanlar sohasidagi dasturlari inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan bilimlar, standartlar hamda intellektual hamkorlikni rivojlantirishga yo'naltirilmoqda. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qoidalarini amalga oshirishda gender tenglik, ta'lim olish huquqi kafolatlarini kuchaytirish mexanizmlarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Dunyoda kadrlar tayyorlash tizimining asosiy va hal qiluvchi bosqichi sifatida boshlang'ich ta'limni innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish, ta'lim jarayonining tashkiliy, metodik komponentlarini, didaktik tizimini takomillashtirish bo'yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shu jihatdan o'qituvchilarni ta'limda alohida ehtiyojlari bor bolalar bilan ishlashga kasbiy tayyorlashning nazariy-pedagogik jihatlarini aniqlashtirish orqali inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich ta'limda sog'lom tengqurlari bilan birgalikda imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim olish ehtiyojini jahon standartlari asosida ta'minlashda tashkilotlararo maqsadli va amaliy natijalarga yo'nalgan hamkorlik hamda integrativ chora-tadbirlar taqozo etiladi. Ta'lim klasteri sharoitida barcha bolaga birdek sifatli ta'limni tashkil etishda o'qituvchining roli va mavqei, ota-onalar va keng jamoatchilikning pedagogik savodxonligini oshirish taqozo etiladi. Mamlakatimizda inklyuziv ta'limni ta'lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda, fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida tashkil etishning huquqiy me'yorlari ishlab chiqilgan.

“Zamonaviy maktab”larni qurishda ushbu maktablarda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, ular uchun maxsus infratuzilma bo'lishi va jihozlanishini ta'minlash maqsadida inklyuziv ta'limni tashkil etish bo'yicha “Zamonaviy maktab”ga qo'yiladigan me'yoriy talablar loyihasi ishlab chiqildi. Bundan tashqari, alohida ta'lim olish ehtiyoji bo'lgan bolalar va ularning ota-onalariga korreksion pedagogik yordam olishida va kasbga yo'naltirishda ta'lim muassasalari har tomonlama yordam ko'rsatishi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12-oktyabrdagi 638-son qarori bilan tasdiqlangan “Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida”gi Nizomda belgilab berilgan. Imkoniyati cheklangan bolalar bilan olib boriladigan korreksion tarbiyaviy ishlarning huquqiy asoslarini yanada takomillashtirib borish zamon talabidir. Jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan yordamga muhtoj bolalar davlatimizning teng huquqli a'zolari. Ularni uzluksiz ta'lim tizimidagi barcha muassasalarda hamma qatori ta'lim olishi va tarbiyalanishini ta'minlash bizning asosiy vazifalarimizdan biridir. Insonlarning nogironlarga nisbatan munosabatini o'zgartirish, atrofdagilarni ularning jamiyatda to'liq va teng huquqli ishtiroki haqida xabardor qilish nogironlarning dolzarb muammolarini hal etishda o'ta muhim ahamiyatga ega. “Nogiron” tushunchasini muomaladan chiqarish va uning, eng avvalo, inson ekanligini hisobga olgan holda umume'tirof etilgan “nogironligi bo'lgan shaxs” atamasini kiritish va BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasini ratifikatsiya qilishga tayyorgarlik ko'rish bo'yicha amaliy chora-tadbirlar tashkil etilishi ham quvonarlidir. O'zbekiston Respublikasining «Bola huquqlari kafolatlari» haqidagi Qonuni har bir bola o'z oilasida tarbiyalanish huquqini kafolatlaydi, bola huquqlarini himoya qilish

bo'yicha davlat siyosatini belgilaydi, davlat organlarini bola huquqlarini ta'minlash bo'yicha kafolatlarini belgilaydi. BMT tomonidan 1948 yilda qabul qilingan "Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi"da "Ta'lim olish har bir insonning asosiy va ajralmas huquqi" ekanligi alohida e'tirof etilgan. "Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi" barcha insonlarning huquq va erkinliklarini kafolatlar ekan, bu Deklaratsiyaning barcha bandlari maxsus ehtiyojli insonlarga ham tegishlilik aniqlandi. Nogiron shaxslarning huquqlarini yanada mustahkamlash va kafolatlash maqsadida BMT 1975 yilda "Nogiron shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Deklaratsiyani qabul qildi. Mazkur Deklaratsiyada ta'kidlanishicha: Xuddi shunday bolalarni huquqlarini muhofaza qilish maqsadida BMT 1989 yilda "Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya"ni qabul qildi. "Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya" bolalarning huquqlarini hamma joyda himoyalash maqsadida ishlab chiqilgan inson huquqlari borasidagi halqaro shartnoma hisoblanadi. U qariyb butun jahon mamlakatlari tomonidan ratifikatsiya qilingan. Konvensiyani ratifikatsiya qilgan 191 mamlakat ko'ngilli tarzda zimmalariga "Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya" qoidalarini ma'muriy qonunchilik, sud va boshqa chora-tadbirlar yordamida hayotga tatbiq etish majburiyatini oldilar. "Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya" kompleks va ko'p qirrali xarakterda bo'lib, bu barcha bolalar uchun inson huquqlarining fuqarolik, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy singari jabhalarni qamrab olgan yagona Konvensiyadir.

Nuqsonli bolalarning o'quv imkoniyatlari asosiy o'rinda turadi. Barcha nuqsonli bolalarning nuqsonlarini erta aniqlab ta'limga jalb qilish imkoniyatini topmoq kerak. Shunday qilib, yuqorida keltirilgan barcha xuquqiy me'yoriy hujjatlar, xalqaro forum Konferensiyalar asosida maxsus ehtiyojli bolalar hamjamiyatning to'laqonli va tenghuquqli a'zosi ekanligi e'tirof etilib, ular ta'limida alohida yangicha yondashuv maydongan keldi. Ushbu ta'lim shakllari inklyuziv va integratsion ta'lim deb ataldi. "Nogiron shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Deklaratsiyaning mazmunidan shu narsani tushunish mumkinki, nogiron fuqarolar uchun jamiyat hayotida to'liq ishtirok etish kafolatlanadi. Ammo mazkur deklaratsiyada nogiron bolalar, ularning ta'lim olish imkoniyatlari va barcha davlatlar tomonidan imkoniyati cheklangan bolalarning huquqlari batafsil yoritilganligi aniqlandi. Bu xususda Suleymenova R.A. fikricha "Agarda nogiron bolalarning uz jamoalari va butun jamiyat ijtimoiy hayotiga jalb etish imkoniyatlari rad etilsa ularning imkoniyatlari keskin kamayadi" degan fikrni bildirdi. "Ta'limning uzluksizligi, yangi global iqtisodiyotning kalitidir. Ta'lim rivojlanish, ijtimoiy taraqqiyot va inson ozodligi uchun tub ahamiyatga ega" deb ta'kidlaydi. Imkoniyati cheklangan har bir bolaning o'z oilasida yashab tarbiyalanish huquqini ta'minlash maqsadida ta'limning ustuvor shakli sifatida umumiy, ya'ni inklyuziv ta'lim belgilangan. Bu ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarga oilada yashash, ota-onalardan bahramand bo'lib o'z mahallasida tengqurlari orasida umumiy ta'lim olish imkonini beradi. «Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya» maxsus ehtiyojli bolalarning ham barcha huquqlarini kafolatlar ekan, «barcha huquqlar – barcha bolalarga» tamoyili e'tirof etiladi. Bu borada «Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya»da maxsus ehtiyojli bolalarning ta'lim tarbiyasi xususida: «Nogiron bolaning maxsus ehtiyojlarini aniqlab, uning ijtimoiy hayotga qo'shilishi va shaxs

sifatida rivojlana olishiga yetaklovchi vosita hisoblangan ta'limga, ta'lim olishga har tomonlama yordam berilishi lozim», deb ta'kidlangan. Bu qonunga binoan, maxsus ehtiyojli bolalar ham jamiyat hayotida to'liq ishtirok etishi, milliy e'tiqod va madaniyatga hamohang bo'lib o'sishi, uning boyliklaridan, go'zalligidan bahra olib jamiyatning rivojiga hissa qo'shishlari katta ahamiyatga egadir. Alohida ehtiyojli bolalar barcha bolalar kabi, teng huquqli bo'lib ular bilan bir jamoada yashash va birgalikda ta'lim olish huquqiga egadirlar. Alohida ta'lim olish esa bu huquqni cheklaydi va o'z-o'zini namoyon qilish imkoniyatlaridan mahrum qiladi. Alohida ehtiyojli bolalar ularning cheklangan imkoniyatlari tufayli alohida o'qitilishi ularning ijtimoiylashuvini chegaralab, mustaqil hayotga tayyor bo'lishini qiyinlashtirishiga olib keladi. Birlashtirilgan, inklyuziv ta'lim – inson huquqlarining dolzarb muammosi bo'lib kelgan. Hali juda ko'p bolalar otaonalarining bola uchun qulay sharoiti mavjud, deb hisoblagan maxsus internatlarda o'qitishi tarafdori bo'lib kelmoqda. Lekin voyaga yetgan katta yoshli nogironlar, o'zlarini inklyuziv ta'lim shartlarini boshidan kechirgan deb ta'riflab, alohida ta'limning bekor qilinishini talab qilmoqdalar. Chunki “qulay, imtiyozli sharoitda, hamma narsa tayyor bo'lgan sharoitdan chiqgach, tashqariga moslashish, o'z o'rnini topish mashaqqati uzoq yillar davom etadi. Har bir bolaning ta'lim olishdagi teng huquqliligini ta'minlash har qanday diskriminatsiya va kamsitishlarning oldini olishga xizmat qiladigan inklyuziv ta'lim tushunchasi ham qonuniy kuchga kiritilishi uzoq kutilgan yangiliklardan biri hisoblanadi. Shular nazarda tutilgan holda hozirgi kunda birlashtirilgan –inklyuziv davlat siyosati darajasida ko'rilmqda. Birlashtirilgan ta'limga o'tish jarayoni uchun quyidagilar amalga oshirilishi talab etiladi:

- Ta'limda alohida ehtiyojlari bo'lgan bolalarga munosabatlarning o'zgarishi;
- Oilaning bunga tayyor bo'lishi;
- maxsus maktab ta'limida bolalarning o'qitilish vaqti qisqartirilib bolalar boshlang'ich bosqichda reabilitatsiya bo'lishini ta'minlovchi shartsharoitlar yaratilishi;

maxsus maktab ta'limi sohasi malakali mutaxassislar bilan ta'minlanishi, korreksiya va reabilitatsiya jarayonini sifatli va tezkor amalga oshirilishi uchun zarur jixozlar bilan ta'minlanishi;

- maxsus maktab ta'limi va oila hamkorligiga erishish, oilaning reabilitatsiya jarayonida faol bo'lishiga erishish (qo'shimcha uyda shug'ullanish, repititor, maxsus psixolog maslahati orqali). Umumta'lim maktablarni birgalikdagi–inklyuziv ta'limga tayyorlash:

- Maxsus infrastruktura yaratish;
- Maxsus mutaxassislar bilan ta'minlash;

- Ehtiyojlarga mos texnik va o'quv moslamalari bilan ta'minlash (maxsus lampalar, eshitish apparatlari, Brayl moslama komplekti, aravachalar uchun maxsus partalar va hk.). O'zbekistonda oilaviy sharoitidan qat'iy nazar, barcha bolalar davlat umumta'lim maktablariga qatnaydi. Bu davlat tomonidan kafolatlangan. Faqat xohlovchilar o'z yonidan pul to'lab xususiy maktablarda o'qishi mumkin. Lekin imkoniyati cheklangan bolalarning boshqa sog'lom bolalar bilan teng sharoitda o'qiyotgani haqida maqtanib bo'lmaydi. Bu borada muammolar ko'p.

2020 yil 13 oktyabrda qabul qilingan «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'limtarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Prezident qarorida bu boradagi asosiy muammolar ko'rsatilgan:

- alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar o'qitiladigan ayrim ta'lim muassasalarida ular uchun to'siqsiz muhit va imkoniyatlar yaratilmagan;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar o'qitiladigan ta'lim muassasalari zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitishga mo'ljallangan uskuna va jihozlar bilan to'liq ta'minlanmagan;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning bilim olish huquqi, inklyuziv ta'lim tizimining mazmun-mohiyati haqida jamoatchilik o'rtasida tushuntirish ishlarini olib borish yo'lga qo'yilmagani natijasida ota-onalar alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan farzandlarini umumta'lim muassasalarida o'qitishi mumkinligi haqida yetarli ma'lumotga ega emas;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga jalb qilish bilan bog'liq muammolarni hal etish masalalariga mahalliy ijro hokimiyati organlari tomonidan yetarli e'tibor qaratilmayapti;

- pedagogika yo'nalishidagi OTMLar o'quv dasturlariga inklyuziv ta'lim berish metodikasiga oid fanlar kiritilmagan;
- pedagogika va metodika fanlariga oid darsliklarda inklyuziv ta'lim dasturlari kiritilmagani,

shuningdek, bo'lajak pedagoglarning alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar jalb qilingan ta'lim muassasalarida amaliyot o'tamayotgani ularning kasbiy tayyorgarlik sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shunday vaziyatda 86 ta ixtisoslashtirilgan maktabda 21,2 mingdan ortiq, sanatoriy turdagi maktab-internatlarda 6,1 mingdan ortiq, uy sharoitida esa 13,3 ming nafar o'quvchi uyda ta'lim oladi. 2020 yil statistikasiga ko'ra, O'zbekistonda 3,2 mingdan ortiq umumiy o'rta ta'lim maktablarida 13 ming nafarga yaqin o'quvchilar inklyuziv ta'lim bilan qamrab olingan. Prezident qarori bilan 2025 yilgacha inklyuziv umumta'limni bosqichmabosqich joriy etish masalasi qo'yilgan. Bunda imkoniyati cheklangan bolalarning maktablarga kelishi uchun to'siqsiz muhit yaratish, yangi quriladigan maktablarni xuddi shunday sharoitlar bilan qurish, pedagog kadrlar tayyorlash, o'quv bazasini takomillashtirish kabi vazifalar belgilangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Development of professional skills and competencies of teachers
2. Turgunov, S. T., Daniyarov, B. K., Umaralieva, M. A., Shodmonova, S. S., Turgunova, S. M., & Tojiboeva, H. M. (2012). Development of professional skills and competencies of teachers. Tashkent" Sano-standart". Tashkent.–2012.
3. Pedagogical conditions of forming professional competence of teachers
4. Umaralieva, M. (2017). Pedagogical conditions of forming professional competence of teachers. Eastern European Scientific (ISSN 2199-7977). Journal.– Dusseldorf-Germany.
5. The Development of Professional Competencies of Teachers on the Basis of an Innovative Approach

6. Turgunov, S., & Umaralieva, M. (2016). The Development of Professional Competencies of Teachers on the Basis of an Innovative Approach. *Journal of Foreign Language Teaching and Applied Linguistics*, (2), 119-125.

7. THE ROLE OF CREATIVE TECHNOLOGIES IN DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCY OF GENERAL SECONDARY PUPILS IN COLLABORATIVE PEDAGOGY

8. ABDUGAPPAROVNA, U. M. (2019). THE ROLE OF CREATIVE TECHNOLOGIES IN DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCY OF GENERAL SECONDARY PUPILS IN COLLABORATIVE PEDAGOGY. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 7(5).

9. Pedagogical Conditions of Forming Professional Competence of Teachers Based on Innovative Approach

10. Umaraliyeva, M. A. (2017). Pedagogical Conditions of Forming Professional Competence of Teachers Based on Innovative Approach. *Eastern European Scientific Journal*, (4), 65-68.

11. The Conceptual Direction of Prevention Informational Threats in Academic and Educational Publications

12. Mahmudov, S., & Umaralieva, M. The Conceptual Direction of Prevention Informational Threats in Academic and Educational Publications.

13. 7.Махмудов, С. Ю., & Умаралиева, М. А. (2016). Илмий-педагогик ва ўқув-услубий нашрлар орқали ўқитувчиларда информатсиявий таҳдидларга қарши курашишни ривожлантириш муаммолари. *Современное образование (Узбекистан)*, (7), 28-33

ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

YANGI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA JISMONIY TARBIYA SPORTNING RIVOJLANISHI

Quronboyev Zafarbek Shavkat o‘g‘li

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Yangi O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi, sohadagi qonunchilik hujjatlarining ahamiyati va malakali sportchilarni tayyorlashga qaratilgan ilmiy tadqiqot ishlarini jadal rivojlanish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar. Jismoniy tarbiya, qonunlar, ommaviy sport, sog‘lom turmush tarzi, xalqaro standartlar, ilmiy tadqiqotlar, sog‘lom avlod.

Jamiyatimizda sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, aholining, ayniqsa yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug‘ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratilmoqda. Aytish mumkinki, mamlakatning barcha hududlarida ommaviy sportning rivojlantirilishi inson va oila hayotidagi roli va uning jismoniy va ma‘naviy sog‘lomlikning asosi hisoblanishi bilan ahamiyatlidir.

Keyingi yillarda O‘zbekistonda sport siyosat darajasiga ko‘tarildi. O‘tgan vaqt davomida sohani rivojlantirishga oid O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti bir qator farmon va qarorlari va hukumatining tegishli hujjatlari qabul qilindi. Ular asosida sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug‘ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o‘z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchni mustahkamlash, iqtidorli sportchilarni saralab olish ishlarini tizimli tashkillashtirish hamda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirishga yo‘naltirilgan keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi. Xususan, 2017 yilning 7-fevral kuni qabul qilingan “2017 — 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasi”⁴ qabul qilinib, unga ko‘ra aholini sport bilan ommaviy tarzda shug‘ullanishlariga kenga imkoniyatlar yaratildi. Bundan tashqari jismoniy tarbiya va sport sohasida xalqaro standartlarga muvofiq kompleks bilimlarga ega malakali kadrlar tayyorlash sifatini yaxshilash, sportda ilm-fanni jadal rivojlantirish, yuqori malakali raqobatbardosh trener-o‘qituvchilar, mutaxassislar hamda ilmiy xodimlarni tayyorlash jarayonlari yanada takomillashtirildi. Shuningdek, besh tashabbus hamda “Obod qishloq” va “Obod mahalla” dasturlari doirasida mahallar va chekka qishlarda ham sport obyektlari ishga tushirilib, yoshlar sportga faol jalb etildi. Olimpiya o‘yinlari, jahon va Osiyo chempionatlari g‘olibi bo‘lgan

sportchilarni tuman va shaharlarga biriktirish amaliyoti joriy etilib, ayrim jahon chempionlari bo'lgan sportchilarining sport maktablari ochildi.

Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish jarayonlarida mamlakat bo'ylab 184 ta yangi sport inshaotlari foydalanishga topshirildi. Bundan tashqari 52,8 mln AQSH dollari miqdorida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning o'zlashtirilishi hisobiga Italiya, Germaniya, Avstraliya, Argentina, Ispaniya, Daniya kabi davlatlarning yetakchi kompaniyalari ishtirokida 580 kishiga mo'ljallangan "Amirsoy" tog'-chang'i kurorti qurib, foydalanishga topshirildi.

Shuningdek, O'zbekistonning xalqaro darajadagi musobaqalarga mezbonlik qilish masalasiga ustuvor ahamiyat qaratilishi natijasida 2018 yilda ilk bor ot sporti bo'yicha jahon kubogi, og'ir atletika, erkin, yunon-rum va ayollar kurashi bo'yicha Osiyo chempionatlari, kurash bo'yicha Pahlavon Mahmud xotirasiga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti sovirini uchun I xalqaro turnir, golf bo'yicha "Uzbekistan Open" xalqaro turniri o'tkazildi.⁵

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi uchun hukumat tomonidan zarur chora-tadbirlar ishlab chiqilib, hayotga tatbiq etilishi natijasida sohaga yangicha yondashuv va sportchilarni Osiyo va jahon chempionatlariga tayyorlashning zamonaviy usullari kirib keldi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martdagi "Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni⁶, shuningdek 2018-yil 14-avgustdagi "Yoshlarni ma'naviy-ahloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi⁷ qarorlari muhim qonunchilik hujjati sifatida e'tirof etish joiz.

"Mahallalarda yoshlarni ommaviy sportga jalb qilishni yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi⁸ qarori mahallalarda yoshlarni ommaviy sport musobaqalariga keng jalb etishni tizimli tashkil etish, ularni ommaviy sport bilan shug'ullanishlari borasidagi ishlarni yangi bosqichga olib chiqishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Qarorga muvofiq, "Besh tashabbus olimpiadasi" doirasida yengil atletika, voleybol, stritbol, shaxmat, shashka, stol tennisi, futbol, mini futbol va vorkout sport turlari bo'yicha mahallalarda istiqomat qiluvchi turli yosh toifasidagi yoshlar o'rtasida yiliga ikki mavsumda sport musobaqalarini o'tkazish tizimi joriy etildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tegishli Farmoniga muvofiq, O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti va uning Nukus va Farg'ona filiallari tashkil etilib, ularda hozirgi kunda sport turlari hamda adaptiv jismoniy tarbiya va sport ixtisosliklari bo'yicha trenerlar yetishib chiqmoqda. 2022-yilgi ma'lumotlarga ko'ra sport turlari hamda adaptiv jismoniy tarbiya va sport

Июнь 2025, 2-кисм

⁵ O'zbekistonda 2017-2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi natijalari, Factbook: byulleten. T.: Baktria press, 2021. – B. 117.

⁶ Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 06.03.2018-y., 06/18/5368/0851-son, 13.12.2018-y., 06/18/5597/2300-son.

⁷ Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 15.08.2018-y., 07/18/3907/1706-son; 14.12.2019-y., 06/19/5894/4161-son.

⁸ Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 11.04.2022-y., 07/22/201/0289-son.

ixtisosliklari bo'yicha oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlash 2018-yilga nisbatan 26 foizga oshgan.⁹

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-fevraldagi 118-son qarori bilan tasdiqlangan "2019-2023-yillar davrida O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish konsepsiyasi"¹⁰ ning amaliyotga joriy etilishi aholining barcha qatlamlarini, ayniqsa, yoshlarni jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan keng qamrab olishni ta'minlaydigan innovatsion shakllar va mexanizmlarni ishlab chiqish va joriy etishni tashkil etish, shuningdek, ilg'or jahon tajribasi asosida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirishni ilmiy-metodik ta'minlashni takomillashtirish borasida muhim qadam bo'ldi.

So'ngi yillarda O'zbekistonda nafaqat ommaviy sportni rivojlantirish, balki sohada ilmiy tadqiqot ishlarni jadallashtirish, ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash va shu orqali sportchilarni musobaqalarga maqsadli tayyorlashga ham alohida ahamiyat berilmoqda. Xususan, oxirgi yillarda jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar tayyorlash bo'yicha bir qator samarali ishlar amalga oshirildi. Natijada, mazkur sohalarning ilg'or tendensiyalarini hisobga olgan holda bir qator yangi ixtisosliklar shakllantirilib, kadrlar tayyorlash ishlari yo'lga qo'yilmoqda. Shuningdek, O'zbekiston Jismoniy tarbiya va sport universiteti hamda uning huzuridagi Jismoniy tarbiya va sport ilmiy tadqiqotlar institutida tadqiqotchilar tomonidan sohani ilmiy asosda rivojlantirish borasida ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 3-noyabrdagi "Jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlarni tayyorlash hamda ilmiy tadqiqotlar tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-414-son qarori¹¹ bilan jismoniy tarbiya va sport sohasida malakali kadrlar tayyorlash, ta'lim jarayonini xalqaro standartlarga moslashtirish va boshqaruv tizimini raqamlashtirish, pedagogik va ilmiy salohiyatni yanada oshirish hamda ilmiy-tadqiqot ishlari sifatini tubdan yaxshilash, ilg'or xorijiy sport-ta'lim texnologiyalarining transferini amalga oshirish orqali yuqori natijalarga erishish maqsadida bir qator chora-tadbirlar belgilab berildi. Jumladan, sportda yuqori yutuqlarga erishgan va iqtidorli sportchilarni munosib taqdirlash uchun jismoniy tarbiya va sport yo'nalishlarida 2023-yil 1-yanvardan boshlab Pahlavon Mahmud nomli davlat stipendiyasi joriy qilindi.

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, mamlakatimizda mustaqillik yillaridagi jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi, sog'lom avlodni tarbiyalash borasidagi amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar natijasida sohaning barcha tarmoqlari bir xil darajada taraqqiy etmoqda. Buning isbotini sportchilarimizning 2016-yilda Rio de-Janeyrada, 2021-yilda Tokioda bo'lib o'tgan Olimpiada o'yinlarida rekord natijalarni qo'lga kiritganida ko'rish mumkin.

Iqtidorli sportchilarni professional ta'lim bilan qamrab olish, ularning iqtidorini to'la namoyon qilishlari uchun zarur shart-sharoit yaratish borasidagi maqsadli dasturlar sohadagi istiqbolli muvaffaqiyatlarga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017-y., 6-son, 70-modda, 20-son, 354-modda, 23-son, 448-modda, 37-son, 982-modda.
2. O‘zbekistonda 2017-2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasi natijalari, Factbook: byulleten. T.: Baktria press, 2021. – B. 117.
3. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 06.03.2018-y., 06/18/5368/0851-son, 13.12.2018-y., 06/18/5597/2300-son.
4. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 15.08.2018-y., 07/18/3907/1706-son; 14.12.2019-y., 06/19/5894/4161-son.
5. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 11.04.2022-y., 07/22/201/0289-son.
6. Ikramov A. Oliy Majlis Qonunchilik palatasi “Hukumat soati”dagi hisoboti. T.: 2022-yil 21-sentabr.
7. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 14.02.2019-y., 09/19/118/2612-son.
8. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 04.11.2022-y., 07/22/414/0996-son.

YOSH BADMINTONCHILARNI TEXNIK TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Qurbanova Ilmira Alisher qizi

Sharof Rashidov nomidagi

Samarqand davlat universiteti doktaranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada yosh badmintonchilarni texnik tayyorgarligini takomillashtirish metodlariga oid ilmiy asoslangan yondashuvlar tahlil qilingan. Badmintonchilarning harakat texnikasini shakllantirish, ularning yosh xususiyatlariga mos metodik uslublarni tanlash masalasi muhokama etiladi.

Kalit soʻzlar: badminton, texnik tayyorgarlik, sportchilar, yosh xususiyatlari.

Zamonaviy sport turlari ichida badminton oʻzining dinamikasi, texnik murakkabligi va koordinatsion harakatlarga boyligi bilan ajralib turadi. Xususan, bolalar va oʻsmirlar sport maktablarida ushbu sport turiga qiziqish ortib bormoqda.

Badminton – jahon boʻylab keng tarqalgan va ommalashgan sport turlaridan biridir. Ushbu sport turi yuqori tezlik, harakatlilik va strategik fikrlashni talab qiladi. Yosh badmintonchilarni tayyorlash jarayonida texnik tayyorgarlik muhim ahamiyatga ega.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 4-noyabrdagi “Sportchilarni tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va sport maktablarining faoliyatini samarali tashkil etish toʻgʻrisida”gi PQ–4881-sonli qarorida yosh sportchilarni ilmiy asosda tayyorlash, ularning yoshi va qobiliyatiga mos metodik yondashuvlarni ishlab chiqish muhim vazifa sifatida belgilangan. Bu esa texnik tayyorgarlikni takomillashtirish borasidagi ilmiy izlanishlarning dolzarbligini yanada oshiradi.

Yosh sportchilar uchun texnik tayyorgarlik – bu faqat zarba yoki pozitsiyalarni takrorlash emas, balki jismoniy qobiliyatlar, muvozanat, tezkor qaror qabul qilish va toʻgʻri harakatlar kombinatsiyasini shakllantirishdir. Shu bois, metodik yondashuvlar chuqur tahlil qilinib, yosh badmintonchilarning jismoniy va psixologik xususiyatlariga mos tarzda tashkil etilishi lozim.

Yosh badmintonchilar uchun texnik tayyorgarlik faqat zarbani oʻrganish bilan cheklanmaydi, balki harakat avtomatlashishini shakllantirish, aniqlik, tezlik va harakat davomiyligini uygʻunlashtirishga ham qaratilishi lozim. Har qanday sport harakati, jumladan badmintondagi texnik elementlar – zarba, joylashish, toʻpni kutib olish, harakatlanish yoʻnalishlari – koʻp marta takrorlash orqali avtomatlashtiriladi.

Germaniyalik olim H. Meinel shunday xulosa bergan: “Yosh sportchilar uchun qisqa, intensiv yuklamali mashqlar ularning fiziologik imkoniyatlariga mos keladi va harakatlar sifatini oshiradi” degan edi. Toʻpni oʻyinga kiritish, zarba va oʻyin pozitsiyalarida toʻgʻri joylashish badminton texnikasining asosi hisoblanadi. Bu elementlarni shakllantirish uchun:

- Har kuni kamida 50–100 marta toʻpni oʻyinga kiritishni takrorlash;
- Juftlik bilan zarbalarini muqobil bajarish;

- O'yin holatidagi joylashishni to'p uchish yo'nalishiga qarab mashq qilish;
- Harakatlar oralig'ida qisqa muddatli dam olish (10–15 soniya) orqali ko'proq takrorlash imkonini yaratish lozim.

Xorijiy va mahalliy olimlar tadqiqotlari asosida shuni aytish mumkinki, texnik tayyorgarlik samaradorligi murabbiy tomonidan bolalarning individual xususiyatlariga moslab tashkil etilgan mashg'ulotlar va ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan bevosita bog'liq.

Shuningdek, quyidagi **asosiy metodik yondashuvlar** tavsiya etiladi:

- Mashqlar mazmuni va yuklamalari yoshga mos bo'lishi;
- Ko'nikmalarni bosqichma-bosqich shakllantirish: dastlab oddiy, keyin murakkab kombinatsiyalar;
- O'yinli mashg'ulotlar orqali texnik elementlarni mustahkamlash;
- Har bir sportchining psixologik holatini hisobga olgan holda individual yondashuv.

Badminton o'yinida muvaffaqiyatga erishish uchun texnik tayyorgarlik muhim rol o'ynaydi. O'yinchilarning zarba berish, qabul qilish, harakat qilish va strategik qaror qabul qilish ko'nikmalari ularning natijalariga bevosita ta'sir qiladi. Yosh badmintonchilar uchun to'g'ri texnik ko'nikmalarni shakllantirish, ularning o'yin sifatini oshirish va raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

Texnik tayyorgarlikni takomillashtirish usullari

1. Asosiy texnik ko'nikmalarni o'zlashtirish. Yosh badmintonchilar uchun asosiy zarba turlari va ularni bajarish texnikalari o'rganilishi kerak. Har bir zarba uchun to'g'ri pozitsiya va harakatlar ko'rsatib berilishi muhimdir.

2. Takroriy mashg'ulotlar. Texnik ko'nikmalarni mustahkamlash uchun muntazam takroriy mashg'ulotlar o'tkazilishi zarur. Bu jarayonda o'yinchilar har bir zarbani takrorlash orqali o'z mahoratlarini oshiradilar.

3. Videotahlil. Yosh badmintonchilarning o'yinlarini videoga olish va keyinchalik tahlil qilish orqali ularning xatolarini aniqlash mumkin. Bu usul o'z-o'zini baholash va texnik ko'nikmalarni takomillashtirishda samarali hisoblanadi.

4. Muvofiqlashtirilgan mashg'ulotlar. O'yinchilarning harakatlarini muvofiqlashtirish uchun maxsus mashg'ulotlar tashkil etilishi kerak. Bu harakatlarning tezligini, aniqligini va samaradorligini oshirishga yordam beradi.

5. Psixologik tayyorgarlik. Badminton o'yinida psixologik tayyorgarlik ham muhim ahamiyatga ega. Yosh badmintonchilarga stressni boshqarish va o'zlariga ishonchni kuchaytirish bo'yicha treninglar o'tkazilishi lozim.

Yosh badmintonchilarni texnik tayyorgarligini takomillashtirish – bu uzoq muddatli jarayon bo'lib, u muntazam mashg'ulotlar, takroriy amaliyotlar va psixologik tayyorgarlikni talab etadi. Murabbiylar yosh o'yinchilarga to'g'ri yo'l ko'rsatib, ularning mahoratini oshirishda yordam berishlari zarur. Texnik tayyorgarlikni yaxshilash orqali yosh badmintonchilar nafaqat o'z natijalarini yaxshilaydilar, balki sportga bo'lgan qiziqishlarini ham oshiradilar.

Xulosa. Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, texnik tayyorgarlikni tizimli ravishda, yosh xususiyatlariga mos ravishda tashkil qilish orqali yosh badmintonchilarning sport ko'rsatkichlarini barqaror oshirish mumkin. Kelgusida bu boradagi ilmiy tadqiqotlarni eksperimental-uslubiy asosda davom ettirish, texnik

mashqlarni raqamli texnologiyalar bilan boyitish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boltayev Z.B., *Sportchilarni tayyorlash tizimida pedagogik yondashuvlar*, Toshkent: 2022
2. Karimov A. Sport pedagogikasi asoslari. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021.
3. Wang J. “Badminton Techniques for Young Players.” Asian Sports Science Journal, 2018.
4. Pedersen M. “Youth Badminton Coaching.” European Journal of Sports Training, 2016.
5. Anderson L. “Motor Learning Principles in Badminton.” Journal of Physical Education, 2019.

ESHKAK ESHISH BILAN SHUG'ULLANGAN SPORTCHILARNING SOMATOMETRIK XUSUSIYATLARI

Xujabekov Mirzaahmad Absamatovich

Samarqand davlat universiteti

Annotatsiya. Maqolada baydarkada va kanoeda eshkak eshish sport turi bilan shug'ullanadigan sportchilar somatometrik ko'rsatkichlarining xususiyatlarini o'rganish masalalari ko'rib chiqildi. Jismoniy mashqlar bajarilgan vaqtda sportchi organizimining barcha funksional tizimlarining maksimal kompensatsiyasi vaqtida qo'shimcha energiya iste'moli zarurligi ko'rsatilgan, bu esa sportchilar tanasining zahiraviy imkoniyatlarini pasayishiga olib keladi.

Kalit so'zlar: jismoniy rivojlanish, sportchi talabalar, yosh guruhlari, jismoniy faollik, eshkak eshish.

Sportchilar organizimini jismoniy yuklamalarga moslashtirish muammolarini o'rganish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilmoqda, shuning uchun jismoniy mashg'ulotlar bilan shug'ullanganlar organizimida sport mashg'ulotlari ta'sirida organizmning funksional imkoniyatlarining ortib borishi, mehnat samaradorligi ko'rsatkichlari va samaradorligi oshishi aniqlangan, natijada yurak-qon tomir tizimi va nafas olish tizimining ishlashi kuchayadi [2, 3].

Adabiyotlardagi ma'lumotlarni o'rganib shuni aytish mumkinki, so'nggi yillarda yosh sportchilar o'rtasida yuqori sport ko'rsatkichlari ortib bormoqda [3]. Kelajakda bu uzoq muddatli sport bilan shug'ullanuvchilarning organizimidagi o'zgarishlarning takomillashtirilishi natijasida yurak-qon tomir tizimidagi o'zgarishlarga olib keladi [1, 5].

Jismoniy rivojlanish holati sportchilarning yuqori ko'rsatkichlarini ta'minlashda yetakchi rollardan biri bo'lib qoladi. Jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlari va sportchilarning jismoniy zo'riqlashlari ta'sirida butun organizmning funksional xususiyatlari o'rtasidagi bog'liqlik ayniqsa diqqatga sazovordir [4].

Raqobatbardosh faoliyat sharoitida tananing barcha funksional tizimlarini maksimal darajada qoplash paytida qo'shimcha energiya xarajatlari talab qilinadi, bu esa sportchilar tanasining zaxira imkoniyatlarini pasayishiga olib keladi [3]. Natijada, bu musobaqalarga tayyorgarlik bosqichida va raqobat davrida jismoniy faoliyatning yetarli darajada tanlanmaganligi bilan yurak-qon tomir tizimi patologiyasining sababi bo'ladi [1, 6].

Biz tadqiqotlarimizni Suv sport turlar bo'yicha Respublika oliy sport mahorat maktabining, Toshkent viloyati, Bo'stonliq tumanidagi Chirchiq daryosi (Charvog' suv ombori) hamda Toshkent viloyati, O'rtachirchiq tumanidagi, Tuyabo'g'iz suv omborida (Toshkent dengizi) jismoniy mashqg'lotlar olib borayotgan SPORTNING ESHKAK ESHISH TURLARI bo'yicha IXTISOSLASHTIRILGAN olimpiya zahirolari Respublika bolalar o'smirlar sport maktabining eshkak eshuvchi sport turi bilan shug'ullanuvchi sportchilar bazasida o'tkazildi. Olib borilgan tadqiqotlarimiz Toshkent viloyati sharoitida eshkak eshish – kanoeda eshkak eshish va baydarkada eshkak eshish bilan shug'ullanayotgan 27 nafar sportchi (yoshlar) o'rtasida so'rov

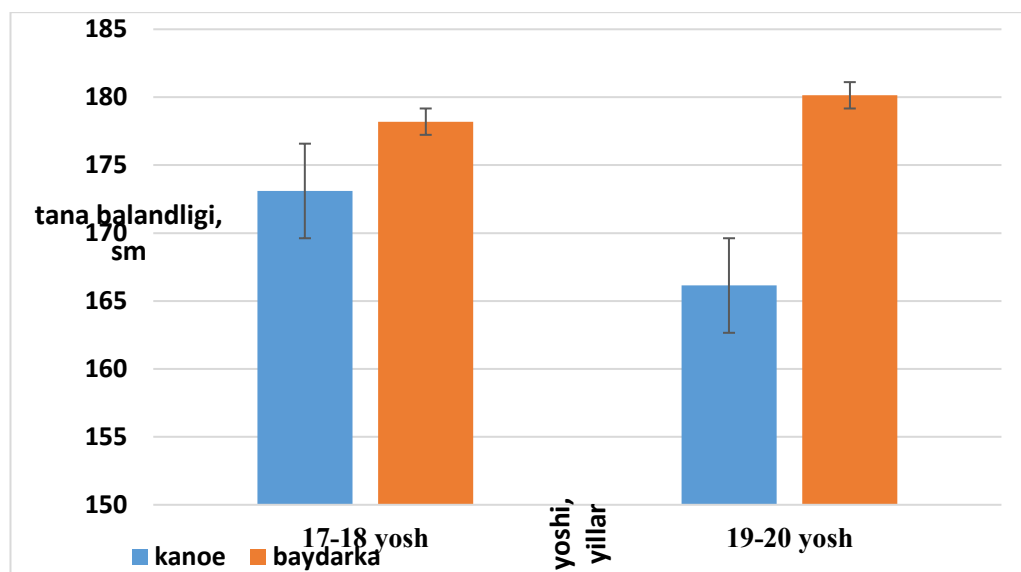

o'tkazdik. Subyektlarning yoshi 17 yoshdan 20 yoshgacha bo'lgan.

O'rganilayotgan ma'lumotlarni sportchilarning funktsional xususiyatlarini o'rganishda an'anaviy usullar to'plami yordamida amalga oshirildi. Somatometrik hisob-kitoblar usuli tananing umumiy o'lchamlarini aniqlash uchun ishlatilgan - balandlik-vazn ko'rsatkichlari, ko'krak qafasi). Balandlik tik turgan holatda tibbiy stadiometr yordamida 0,5 smaniqlikda o'lchandi. Tana vazni 50 g aniqlikdagi maxsus tibbiy tarozi bilan o'lchandi. Tikturgan holatda ko'krak qafasi aylanasi maksimal nafas bilan, to'liq o'lchandi, nafas olish va tinch nafas olish (o'lchovlar 1 mm aniqlikdagi plastic lenta bilan amalga oshirildi).

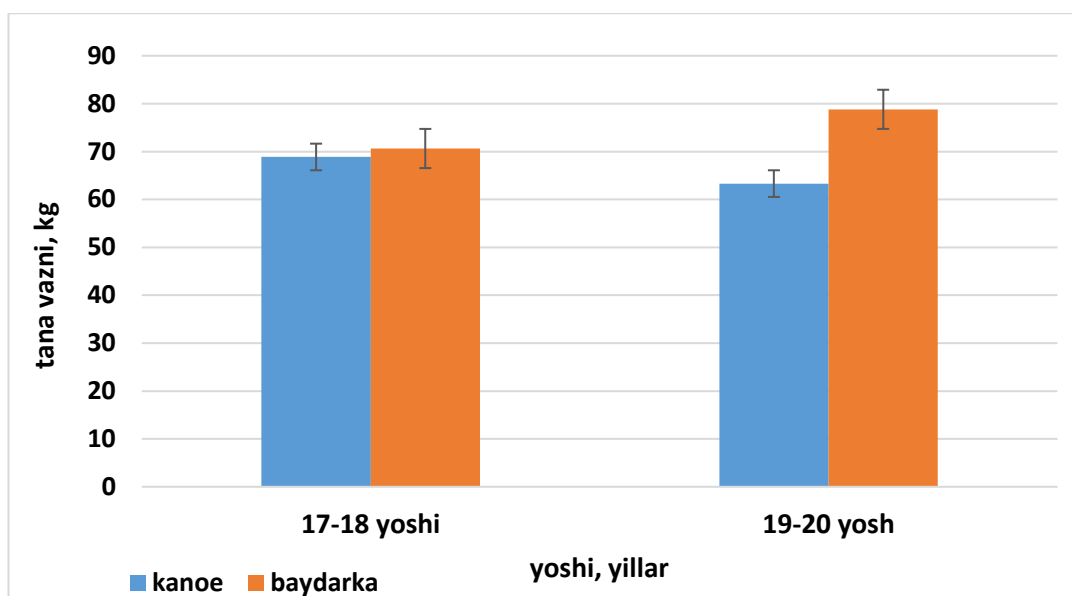
Ma'lumki, inson organizmida uzluksiz davom etayotgan metabolism va energiya jarayonlari uning jismoniy rivojlanishining xususiyatlarini belgilaydi. Hayotning turli yosh davrlarida vazn, bo'y, tana atrofi o'zgarishi tezligi sezilarli darajada farq qiladi.

Eshkak eshish bilan shug'ullanuvchi sportchilarning jismoniy rivojlanishining qiyosiy tahlili shuni ko'rsatdiki, 19-20 yoshda kanoeda eshkak eshish bilan shug'ullanadigan o'quvchi-sportchilar tanasining o'sishi 17-18 yoshli o'g'il bolalarnikidan past bo'ladi (1-rasm). Baydarka sporti bilan shug'ullanuvchi eshkak eshuvchi sportchilarning tana bo'yi mos ravishda ikki yosh guruhida $178 \pm 2,47$ dan $180 \pm 2,56$ smgacha.

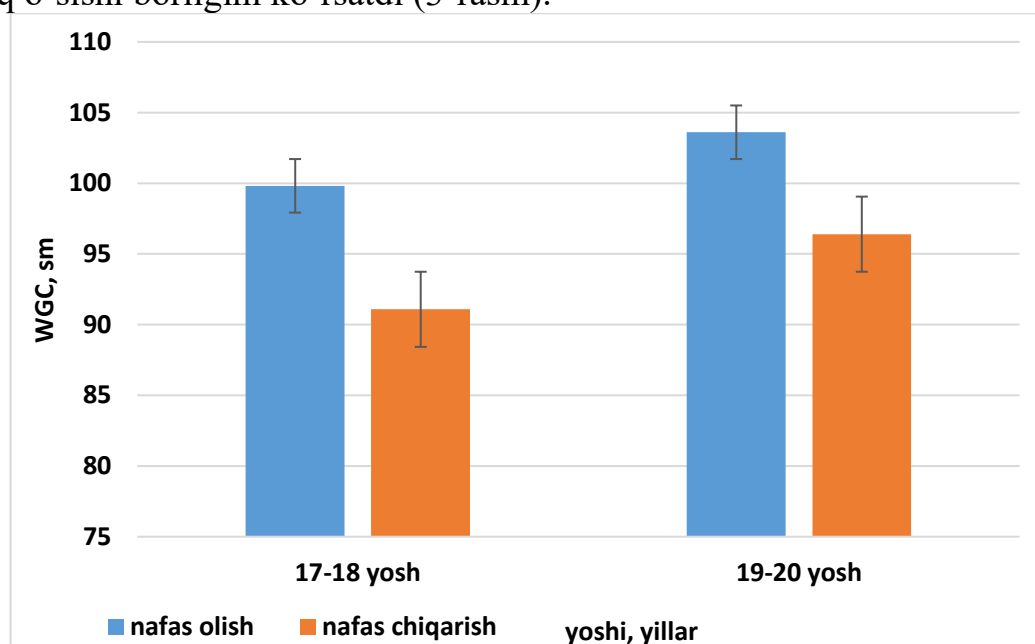
1-rasm. Eshkak eshish sportchilarida tana o'sishi ko'rsatkichlari (n=27)

Barcha tekshirilganlarning tana vazni ko'rsatkichlarining qiyosiy tavsifi shuni ko'rsatdiki, 17-18 yosh guruhida tana vazni $69 \pm 3,15$ - $70 \pm 1,88$ kg, 19-20 yosh guruhida esa kengroq o'zgaruvchanlik va $63 \pm 1,53$ dan $78 \pm 1,54$ kg gacha. (2-rasm).

2-rasm. Eshkak eshuvchi sportchilarning tana vazni ko'rsatkichlari (n= 27)

Eshkak eshish sportchilarida ko'krak qafasi hajmi ko'rsatkichlarining (THV) qiyosiy tahlili barcha tekshirilgan yoshlarda ko'krak qafasi hajmining yoshga bog'liq o'sishi borligini ko'rsatdi (3-rasm).

3-rasm. Sportchilarda ko'krak qafasi atrofi ko'rsatkichlari - eshkak eshishchilar, sm (n=27)

So'ralgan eshkak eshishchilar o'rtasida ko'krak qafasi aylanasi indeksi (THC) dagi farqlarni hisobga olganholda, 17-18 yoshda nafas olayotganda TC ko'rsatkichlari $99,82 \pm 1,89$ sm, nafas chiqarishda esa ular aniqlandi. $91 \pm 2,56$ sm nitashkil etdi. 19-20 yosh guruhida OGK qiymatlaridagi farq 1,8 dan 5,4 sm gacha (nafas olish va chiqarish vaqtida mos ravishda). Tahlil shuni ko'rsatdiki, barcha tekshirilgan yoshlarda ko'krak qafasi hajmi uchun olingan qiymatlar ko'plab adabiy ma'lumotlarga to'liq mos keladi [1, 5, 7].

Shunday qilib, tayyorgarlikning fiziologik, anatomik va boshqa ko'plab jihatlari kanoechining individual xususiyatlariga bog'liq bo'lishi mumkin. Kanoe va baydarkada eshkak eshuvchilarning fiziologik holatini hisobga olish yuqori toifali

sportchini tarbiyalashning asosiy shartlaridan biridir. Shu munosabat bilan, raqobatbardosh natijani aniqlaydigan ma'lum fiziologik ko'rsatkichlarni kuzatishning ishonchli va ishonchli usullari birinchi o'ringa chiqadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Андрющенко Л.Б. Мониторинг физического развития студенческой молодежи Волгоградской области // Вестник ВолГМУ. 2005.- № 2.- С.31-33.
2. Доронцев А.В., Петина Э.Ш., Морозова О.В., Козлятников О.А. Анализ общей физической подготовки спортсменов по академической гребле Астраханской области // II международная научно практическая конференция «Развитие образования педагогики и психологии в современном мире». – Воронеж, 2015. – С. 75-77.
3. Двоеносов, В.Г. Возрастные особенности адаптации спортсменов-гребцов к напряженным физическим нагрузкам: автореф. ... дис. канд. биолог. наук. – Москва, 1997. – 20 с.
4. Кеткин А.Т., Варламова Н.Г., Евдокимов В.Г. Антропометрические показатели и физическая работоспособность. Физиология человека. 1984.- Т.10.- № 1.- С. 112-116.
5. Опалев, М.А. Критерии отбора и спортивной ориентации юных гребцов-каноистов: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Волгоград, 2004. – 20 с.
6. Светличкина А.А., Козлятников О.А. Планирование интенсивности физических нагрузок на основании исследований электрокардиографии у высококвалифицированных спортсменов и студентов Астраханского ГМУ // Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта. – 2016. – № 3 (133). – С. 214-217.
7. Погоньшева И.А., Погоньшев Д.А. Влияние физических нагрузок на функционирование состояния аппарата внешнего дыхания в условиях Севера // Экология, образование, наука, медицина: Матер. Всероссийской научно-практической конференции. Пенза, 2005.- С. 133-134.

**ТЕХНИКА ВА ТЕХНОЛОГИЯ СОҲАСИДАГИ
ИННОВАЦИЯЛАР ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР**

**HEMIS TIZIMI KOMPONENTALARI O'RTASIDAGI BOG'LANISHNI
VIZUALLASHTIRISHNING TIZIMLI TAHLILI**

Qodirov Bobur Qodirovich

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

bqodirovv@icloud.com

ANNOTATSIYA: Mazkur ilmiy ishda O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida keng joriy etilgan va ta'lim jarayonining raqamlashtirilgan boshqaruvi uchun asosiy platformalardan biri hisoblangan HEMIS (Higher Education Management Information System) axborot tizimining ichki tuzilmasi hamda uning tarkibiy qismlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklar tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida HEMIS tizimi modullari o'rtasida amalga oshiriladigan axborot almashinuv jarayonlari DFD (Data Flow Diagram) modeli vositasida grafik tarzda modellashtirilish uchun tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: HEMIS, DFD modeli, axborot oqimi, komponenta, axborot tizimi, modellashtirish, vizualizatsiya.

HEMIS tizimi – bu O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini raqamlashtirish, nazorat qilish va boshqaruv funksiyalarini avtomatlashtirishga mo'ljallangan axborot tizimidir. U orqali talabalar, o'qituvchilar, fakultet dekanatlari, o'quv bo'limlari va boshqa tuzilmalar o'zaro elektron shaklda ma'lumot almashadi, hisobotlar shakllanadi, rejalashtirish ishlari amalga oshiriladi.

A.A.Abdullayev, Sh.L.Saitov va boshqalar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishida Hemis axborot tizimidan foydalanishda qator qulayliklar yaratishga imkon beruvchi mobil ilovaning yaratilishiga bo'lgan talab, ehtiyojlarning ortib borish darajasi haqida so'z yuritiladi [1]. Shuningdek, HEMIS axborot tizimi mobil ilovasining imkoniyatlari hamda raqamli xizmatlari to'g'risida mulohazali fikrlar olib borilgan.

Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim tizimida raqamlashtirish va raqamli dunyoda o'rganishning ahamiyati, hozirgi kunda olib borilayotgan ishlar va imkoniyatlar ham keng rivojlantirilmoqda [2,4]. Universitetlarni raqamlashtirish, jumladan: undagi qog'oz ko'rinishidagi hisobotlar, professor-o'qituvchilar tomonidan beriladigan va talabalar tomonidan bajariladigan topshiriqlar ustida yangicha yondashuvlar amalga oshirilmoqda.

Sh.M.Ibragimovning ilmiy tadqiqotlarida Hemis tizimi misolida onlayn ta'lim sifatini baholashning turli yondashuvlari va usullarini o'rganish muammosi ko'rib chiqilgan [3]. Ta'lim tizimida baholashning ma'nolari, kontseptsiyasi va maqsadli vazifalari tahlil qilingan. HEMIS kredit-modulli tizimda qo'llaniladigan virtual o'quv muhiti bo'lib, HEMIS tizimidagi bilimlarni nazorat qilishning turli usullarini ko'rib chiqadi va o'qitish samaradorligini oshirish uchun keyingi metodologiyalarni belgilaydi.

Raqamli transformatsiya sharoitida HEMIS tizimi o'quv jarayonining

shaffofligi, ma'lumotlarning tezkorligi va boshqaruv qarorlarining asoslanganligi uchun muhim vosita hisoblanadi. Masalan, dekaning yuklama rejalashtirishdagi qarori yoki rektorning statistik ma'lumotlarga asoslangan buyrug'i — barchasi HEMIS orqali shakllanadi.

Shunga qaramay, tizimning ichki arxitekturasini — ya'ni komponentalari o'rtasida qanday axborotlar harakatlanayotgani, qaysi modul qanday ma'lumotga bog'langanligi, qaysi jarayonlar bir-biriga qanchalik ta'sir qilayotgani — aniq va tushunarli ko'rinishda tasvirlanmagan.

Bu esa:

- Tizimni yangilash yoki kengaytirishda muammolarga olib keladi;
- Texnik xizmat ko'rsatishni murakkablashtiradi;
- Ishlab chiquvchilar va foydalanuvchilar o'rtasida anglashilmovchilikka sabab bo'ladi;
- Axborot oqimlarida ortiqcha yoki takroriy jarayonlar yuzaga kelishiga olib keladi.

Shu muammoni yechish uchun DFD (Data Flow Diagram) modeli qo'llanilishi tavsiya etiladi.

DFD modeli — tizimdagi axborotlar qayerdan kiradi, qayerga qayta ishlanadi, qayerga yo'naltiriladi, qaysi komponentalar bilan bog'liq ekanligini grafik va bosqichma-bosqich tarzda ifodalaydi. U yordamida:

- Tizim komponentalari o'rtasidagi axborot oqimlari aniq ko'rsatiladi;
- Har bir modulning funksional chegarasi belgilanadi;
- Funksional bog'liqlik darajasi baholanadi;
- Potensial nosozliklar, ortiqcha jarayonlar yoki takroriy ma'lumotlar aniqlanadi va bartaraf etiladi.

Shu tarzda DFD modeli HEMIS kabi murakkab axborot tizimini tahlil qilish, uni optimallashtirish va kelajakda modernizatsiya qilish uchun samarali vosita hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev Alisher Ilxamovich, Saitov Shukrullo Lutfullo O'G'Li, Pirmanov Oxunjon Baxridin O'G'LI, Sayidov Farux Asatulloevich, & Dexkonboyev Islomjon Tolibjon O'G'LI (2024). "OLIY TA'LIM JARAYONLARINI BOSHQARISH — HEMIS" AXBOROT TIZIMI MOBIL ILOVASINING IMKONIYATLARI. Central Asian Journal of Education and Innovation, 3 (2-1), 73-76. doi: 10.5281/zenodo.10652848
2. Akramjon O'Ktamjonovich Mirzayev (2021). MAMLAKATIMIZ TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLASHTIRISH VA RAQAMLI DUNYODA O'QITISH VA O'RGANISHNING MAVJUD IMKONIYATLARI. Academic research in educational sciences, 2 (12), 1046-1051.
3. Ибрагимов, Ш.М. (2024). ORGANIZATION OF ONLINE CONTROL IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING IN THE HEMIS SYSTEM. Scientific journal of the Fergana State University. 29. 10.56292/SJFSU/vol29_iss5/a3.

4. Kadyrov, B. K. (2022). Perspectives of problems in the study of database science in the Credit-Module System and their solutions. *International Journal of Formal Education*, 2(1), 16-22.

АТРОФ-МУЎИТНИ МУЎОФАЗА ҚИЛИШДА ОҒ'ИР МЕТАЛЛАРНИНГ ТА'СИРИНИ ЮМШАТИШ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ

Tadjibayeva Lolaxon Akbarali qizi
FDU Ekologiya kafedrası o'qituvchisi

Og'ir metallar atrof-muhitni ifloslantiruvchi, tabiiy va antropogen faoliyat natijasida yig'ilib boruvchi va bir qancha muammolarni yuzaga keltiradigan moddalardir.

Hozirda o'gir metallarni atrof-muhitga salbiy ta'siri haqida ko'plab tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, og'ir metallarning texnogen manbalari batafsil o'rganilgan (Bolshakov va boshq., 1993; Orlov va boshq., 2002, Vodyanitskiy, 2005, Gorbato, 1988; Pinskiy, 1997, D, Amore va boshq., 2005, D, Amore va boshq., 2005) [1].

Tuproqlarning og'ir metallar bilan ifloslanishining tabiiy va sun'iy manbalari mavjud bo'lib, tabiiy manbalari litogen og'ir metallar va metalloidlar bilan ifloslanish hisoblanadi. Tuproqlarni tabiiy ifloslanishini bir necha ko'rinishlarga ajratish mumkin:

Birinchidan, tuproqlarda og'ir elementlarni to'g'ridan-to'g'ri yig'ilib borishi. Masalan, Oltoydagı tuproqlar mishyak bilan boyitilgan, uning tarkibi mahalliy qora tuproqlarda 100-150 mg/kg ga yetadi (Матвеев, Авдонькин, 2007) [2].

Ikkinchidan, o'simliklar va hayvonlar uchun kimyoviy elementlar o'rtasidagi muvozanatning buzilishi xavfi mavjudligi. Masalan, Baykalortida stronsiy va bariy bilan boyitilgan hamda kaltsiy yetishmovchiligi bo'lgan hududda Kashina-Beka kasalligi keng tarqalgan.

Uchinchidan, tuproqlarda litogen og'ir elementlarni faollashi yuzaga kelishi mumkinligi. Bunday holat AQShning g'arbiy qismidagi tuproqlarda yuz bergan, Se-fosforit konlarida va ular bilan bog'langan uglerod-loyli slanets tarkibida Se miqdori 700 mg/kg ga yetadi (Иванов, 1996) [3]. AQSh tuproqlari uchun Selen (Se) Klarki 0,4 mg/kg ni tashkil qiladi.

Tuproqning xavfli og'ir elementlar bilan sun'iy ifloslanishining asosiy manbalari

1) statsionar manbalar va transport vositalaridan aeral kelib tushishi;
2) sanoat chiqindi suvlarining suv havzalariga kirib kelishi orqali gidrogen ifloslanish;

3) oqava suvlar qoldiqlari;

4) kul qoldiqlari, shlaklar, rudalar, loylar va boshqalar;

5) neft qazib olish joylariga neft va tuz eritmalarining to'kilishi bilan bog'liq.

Vaqt o'tishi bilan ifloslanishning ayrim turlari o'z ahamiyatini yo'qotgan bo'lsa, boshqalari esa, aksincha, tobora ko'proq xavf tug'dirmoqda. Ilgari asosiy e'tibor tuproqlarning aeral ifloslanishiga qaratilgan, so'nggi yillarda rivojlangan mamlakatlarda havo chiqindilari keskin kamaydi. Ammo og'ir metallar bilan tuproqlarning neft qazib olish bilan bog'liq ifloslanishi ortdi.

Og'ir metallar bilan atrof-muhitni ifloslanishini oldini olish maqsadida har yili dunyo miqyosida ko'plab chora-tadbirlar amalga oshiriladi. Bunday tadbirlardan

yana biri tanasida og'ir metallarni akkumulyatsiya qilish xususiyatiga ega bo'lgan tabiiy holda o'suvchi o'simliklarni tadqiq qilish hamda ulardan foydalanishni yo'lga qo'yishdir.

Tadqiqotlarga ko'ra, yovvoyi (tabiiy) holda o'suvchi o'simliklar orasida antropogen ifloslanish REM dan oshgan hududlarda og'ir metallarni to'plash xususiyatiga ega bo'lgan o'simliklar mavjud. Masalan, o'tloq bedasi (lot. *Trifolium pratense*), dorivor qoqio't (lot. лат. *Taraxacum*), oqso'xta (lot. *Dactylis glomerata* L.), oq sho'ra (lot. *Chenopodium album* L.), achchiq shuvoq (lot. *Artemisia absinthium*) Fe, Cr, Cu kabi og'ir metallarni akkumulyatsiya qilish xususiyatiga ega. Bunda alohida elementlarning kontsentratori bo'lgan o'simlik turlari katta ahamiyatga ega: achchiq shuvoq (lot. *Artemisia absinthium*)-temir, mis, xrom to'plash xususiyatiga ega; oqso'xta (lot. *Dactylis glomerata* L.) – temir, rux, mis, kobalt, xrom; oq sho'ra (lot. *Chenopodium album* L.)– nikel, marganets; dorivor qoqio't (lot. лат. *Taraxacum*) – rux; o'tloq bedasi (lot. *Trifolium pratense*) – rux, nikel, kobalt, temir, marganets, xrom.

O'simliklar eng ko'p to'playdigan og'ir metall temir elementi bo'lib, undan keyingi o'rinda kamayish tartibida: mis, xrom, rux, kobalt, marganets turadi. O'tloq bedasi, shuvoq va oqso'xta og'ir metallarni yuqori akkumulyatsiya qilish xususiyatiga ega, shuning uchun bu o'simliklar olimlar tomonidan tuproqni og'ir metallardan fitomelioratsiyali tozalash uchun tavsiya etiladi [4].

Kimyoviy korxonalar chiqindilari bilan atrof-muhitga kelib tushadigan zaharli organik moddalarni zararsizlantirish uchun turli mikroorganizmlar uzoq vaqtdan beri muvaffaqiyatli foydalanilmoqda. Biroq, ular tuproq va suvdan salomatlik uchun zararli bo'lgan og'ir metallarni – masalan, mishyak, kadmiy, mis, simob, selen, qo'rg'oshin, shuningdek stronsiy, seziy, uran va boshqa radionuklidlarning radioaktiv izotoplarini olib tashlashga qodir emaslar. Atrof-muhitdan olinadigan va to'qimalarida turli xil elementlarni to'playdigan yashil o'simliklar foydalanishni qulay taraflari mavjud. Masalan, ularni massasini yig'ish va yoqish qiyin emas, hosil bo'lgan kulni ko'mish yoki ikkilamchi xom ashyo sifatida ishlatish mumkin. Ushbu atrof – muhitni tozalash usuli fitoremediatsiya deb nomlangan-yunoncha "fiton" (o'simlik) va lotincha "remedium" (tiklash) dan [5]. Fitoremediatsiya o'z barglarida 5% gacha nikel, rux yoki misni quruq og'irlikda to'plashi mumkin bo'lgan og'ir metallarning giperakkumulyatori bo'lgan o'simliklari topilgandan keyingina atrof-muhitni tozalashning samarali va iqtisodiy jihatdan foydali usuliga aylandi - bu oddiy o'simliklardan o'n baravar ko'p degani.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, atrof muhitni og'ir metallar bilan ifloslanish oqibatlarini yumshatish, ularning tuproqda yig'ilib borishini oldini olish hamda ulardan tabiiy muhitni tozalash maqsadlari uchun uchun fitoremediatsiya usulidan foydalanish samarali natijalarga olib kelishi mumkin. Og'ir metallarni yuqori akkumulyatsiya qilish xususiyatiga ega bo'lgan o'simliklarni atroflicha o'rganish, ulardan keng miqyosda foydalanishni yo'lga qo'yish zarur. Bunday o'simliklar atrof-muhitni og'ir metallardan tozalash bilan bir qatorda tuproqning kimyoviy va strukturaviy tuzilishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va uning fizik-kimyoviy xususiyatlarini yaxshilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ю. Н. Водяницкий, Д. В. Ладонин, А. Т. Савичев. Загрязнение почв тяжелыми металлами. Москва 2012.
2. Матвеев Ю.М., Авдоськин А.А. Подходы к нормированию уровня воздействия (нагрузки) мышьяка на почвенный покров Российской Федерации // Современные проблемы загрязнения почв. II Межд. конф. М.:2007. Т. 2. С. 118–122.
3. Иванов В.В. Экологическая геохимия элементов. М.: Недра–Экология, 1994–1997. Кн. 1–6.
4. <https://www.bashinkom.ru/news/eto-interesno-rasteniya-nakaplivayut-tyazhelye-metally>
5. В.Душенков, И.Раскин. Фиторемедиация: зеленая революция в экологии. Химия и жизнь - XXI век
6. Tadjibayeva Lolaxon Akbarali qizi. (2023). SELITEB LANDSHAFTLARDA TUPROQLARNING IFLOSLANISHI VA CHIQINDILAR MUAMMOSI. Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies, 2(4), 515–517. Retrieved from <https://econferenceseries.com/index.php/icmsss/article/view/1851>
7. Tadjibayeva , L. (2024). BIOSFERADA OG'IR METALLAR MUAMMOSI VA ULARNING ATROF-MUHITGA TA'SIRI. Наука и инновация, 2(6), 77–79.
8. Таджибаева, Л. А. (2023). ЗНАЧЕНИЕ "ЗЕЛеной ЗОНЫ" В ОХРАНЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ, АНТРОПОГЕННЫХ ЛАНДШАФТОВ. Science and innovation in the education system, 2(9), 29-33.
9. Tadjibayeva , L. , Anvarova, M. , A'zamova, R. , & Valijonov , U. . (2024). FITOREMEDIATSIYA: ATROF-MUHITNI TOZALASHNING TABIIY USULI. Современные подходы и новые исследования в современной науке, 3(15), 166–170. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/canrms/article/view/53578>
10. Tadjibayeva, L. (2023). SHAHAR HUDUDLARIDA ATROF-MUHIT IFLOSLANISHINING AHOLI SALOMATLIGIGA SALBIY TA'SIRI. Наука и инновация, 1(5), 67-70.
11. Isaqov V.Y., Tadjibayeva L.A. Seliteb landshaftlarda atrof-muhitni muhofaza qilish muammolari. O'zbekiston zamini jurnali. №2/2023. -113-116 bet

ТАЪЛИМДА CHATGPT НИНГ АҲАМИЯТИ

Мангитова Марям Сайлаубаевна

Тошкент Кимё халқаро

университети доценти, ф-м.ф.н.

Email: kosbergenova.marina@gmail.com

Аннотация: ChatGPT - бу СИ(сунъий интеллект) воситаси бўлиб, унинг таълим учун потенциал оқибатлари ҳозирги кунда баҳс-мунозараларга сабаб бўлияди. ChatGPT нинг кучли ва заиф томонларини аниқлаш ва унинг таълим имкониятлари ва таҳдидларини ўрганиш учун SWOT таҳлили танланилган ва асосли хулосалар келтирилган.

Калит сўзлар: сунъий интеллект(СИ), ChatGPT, SWOT таҳлил методи.

Сунъий интеллектга асосланган кучли чатботлардан бири бу ChatGPT деб номланувчи "Чат ишлаб чиқарувчи олдиндан ўқитилган трансформатор". ChatGPT (инглизча Generative Pre-trained Transformer) – дунёдаги етакчи OpenAI компаниясининг эволюцион маҳсулоти ҳисобланиб, бу фойдаланувчилар томонидан берилган саволларга жавоб бериш орқали матн яратишга қодир бўлган чат-бот. ChatGPT-нинг таълимга жорий этилиши унинг таълимга потенциал оқибатлари ҳақида баҳс-мунозараларни келтириб чиқарди. Ушбу мақолада таълимда ChatGPT қўлланилиши бўйича мавжуд адабиётларни тўлиқ таҳлил қилиш мақсадида SWOT таҳлили танланилди. Маълумки SWOT таҳлили ва мавжуд адабиётлар асосида ChatGPT нинг таълим учун турли имкониятларини аниқлашга ёрдам берадиган кучли томонларини тўлиқ кўриб чиқиш мумкин. Шунингдек, у ChatGPT нинг заиф томонларини аниқ тушуниш имконини беради ва келажакда фойдаланувчилар дуч келиши мумкин бўлган таҳдидларни таъқидлайди. Бу ушбу таҳдидларни самарали бошқариш ва бартараф этиш учун мослаштирилган стратегияни ишлаб чиқиш имконини беради. ChatGPT нинг кучли томонларига ишонарли жавобларни яратиш учун мураккаб табиий тил моделидан фойдаланиш, ўз-ўзини яхшилаш қобилияти ва индивидуал таълим тизими ёндошуви ривожига ёрдамчи восита ва реал вақтда жавобларни тақдим этиш киради. Шундай қилиб, ChatGPT маълумотларга киришни ошириши, индивидуал ва мураккаб ўрганишни осонлаштириши ва ўқитишдаги иш юқини камайтириши ва шу билан асосий укув вазифалар вазифаларни самаралироқ қилиши мумкин. Заиф томонларига эса чуқур тушунишнинг етишмаслиги, жавоблар сифатини баҳолашда қийинчилик, тарафкашлик ва камситиш хавфи ва юқори даражадаги фикрлаш қобилиятларининг етишмаслиги киради. Таълимга таҳдидлар орасида контекстни тушунмаслик, маълумотлар яхлитлигига таҳдид, таълим муассалари томондан эътирозларнинг давом этиши, плагиатни демократлаштириш ва юқори даражадаги когнитив қобилиятларнинг пасайиши киради. [1-11]

ChatGPT ни таълимда қўллаш бўйича хулосалар ва тавсиялар

ChatGPT-нинг SWOT таҳлили шуни кўрсатдики, ушбу янги СИ технологияси таълим учун маълум қийинчиликлар билан турли хил потенциал иловалар юзага бирга келади. SWOT таҳлилининг натижаси "ChatGPT билан нима қилишимиз керак?" саволига жавоб олишга ёрдам беради. Бу муаммони чуқур ўйлаб кўриш ва ChatGPT-нинг таълим учун имкониятларидан фойдаланиш ва унинг таълимга таҳдидларини минималлаштириш зарур. Бунинг учун, ўқув дастурларини ўзгартиришимиз ва ўрганиш мақсадлари, ўқув вазифалари ва янги баҳолаш ёндашувларини киритишимиз керак. Буни ўқувчиларнинг ўзи ушбу янги технологияларни ишлатиб, натижасини тўғри баҳолашига эришиш ва улардан фойдаланиш қобилиятини ошириш учун оммавий ахборот воситалари ва рақамли саводхонлик каби саводхонликнинг муҳим шакллари киритиш орқали амалга ошириш мумкин.

Таълим СИга кўпроқ боғлиқ бўлиб борар экан, ижодкорлик ва танқидий фикрлаш қобилиятлари каби юқори даражадаги таълим натижаларини ривожлантиришга ҳам эътибор қаратиш зарур. Юқори даражадаги таълим натижаларига ўтиш билан бирга, ўқув вазифаларини лойиҳалашдаги ўзгариш ҳам жуда муҳим. ChatGPT ёрдамида барча талабалардан битта мавзу бўйича иншо ёзишни сўраш ўрнига, энди ўқитувчилар талабалардан турли мавзулар бўйича СИ томонидан яратилган иншоларни тезда баҳолаш ва мулоҳаза юритишларини сўрашлари мумкин, шу билан бирга уларнинг мулоҳазаларини тушунтириб, баҳоларини асослашлари мумкин. Бундан ташқари, ChatGPT-нинг индивидуал ўқув тажрибасини яратишдаги кучли томонлари ва юқори даражадаги таълим натижаларини рағбатлантириш учун мослашувчан таълимнинг аҳамияти, уни юқори даражадаги таълим натижаларини қўллаб-қувватлаш учун самарали ўқув вазифаларини ишлаб чиқишда кучли воситага айлантиради. Ўқитувчилар форматив баҳолашдан фойдаланишлари керак, бунда ўқув жараёнида ўз-ўзини баҳолаш, фикрлаш ҳисоботлари ва тенгдошларнинг фикр-мулоҳазалари каби ҳақиқий баҳолаш амалиётлари орқали назорат қилинади. Ҳақиқий баҳолаш олий таълимда фойдали эканлиги узоқ вақтдан бери исботланган ва энди талабаларни ChatGPT мос жавоб бера олмайдиган фаолиятга жалб қилиш орқали реал ҳаёт муаммоларини ҳал қилиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1. Xu, L. D., Lu, Y., & Li, L. (2021). Embedding blockchain technology into IoT for security: A survey. *IEEE Internet of Things Journal*, 8(13), 10452–10473.
2. Ouyang, F., Zheng, L., & Jiao, P. (2022). Artificial intelligence in online higher education: A systematic review of empirical research from 2011 to 2020. *Education and Information Technologies*, 27(6), 7893–7925
3. Caldarini, G., Jaf, S., & McGarry, K. (2022). A literature survey of recent advances in Chatbots. *Information*, 13(1), 41
4. Haque, M. U., Dharmadasa, I., Sworna, Z. T., Rajapakse, R. N., & Ahmad, H. (2022). "I think this is the most disruptive technology": Exploring sentiments of ChatGPT early adopters using Twitter data.

5. Qadir, J. (2022). Engineering education in the era of ChatGPT: Promise and pitfalls of generative AI for education
6. Rudolph, J., Tan, S., & Tan, S. (2023). ChatGPT: Bullshit spewer or the end of traditional assessments in higher education? *Journal of Applied Learning & Teaching*, 6(1)
7. Shen, Y., Heacock, L., Elias, J., Hentel, K. D., Reig, B., Shih, G., & Moy, L. (2023). ChatGPT and other large language models are double-edged wwords. *Radiology*
8. Deng, J., & Lin, Y. (2022). The benefits and challenges of ChatGPT: An overview. *Frontiers in Computing and Intelligent Systems*, 2(2), 81–83
9. Cascella, M., Montomoli, J., Bellini, V., & Bignami, E. (2023). Evaluating the feasibility of ChatGPT in healthcare: An analysis of multiple clinical and research scenarios. *Journal of Medical Systems*, 47 (1), 1–5
10. Lecler, A., Duron, L., & Soyer, P. (2023). Revolutionizing radiology with GPT-based models: Current applications, future possibilities, and limitations of ChatGPT. *Diagnostic and Interventional Imaging*
11. Tlili, A., Shehata, B., Adarkwah, M. A., Bozkurt, A., Hickey, D. T., Huang, R., & Agyemang, B. (2023). What if the devil is my guardian angel: ChatGPT as a case study of using chatbots in education. *Smart Learning Environments*, 10(1), 15

ERKAKLAR KO'YLAGI ASOS KONSTRUKSIYASINI QURISHNING ZAMONAVIY METODLARI TAHLILI

Sidikjanov Ja'far Sobir o'g'li

Namangan davlat texnika universiteti

Dizayn kafedrası assistenti, PhD

jafar.sidikjanov@bk.ru

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada erkaklar ko'ylagini loyihalashning asosiy xususiyatlari aniqlash hamda kiyim qomatga sifatli o'rnashuviga erishish maqsadida asos konstruksiyasini qurishning zamonaviy metodlari tahlili amalga oshirildi.*

***Kalit so'zlar:** tana o'lchovlari, proporsional, parametrik model, RtW, MtM*

Kiyim ishlab chiqarish sanoatida odatda ko'ylak tikish uchun konstruksiya qurishning uchta an'anaviy usuli qo'llaniladi:

1) chiziqli regressiya tenglamalari orqali barcha chizma nuqtalarini hisoblash uchun bir nechta tana o'lchovlaridan (PI) foydalanadigan proporsional usul;

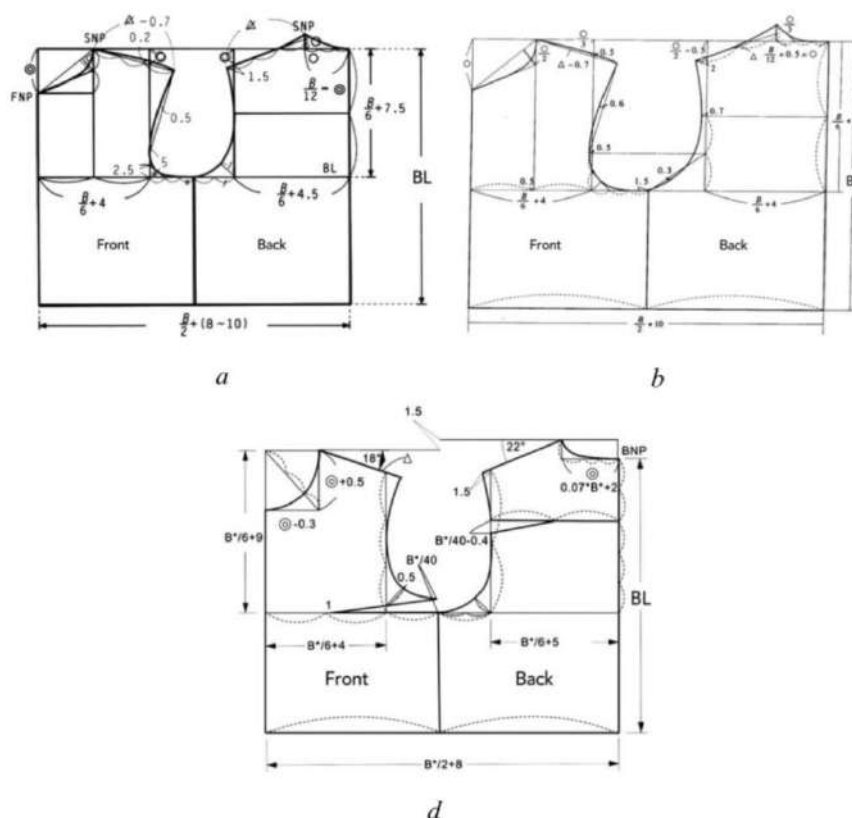
2) chizma chizish uchun to'g'ridan-to'g'ri PI to'plamidan foydalanadigan qisqa o'lchash usuli;

3) yuqoridagi proporsional va to'g'ridan-to'g'ri o'lchash usullarini birlashtirilgan usul.

Ushbu uchta usulga asoslanib, chizmalarni avtomatik ravishda qurish uchun ba'zi yangi parametrik modellar ham taklif qilingan.

Keng ko'lamli aholini ro'yxatga olishdan kelib chiqqan holda, proporsional usul faqat bir nechta PI (masalan, Or3, Дтс) asosida boshqa segmentlarning kerakli konstruksiya chizmasi indekslarini hisoblaydigan regressiya hisoblash tenglamalari bilan integral asos chizmasini qurishga imkon beradi. Yaponiya va Xitoyda RtW (Ready to Wear – kiyishga tayyor, ya'ni ommaviy ishlab chiqarilgan) kiyimlari uchun bu uslubdan keng qo'llaniladi [1]. Ushbu usullarning afzalliklari va kamchiliklari aniq. Bir tomondan, u juda kam tana o'lchovlarini talab qiladi, bu ko'p vaqt va mehnatni tejaydi. Boshqa tomondan, Or3 va boshqa o'lchamlar (masalan, bo'yin o'mizining chuqurligi, bo'yin kengligi) o'rtasidagi korrelyatsiyalar joriy natijalar bilan tushuntirib bo'lmaydi; va usul konstruktordan ma'lum tajribani talab qiladi. Ushbu kamchiliklar yakuniy mahsulotning qomatga o'rnashuvining to'liq mos kelmasligiga olib keladi.

1-rasmda Liu va Dongxua universiteti (Shanxay, Xitoy)dan xitoycha uslublari va yapon bunka uslubining prototiplari ko'rsatilgan [2, 3]. Ikki prototip odatda o'xshash tarzda turli xil tafsilotlar bilan qurilgan. O'xshashliklar quyidagilardir: ishlatiladigan bir xil PI (Or3 va Дтс), konstruksiya qurishning umumiy mantiqiy jarayoni, ba'zi konstruksiya parametrlarini hisoblash (masalan, bel chizig'ining uzunligi, orqa uzunligi, old kengligi).

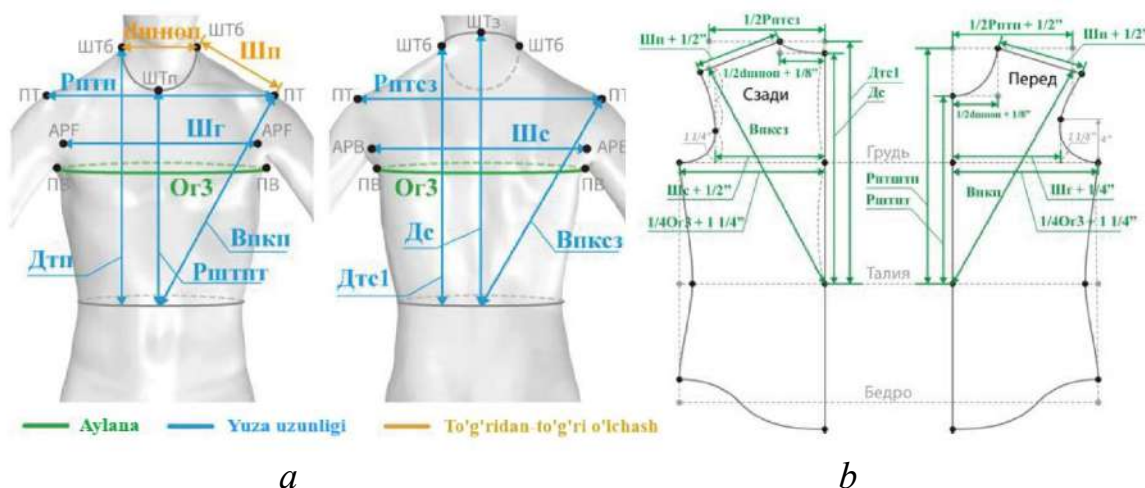
1-rasm – Erkaklar yelkali kiyimining asos chizmasini chizishning proporsional usuli: a – Yapon bunka usuli, b – Liuning Xitoy usuli, d–Dongxua universiteti usuli (birlik: sm, B bu yerda Or ni ifodalaydi)

To'g'ridan-to'g'ri o'lchash usulida konstruksiya parametrlarini bevosita standart yoki yakka tartibdagi qomatdan olingan PII asosida tenglamalarsiz ishlatiladi. U RtW va MtM kiyimlariga qo'llanilishi mumkin. Ushbu parametrlar odatda PII qiymatiga konstruktiv qo'shimchani qo'shish orqali hisoblanadi:

$$K\Pi = P\Pi + \Pi, \quad (1.1)$$

bu yerda: $K\Pi$ – konstruktiv parametr, Π – konstruktiv qo‘shimcha.

Ushbu usul ham afzallik va kamchiliklarga ega. Bu ko'p vaqt talab qiluvchi va murakkab tanani o'lchash jarayonini o'z ichiga oladi va PII ning yuqori aniqligini talab qiladi. Biroq, PII yaxshi o'lchangandan so'ng, konstruksiya kiyimning qomatga yaxshi o'rnaviga erishadi. 2-rasmda Jozef-Armstrong usuli [5] bo'yicha qomatdan o'lcham belgilarini olish va erkaklar ko'ylagining old va ort bo'lak asos chizmasini qurish sxemasi ko'rsatilgan.

2-rasm - Jozef-Armstrongning to'g'ridan-to'g'ri o'lchash usuli bo'yicha erkaklar ko'ylagini loyihalash sxemasi:

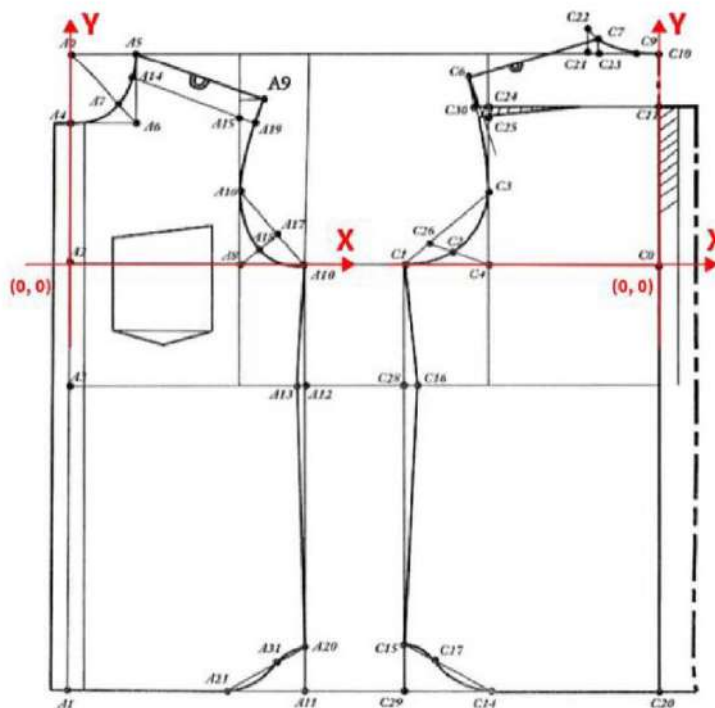
a – o'lcham belgilari, b – old va ort bo'lak konstruksiya chizmasi (birlik: dyuym)

2-rasmda keltirilganidek, ort va old bo'lak konturlarini to'g'ridan-to'g'ri ko'krak, yelka va bo'yin uchun 14 PII va konstruktiv qo'shimchalar yordamida chiziqli tenglama ko'rinishida bosqichma-bosqich chizish mumkin.

Xuddi shunday, Kershov oltita PII ga asoslangan konstruksiya chizmasini taklif qilgan: Or3, AD (qo'l ostidagi chuqurlik = $B_{шт3} - B_{сг}$), Дтс, beldan bo'ksagacha chuqurlik ($B_T - B_B$), Шс, Ош (bo'yin aylanasi) [6]. Aldrichning ko'ylak asos chizmasi beshta PII ga asoslangan: Or3, AD, Дтс, Шс, Ош [7, 8]. Ushbu chizmalar proporsional usuldagi chizmaga qaraganda qomatga yaxshiroq o'rnavishiga erishishi mumkin. Biroq, kiyimning sifatli o'rnavishidagi nuqsonlar to'liq bartaraf etilmagan.

Kombinatsiyalangan usul, ikkala usulni - proporsional va qisqa o'lchovni - ikkala regressiya tenglamalarini va bir nechta qo'shimcha PII ni birgalikda ishlatishni o'z ichiga oladi. Miyoshi prototip chizmasi Шс va Дтс o'lchamlari hamda Or3 va Ош ga asoslangan regressiya tenglamalari yordamida konstruksiya qurishni taklif qilgan [2].

Ushbu uchta usulga asoslanib, ko'plab olimlar erkaklar ko'ylagining alohida chizmasini loyihalash uchun yangi parametrik modellarni taklif qilishgan [1, 9]. Parametrik modellarni qurish odatda bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi: PII ni aniqlash, xarakteristik nuqtalarni va chizmaning Dekart koordinata tizimini aniqlash, regressiya tenglamalari yordamida koordinatalar bo'yicha asos chizmani tuzish. Masalan, Hongning tadqiqotlarida chiziqli munosabatlar va tenglamalar birinchi marta 26 ta keng qamrovli o'lcham belgilari va o'rindosh namunalarni statistik tahlil qilish orqali ishlab chiqilgan. Tanlangan tananing to'rtta o'lchamlari (Or3, Ош, Дс, Ритс3) o'rganilgandan so'ng, old va ort segmentlar uchun xarakterli nuqtalar va koordinata tizimlari aniqlangan (3-rasm). Yakuniy chizma PII dan hisoblangan koordinatalar bo'yicha tuzilishi mumkin (1-jadval) [10].

3-rasm - Dekart koordinatalari tizimida sorochnika old va ort asos chizmasi bazaviy nuqtalari

1-jadval

Old bo'lakdagi xarakterli nuqtalarni aniqlash uchun muhim koordinatalar

Nuqta	Koordinata	Nuqta	Koordinata
A1	$(0, -2D_c + O_{r3/6} + 27/2)$	A13	$(O_{r3/4} + 3, -D_c + O_{r3/6} + 19/2)$
A4	$(0, O_{r3/6} - O_{m/5} + 42/5)$	A16	$(O_{r3/6} + 4, 33O_{r3/800} + 19O_{m/500} + 13661/4000)$
A5	$(O_{m/5} + 1/10, O_{r3/6} + 19/2)$	A20	$(O_{r3/4}, -2D_c + O_{r3/6} + 37/2)$
A7	$(2O_{m/15} + 1/15, O_{r3/6} - 2N_{G/15} + 263/30)$	A21	$(O_{r3/6} + 8/3, -2D_c + O_{r3/6} + 27/2)$
A9	$(O_{r3/6} + 13/2, 31O_{r3/300} + 19O_{m/250} + 1767/250)$	A31	$(2O_{r3/9} + 32/9, -2D_c + O_{r3/6} + 101/6)$
A10	$(O_{r3/4} + 4, 0)$		

3-rasm va 1-jadvalda ko'rsatilgan bunday parametrik model asosida individual chizma alohida o'lcham belgilarni kiritish orqali avtomatik ravishda qurilishi mumkin. Ba'zi tadqiqotchilar bazaviy o'lcham belgilarning turli to'plamlarini kiritish orqali erkaklar ko'ylagi uchun shunga o'xshash parametrik modellarni taklif qilgan.

Ko'plab o'tkazilgan tadqiqotlardan ko'rinadiki, erkaklar ko'ylagini loyihalash bo'yicha bir qator salmoqli ishlar amalga oshirilgan hamda bir qator ijobiy

natijalarga erishilgan, lekin kiyim qomatga oʻrnashuvi borasida konstruksiya jarayonlarini takomillashtirish hamda avtomatik loyihalash imkonini beruvchi usullarni ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri boʻlib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyhati:

1. Yan Jiaqi. Development of e-bespoke men's shirt virtual design with predictable fit. PhD Dissertation of Ivanovo State Polytechnic University, 2021 pp. 52-55
2. Miyoshi, M. Costumes: Theoretical papers / M. Miyoshi // Beijing: China Textile & Apparel Press, 2006, -340p.
3. Zhang, W.B. Chinese Basic Block-Structure Designing Principle and Technical of Donghua Basic Block / W.B. Zhang, W.Y. Zhang // Journal of Donghua University, Natural Science, 2002,28(3), pp.45-50.
4. Liu, R.P. Pattern making theory & technology / R.P. Liu // Beijing, China Textile & Apparel Press, 2005, -227p.
5. Helen Joseph-Armstrong. Patternmaking for Fashion Design. Pearson Education Limited 2014
6. Gareth Kershaw. Patternmaking for menswear. Laurence King Publishing 2013
7. Winifred Aldrich. Metric Pattern Cutting for Menswear. Fifth edition, John Wiley and Sons Ltd, 2011 pp. 193-205
8. Winifred Aldrich. Metric Pattern Cutting. Fourth edition, Blackwell Publishing Ltd, 2004 pp. 134-135
9. Zhang, L.L. Parametric flat pattern design for clothing based on matlab / L.L. Zhang, G.P. Zhang // Journal of Textile Research, 2019, 40 (a), pp.130 - 135.
10. J. Q. Yan, V. E. Kuzmichev. Virtual technology of Made-to-Measure Men Shirt. 18th World Textile Conference (AUTEX 2018) IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering, pp. 1-6

БИОМЕДИЦИНА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

CONSERVATIVE TREATMENT OF UNILATERAL VOCAL FOLD
PARALYSIS AFTER THYROIDECTOMY

Khaydarova Gavkhar Saidahmatovna

MD, Professor

haydarovadoc@mail.ru

Karimova Muborakkhon Dilmurod qizi

Master's Student

mubosha5373@gmail.com

Tashkent Medical Academy

Abstract: Unilateral vocal fold paralysis (UVFP) is a potential complication following thyroidectomy, often resulting in hoarseness, breathy voice, and impaired phonation. Conservative treatment is frequently the first-line approach in managing this condition, aiming to improve voice quality and restore laryngeal function without surgical intervention. This article reviews conservative management strategies for UVFP, including voice therapy, pharmacological agents, and observation. Emphasis is placed on the role of early referral to speech-language pathologists and individualized treatment plans. Clinical outcomes, prognostic factors, and indications for escalation to surgical management are also discussed. Conservative treatment can lead to significant functional recovery in many patients, particularly within the first 6 to 12 months postoperatively.

Key words: unilateral vocal fold paralysis, thyroidectomy, conservative treatment, voice therapy, recurrent laryngeal nerve injury, laryngeal rehabilitation, speech therapy, vocal coed paralysis.

Introduction: Unilateral vocal fold paralysis is a common complication following thyroidectomy, primarily caused by injury to the recurrent laryngeal nerve. This condition leads to significant voice disorders, breathing difficulties, and decreased quality of life[5]. Conservative treatment is a crucial part of patient management, especially within the first 6–12 months after surgery, when spontaneous nerve regeneration is possible. Timely and properly selected therapeutic interventions can help restore vocal function and prevent the need for surgical correction[3].

The Purpose of the Study: The aim of this study is to evaluate the effectiveness of conservative treatment methods in restoring voice function in patients with unilateral vocal fold paralysis following thyroidectomy.

Materials and Research Methods: The study included 50 patients diagnosed with unilateral vocal fold paralysis after thyroidectomy. All patients underwent a comprehensive conservative treatment program, which included:

1. Phonopedic rehabilitation (voice exercises, breathing exercises using the Strelnikova method, Bazylevich technique).

2. Pharmacotherapy with neuroprotectors (B vitamins, α -lipoic acid), anti-inflammatory drugs, and antioxidants[2].
3. Physiotherapy, including electrical stimulation of laryngeal muscles, magnetotherapy, and laser therapy[3].
4. Speech therapy sessions focused on restoring phonation and developing compensatory voice mechanisms[1].

Patients were monitored over 12 months. Regular evaluations were performed using fiberoptic laryngoscopy and electromyography to assess vocal fold mobility and nerve function recovery.

Results Obtained: By the end of the 12-month observation period: 70% of patients (35 out of 50) demonstrated significant improvement in voice quality and partial or complete restoration of vocal fold mobility. 20% of patients (10 out of 50) showed partial improvement with the development of stable compensatory phonation mechanisms. 10% of patients (5 out of 50) did not show significant improvement and were referred for surgical interventions. Phonopedic and speech therapy exercises, combined with physiotherapy, had the greatest impact in the early stages of treatment, while pharmacotherapy contributed to nerve regeneration in the long-term.

Summary: Conservative treatment is an effective method for restoring voice function in patients with unilateral vocal fold paralysis after thyroidectomy. A multidisciplinary approach combining pharmacotherapy, physiotherapy, and phonopedic rehabilitation significantly improves patient outcomes and quality of life. Early initiation of treatment and individualized programs are essential for maximizing recovery potential.

References:

1. Isayev D.Yu. Phonopedic Rehabilitation of Patients with Laryngeal Paralysis. – Moscow: Medicina, 2020.
2. Kapustina O.V., Ivanov A.A. Use of Neuroprotectors in Recurrent Laryngeal Nerve Paralysis. // Russian Journal of Otorhinolaryngology. – 2021. – No.3. – P. 45-49.
3. Kotelnikova E.V. Conservative Treatment of Laryngeal Paralysis after Thyroid Surgery. // Vestnik Otorhinolaryngologii. – 2019. – No.2. – P. 30-34.
4. Saveleva I.V. The Effect of Antioxidants on the Recovery of Recurrent Laryngeal Nerve Function. // Medical Science and Practice. – 2022. – No.4. – P. 58-63.
5. Petrova O.N. Speech Therapy Correction of Dysphonia. – St. Petersburg: ELBI, 2020.

РЕСПИРАТОР ДИСТРЕСС СИНДРОМИДА МУДДАТДАН ОЛДИН ТУҒИЛГАН ЧАҚАЛОҚЛАРДА БУЙРАК УСТИ БЕЗИНИНГ МОРФОЛОГИЯСИ

Ҳошимов Бобур Лукмонович

т.ф.д., доцент Alfraganus университети

клиник фанлар кафедраси мудури

Хатамов Рустамжон Исломжон угли

Фаргона жамоат саломатлиги

тиббиёт институти мустақил изланувчиси

Email: dr.rustamjon@mail.ru

Аннотация. Муддатдан олдин туғилган чақалоқларда буйрак усти безининг тўлиқ шаклланмаслиги ва тимусни гиперплазия кўринишида катта бўлиши, стрессор омилларга экстримал адаптация реакцияларини пастлиги билан давом этиб, ўткир респиратор дистресс синдромини оғир кечиши ва чақалоқларда бевосита буйрак усти бези гормонини кортизолни етишмаслиги билан намоён бўлишини тасдиқлайди. Бу эса, ўз навбатида ўпкаларни кенгайиши ва сурфанктантни тўлиқ синтези бузилишига олиб келади. Буйрак усти безида морфологик жиҳатдан етилмаганлик, коптокчаларни деярлик ҳали куртак кўринишда бўлиши, спанигиоцитларни майда йирик ядроли, цитоплазмасида липидли киртималарни кам бўлиши, тўрсимон қават эпителийларини майда ядроли, оч цитоплазмаси кўринишда бўлиши билан характерланади.

Калит сўзлар: Муддатдан олдинги туғруқ, респиратор дистресс синдром, буйрак усти бези, морфология.

Муаммонинг долзарблиги: Дунёда неонатология соҳасининг асосий муаммолардан бири, бу – респиратор дистресс синдром (РДС) ва унинг морфологик белгиси сифатида бронхопульмонал дисплазия ва гиалинли мембраналар (ГМ) пайдо бўлиши ҳисобланади. Ўпканинг гиалинли мембраналари РДС-нинг энг асосий ва оғир кечувчи шакли ҳисобланади. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти маълумотига кўра (ЖССТ) дунёда чала туғилиш ҳолатининг ўсиб боришиши, респиратор дистресс синдром (РДС) билан асоратланишининг глобал эпидемиологик кўрсаткичлари ҳар йили 3 миллион янги туғилган чақалоқларнинг 750 мингтасида аниқланади. Чала туғилган чақалоқларнинг яшаб кетиш имконияти, хорижий муаллифлар маълумотлари бўйича, ўртача 50% бўлиб, агар интенсив терапия қўлланилса 25% гача камаёди. Бундай болаларнинг ўлим сабаби асосан респиратор дистресс синдром ва гиалинли мембраналар ҳисобланади. Айнан, РДС синдромида чақалоқларни яшовчанлигини белгилашда буйрак усти бези ва тимусни интеграл боғлиқ жиҳатлари ҳам муҳим ҳисобланиб, экстримал адаптацияларда айнан, кортизол миқдорини ошиши ёки камайиши билан давом этиши юзага келади.

Айнан, АҚШ ва Европа иттифоқида ушбу патологиядан ўлим кўрсаткичи

бўйича, буйрак усти беши ва тимус билан боғлиқлиги бўйича алоҳида, келтирилмаган бўлсада, ўртача 1000 туғруққа 11-15 тани ташкил этади. Туркия, Канада, Жанубий Корея, Японияда бу кўрсаткич 1000 тага 15-17 тани ташкил этса, Россия федерациясида 1000 тага 20-30 тани ташкил этади. МДХ давлатларида бу кўрсаткич, 1000 тага 30-50 тани ташкил этиб, чақалоқ туғруқдан кейинги эрта неонатал даврда бу кўрсаткич 1000 тага 701 тадан ошиши мумкин. Бу албатта, РДС синдроми ўрганилгани билан, буйрак усти бешига боғлиқ жиҳатлари бўйича маълумотлар жуда кам ўрганилган бўлиб, муаммони долзарблиги англатади.

Муҳокама ва натижалар: РДС билан муддатдан олдинги туғруқда чақалоқларда мустақил нафас олишнинг бузилиши билан бирга, буйрак усти безининг етилмаганлиги ва буйрак усти безининг етишмовчилиги юзага келади. Муддатдан олдин туғилган РДС синдром билан нобуд бўлган чақалоқларда тимуснинг вазни меъёрга нисбатан 30,5% га ошганлиги, буйрак усти безининг вазни 1,6 гда эканлиги аниқланди. Натижада, барча аъзолар, жумладан ўпкаларни нафас олишга қаратилган стрессор кўзғалиш жавобинининг пастлиги, сурфанктат ишлаб чиқаришнинг сустлиги каби белгиларни йўқ бўлиши чақалоқларда ўлим кўрстаични ўртача 70-80% га ошишига олиб келади. Натижада, буйрак усти безининг мағиз қаватида қон қуйилиш ўчоқларининг бўлиши, катхоламинлар синтезинининг кучли даража юзага келганлиги, пўстлоқ қаватда барча соҳаларида етилмаган ва тўлиқ шаклланмаган хужайраларнинг морфофункционал мажруҳлиги, шу соҳада тўлақонлик кўринишида намоён бўлади. Натижада, Муддатдан олдин туғилган ва РДС синдроми мавжуд бўлган чақалоқларда клиник морфологик жиҳатдан Апгар шкаласи бўйича 1/1а балл кўринишида баҳоланиб, ўткир нафас етишмовчилигида буйрак усти безининг етишмовчилиги ва етилмаган пўстлоқ соҳасининг гипофункцияси туфайли летал кўрстаичларга олиб келганлигини тасдиқлайди. Морфологик жиҳатдан, буйрак усти беши капсуласи қалин, буйрак усти беши пўстлоқ соҳаларида коптокчали тузилмалари шаклланмаган найсимон кўринишида, секретор эпителий хужайралари эмбрионал хужайраларни эслатиши, тутамли қаватлари майда оч эозинофил цитоплазмасли хужайралардан ташкил топган бўлиб, цитоплазмасида липидли киритмалар деярлик топилмайди. Тўрсимон қавати майда етилмаган йирик ядроли секретор эпителийлардан иборат бўлиб, барча соҳаларида веноз тўлақонлик белгилари сақланиб турганлиги аниқланади мағиз қаватида вена қон томирлари тўлақонли, диапедез қон қуйилиши, оралиқ стромада шишилар, оч ва тўқ хужайраларнинг гиперсекреторлиги сақланган асосан катехоламинлар ишлаб чиқувчи хужайраларида липидли бирикмаларни бўлиши ва некробиозга учрган хужайраларни кўп бўлиши билан ҳарактерланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Świątnicki W, Szymański J, Szymańska A, Komuński P. Predictors of Intraoperative Aneurysm Rupture, Aneurysm Remnant, and Brain Ischemia following Microsurgical Clipping of Intracranial Aneurysms: Single-Center,

- Retrospective Cohort Study. //J Neurol Surg A Cent Eur Neurosurg. 2021 Sep;82(5):410-416.
2. Della Puppa A, Rossetto M, Volpin F, Rustemi O, Grego A, Gerardi A, Ortolan R, Causin F, Munari M, Scienza R. Microsurgical Clipping of Intracranial Aneurysms Assisted by Neurophysiological Monitoring, Microvascular Flow Probe, and ICG-VA: Outcomes and Intraoperative Data on a Multimodal Strategy. //World Neurosurg. 2018 May;113:e336-e344.
 3. Bakker MK, Ruigrok YM. Genetics of Intracranial Aneurysms. //Stroke. 2021 Aug;52(9):3004-3012.
 4. McDowell MM, Ducruet AF. The genetics of aneurysms: a complex pathophysiology requiring complex analysis. //World Neurosurg. 2015 Mar;83(3):280-1.
 5. Lucke-Wold BP, Logsdon AF, Manoranjan B, Turner RC, McConnell E, Vates GE, Huber JD, Rosen CL, Simard JM. Aneurysmal Subarachnoid Hemorrhage and Neuroinflammation: A Comprehensive Review.// Int J Mol Sci. 2016 Apr 2;17(4):497.
 6. Zeyu Zhang, Yuanjian Fang, Cameron Lenahan, Sheng Chen. The role of immune inflammation in aneurysmal subarachnoid hemorrhage. //Exp Neurol. 2021 Feb;336:113535
 7. Rowland MJ, Garry P, Westbrook J, Corkill R, Antoniadou CA, Pattinson KTS. Acute impairment of saccadic eye movements is associated with delayed cerebral ischemia after aneurysmal subarachnoid hemorrhage. //J Neurosurg. 2017 Oct;127(4):754-760.
 8. Dong L, Zhou Y, Wang M, Yang C, Yuan Q, Fang X. Whole-brain CT perfusion on admission predicts delayed cerebral ischemia following aneurysmal subarachnoid hemorrhage.// Eur J Radiol. 2019 Jul;116:165-173.

РЕСПИРАТОР ДИСТРЕСС СИНДРОМИДА МУДДАТИДА ТУҒИЛГАН ЧАҚАЛОҚЛАРДА БУЙРАК УСТИ БЕЗИНИНГ МОРФОЛОГИЯСИ

Ҳошимов Бобур Лукмонович

т.ф.д., доцент Alfraganus университети

клиник фанлар кафедраси мудир

Хатамов Рустамжон Исломжон угли

Фарғона жамоат саломатлик тиббиёт

институту мустақил изланувчиси

Email: dr.rustamjon@mail.ru

Аннотация. Муддатида туғилган чақалоқларда ривожланган респиратор дистресс синдромда нафас олишга қаратилган рефлексни устунлиги муддатдан олдин туғилган чақалоқларда кучли амалга ошишини инобатга олганда, буйрак усти безининг гиперфункционал кўриниши юзага келиб, ҳажман ва вазнини ошиши, асосан, пўстлоқ қават тутамли соҳасини катталашагналиги, ораликда тўлақонлик, шишлар, спонгиоцитларни ҳажман катталашганлиги, секретор хужайраларда липидли киритмаларни кўпайганлиги, периферияда, қонда кортизолни концентрациясини ошиб кетиши, буйрак усти бези пўстлоқ қаватида веноз тўлақонлик ҳисобига диапедез қон қуйилиши ва буйрак усти бези етишмовчилиги билан чақалоқларни нобуд бўлишига олиб келганлиги аниқланди.

Калит сўзлар: Муддатдаги туғруқ, респиратор дистресс синдром, буйрак усти бези, морфология.

Муаммонинг долзарблиги: Дунёда неонатология соҳасининг асосий муаммолардан бири, бу – респиратор дистресс синдром (РДС) ва унинг морфологик белгиси сифатида бронхопульмонал дисплазия ва гиалинли мембраналар (ГМ) пайдо бўлиши ҳисобланади. Ўпканинг гиалинли мембраналари РДС-нинг энг асосий ва оғир кечувчи шакли ҳисобланади. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти маълумотида кўра (ЖССТ) дунёда чала туғилиш ҳолатининг ўсиб боришиши, респиратор дистресс синдром (РДС) билан асоратланишининг глобал эпидемиологик кўрсаткичлари ҳар йили 3 миллион янги туғилган чақалоқларнинг 750 мингтасида аниқланади. Чала туғилган чақалоқларнинг яшаб кетиш имконияти, хорижий муаллифлар маълумотлари бўйича, ўртача 50% бўлиб, агар интенсив терапия қўлланилса 25% гача камаяди. Бундай болаларнинг ўлим сабаби асосан респиратор дистресс синдром ва гиалинли мембраналар ҳисобланади. Айнан, РДС синдромида чақалоқларни яшовчанлигини белгилашда буйрак усти бези ва тимусни интеграл боғлиқ жиҳатлари ҳам муҳим ҳисобланиб, экстримал адаптацияларда айнан, кортизол миқдорини ошишиёки камайиши билан давом этиши юзага келади.

Айнан, АҚШ ва Европа иттифоқида ушбу патологиядан ўлим кўрсаткичи бўйича, буйрак усти бези ва тимус билан боғлиқлиги бўйича алоҳида,

келтирилмаган бўлсада, ўртача 1000 туғрукка 11-15 тани ташкил этади. Туркия, Канада, Жанубий Корея, Японияда бу кўрсатич 1000 тага 15-17 тани ташкил этса, Россия федерациясида 1000 тага 20-30 тани ташкил этади. МДХ давлатларида бу кўрсатич, 1000 тага 30-50 тани ташкил этиб, чакалок туғрукдан кейинги эрта неонатал даврда бу кўрсатич 1000 тага 701 тадан ошиши мумкин. Бу албатта, РДС синдроми ўрганилгани билан, буйрак усти безига боғлиқ жиҳатлари бўйича маълумотлар жуда кам ўрганилган бўлиб, муаммони долзарблиги аниқланади.

Мухокама ва натижалар: РДС синдромида муддатида туғилган чакалоқлар буйрак усти бези ва тимусни интегратив реакциясини кучайиши оқибатида, муддатдаги туғрукда буйрак усти безининг тезкор стресс ҳолатига тушиши пўстлоқ ва мағиз соҳаларида массив тўлақонлик, тутамли соҳасидаги спангиоцитларни кўп миқдорда липидли киритмаларга бой бўлиши, майда капиллярларда сладж феномени, эритростаз, диapedез қон қуйилиш каби ўзгаришларни юзага келганлиги аниқланди. Бу эса, периферик қонда кортизолни кўп миқдорда ишлаб чиқарилиши ва тимусни кичиклашиши каби ўзгаришлар билан намоён бўлганлиги аниқланади. Тимусни ҳажман кичиклашиши, пўстлоқ ва мағиз қаватида кортикомедуляр соҳалари чеграсини кескин ноаниқ бўлиши, мағизни торайиши, майда кичик томиоцитларни кўпайиши, эпителиал ва макрофагал ҳужайраларни кўпайиши некробиозга учраши, Гассал таначаларини нотўғри кўринишда шаклланиши билан намоён бўлиб, тимусни инволютив кўринишга келганлиги билан изоҳланади. Буйрак усти безининг пўстлоқ ва мағиз соҳасидаги массив тўлақонлиги, мағиз қаватига массив қон қуйилиши, оч ва тўқ ҳужайраларни нисбати ўзгариши, стромани яланғочланганлиги ва марказий венани тўлақонлиги каби ўзгаришлар билан намоён бўлиши аниқланади. Буйрак усти бези пўстлоқ қавати коптокча, тутамли ва тўрсимон соҳаларида бир хил кўринишдаги тўлақонлиги, энг йирик секретор ҳужайралар асосан тутамли соҳаларида бўлиши, спангиоцитларни алоҳидалашган кўринишда, дистрофик, некробиотик ва некрозга учраши, коптокча ва тутамли соҳалардаги спангиоцитларни вакуол бўкиши, тутамли ва тўрсимон қаватдаги чегара спангиоцитлар цитоплазмасида липидли киритмаларни кескин кўпайиши, кластмолизи (ҳужайраларни алоҳидалашган парчаланиши), майда капиллярларда тўлақонлик сабабали ўтказувчанлиги ошиши ва оралик стромани плазматик бўкиши кўринишидаги морфологик ўзгаришлар, буйрак усти бези етишмовчилиги билан намоён бўлиб, бевосита РДС синдромида юзага келган ўлимнинг танотогенез механизмини ойдинлаштиришда ва олдини олишда муҳим мезон бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Al-Ghamdi WM, Shazly MA, Al-Agha AE. Testicular adrenal rest tumors in children with congenital adrenal hyperplasia. S//audi Med J. 2021 Sep;42(9):986-993.
2. Arinchin VN, Balakleevskaia VG, Sevkovskiĭ AI. Vzaimosvĭaz' sostoianiĭa krovoobrashcheniĭa s aktivnost'iu simpatiko-adrenalovoi sistemy u detei rannego

vozrasta, bol'nykh ostrymi pnevmoniiami s gnoinymi oslozhneniiami [Interrelations between blood circulation and the activity of the sympathetic-adrenal system in infants with acute pneumonia and its suppurative complications]. *Pediatrica*. 1989;(2):18-23

3. Arlt W, Baldeweg SE, Pearce SHS, Simpson HL. Endocrinology in the time of COVID-19: Management of adrenal insufficiency. // *Eur J Endocrinol* (2020) 183(1):G25–32.

4. Bancos I, Hazeldine J, Chortis V, Hampson P, Taylor AE, Lord JM, Arlt W. Primary adrenal insufficiency is associated with impaired natural killer cell function: a potential link to increased mortality. // *Eur J Endocrinol*. 2017 Apr;176(4):471-480.

5. Blair P.S., Sidebotham P., Berry P.J. et al. Major epidemiological changes in sudden infant death syndrome: a 20-year population-based study in the UK // *Lancet*. 2006. Vol. 367. P. 314—319.

6. Davies P. Addressing fundamental questions on MIS-C. // *Lancet Child Adolesc Health*. 2021 May;5(5):310-311.

7. Dehner LP, Hill DA. Adrenal cortical neoplasms in children: why so many carcinomas and yet so many survivors? *Pediatr Dev Pathol*. 2009 Jul-Aug;12(4):284-91

8. Ding S, Xu Y, Wang H, Yue H, Pan Z, Sun B; Huai'an Perinatal-Neonatal Study Group. Outcome of neonatal hypoxemic respiratory failure: a livebirth population-based retrospective survey. // *BMC Pediatr*. 2022 Sep 17;22(1):552.

9. Duan K, Mete O (2015) Clinicopathologic Correlates of Primary Aldosteronism. *Arch Pathol Lab Med* 139:948–954.

10. Elhassan YS, Ronchi CL, Wijewickrama P, Baldeweg SE. Approach to the Patient With Adrenal Hemorrhage. *J Clin Endocrinol Metab*. 2023 Mar 10;108(4):995-1006.

11. Emre Ş, Özcan R, Bakır AC, Kuruğöglü S, Çomunoğlu N, Şen HS, Celkan T, Tekant GT. Adrenal masses in children: Imaging, surgical treatment and outcome. // *Asian J Surg*. 2020 Jan;43(1):207-212

12. Ikeda H, Suzuki N, Takahashi A, Kuroiwa M, Nagashima K, Tsuchida Y, Matsuyama S. Surgical treatment of neuroblastomas in infants under 12 months of age. *J Pediatr Surg*. 1998 Aug;33(8):1246-50

ФАРМАЦЕВТИКА ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

**РАЗРАБОТКА АЛЬТЕРНАТИВНОЙ МЕТОДИКИ ДЛЯ
КОЛИЧЕСТВЕННОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ L-ГЛУТАМИНОВОЙ
КИСЛОТЫ В КОМБИНИРОВАННОМ ИНФУЗИОННОМ РАСТВОРЕ**

Ш.М. Аглоходжаева

А.Д. Ташпулатова

Ташкентский фармацевтический институт

Шахнозахон Мухаммад кизи Аглоходжаева

Азизахон Дилшодовна Ташпулатова

e-mail: agloxodjayevashaxnoza@gmail.com

aiza2505@mail.ru

Аннотация. В работе представлена разработка альтернативной методики количественного определения L-глутаминовой кислоты в комбинированном инфузионном растворе с использованием метода титрования. Актуальность работы обусловлена необходимостью точного и доступного способа контроля содержания аминокислоты в лекарственных препаратах, применяемых в клинической практике. Предложенная методика основана на кислотно-основном титровании с использованием индикатора, обеспечивающего достоверную фиксацию конечной точки титрования. Результаты показали, что разработанный способ является простым в применении, экономически эффективным и может быть использован в условиях лабораторного контроля качества фармацевтической продукции.

Ключевые слова. L-глутаминовая кислота, титрование, инфузионный раствор, комбинированный препарат.

Основной показатель, подтверждающий возможность безопасного и эффективного использования лекарственного препарата (ЛП) в клинической практике – это его качество, то есть соответствие требованиям фармакопейной статьи или иного нормативного документа [1]. Показатель «количественное определение» – один из наиболее важных для оценки качества как активной фармацевтической субстанции, так и готового ЛП при серийном производстве и обращении на фармацевтическом рынке. Соответствие данному критерию обеспечивает правильную дозировку активного вещества в ЛП и, следовательно, ожидаемый терапевтический эффект. Для количественного определения используют аналитические методики, основанные на физико-химических и биологических свойствах лекарственного средства (ЛС) [2].

Для количественного определения активного вещества в современном фармацевтическом анализе используют методы спектроскопии, высокоэффективной жидкостной хроматографии и газовой хроматографии. Однако эти методы нуждаются в наличии стандартных образцов. При

отсутствии стандартного образца для лекарственной субстанции необходимо разработать прямой метод анализа [3]

Кроме этих методов, широкое распространение получили титриметрические методы анализа. Они позволяют использовать разнообразные химические реакции и определять вещества, учитывая их свойства и строение. Метод достаточно экспрессен и позволяет оценивать содержание с большой степенью точности и, как правило, не нуждается в сложном оснащении, а также может использоваться как в лабораториях, так и, при необходимости, в аптеках [4].

Цель работы. Разработка альтернативной методики количественного определения L-глутаминовой кислоты в инфузионном растворе “Гепатопротем” с применением титриметрического метода.

Материалы и методы. Отбирали 5 мл препарата в коническую колбу вместимостью 100 мл, добавляют 25 мл ацетон перемешивали. Титровали 0,1 М натрия гидроксидом до перехода окраски в розовый. Индикатор 0,5 мл фенолфталеин.

1 мл 0,1 М раствора натрия гидроксида соответствует 7,335 мг L-глутаминовая кислота.

Содержание L-глутаминовая кислота (X) в 1 мл препарата, в миллиграммах, высчитывали по формуле:

$$X = \frac{(V_1 - V_2) \times K \times 7,335}{5}$$

где: V_1 — объем 0,1 М раствора натрия гидроксида, израсходованный на титрование испытуемого раствора, в миллилитрах;

V_2 — объем 0,1 М раствора натрия гидроксида, израсходованный на титрование контрольного раствора, в миллилитрах;

K - поправочный коэффициент к молярности 0,1 М раствора натрия гидроксида;

7,335 - количество L-глутаминовой кислоты, соответствующее 1 мл 0,1 М раствора натрия гидроксида, в миллиграммах.

Контрольный раствор. Отбирали 25 мл ацетона в коническую колбу вместимостью 100 мл.

Результаты. Результаты исследования приведены в таблице 1.

Результаты количественного определения анализа L-глутаминовой кислоты методом титрования

Найдено (мг/мл)	Метрологическая характеристика
9,33	$\Delta x = 9,344$ $S = 0,025$ $S_x = 0,011$ $\varepsilon = 0,7$
9,32	
9,36	
9,33	
9,38	

Исследования показали, что среднее количество L-глутаминовой кислоты в комбинированном инфузионном препарате “Гепатопротем” раствор для инфузий, составляет 9,344 мг/мл и удовлетворяет установленным требованиям от 8,244 мг/мл до 10,076 мг/мл.

Выводы. В процессе исследований установлено, что разработанная методика определения количественного содержания L-глутаминовой кислоты в инфузионном растворе позволяет получить достоверные и надежные результаты, а также может быть использована для количественного определения L-глутаминовой кислоты в инфузионном растворе.

Список использованной литературы.

1. Шпрах З.С., Игнатьева Е.В., Ярцева И. В. Разработка и валидация методики количественного определения аранозы в лекарственной форме. Российский Биотерапевтический Журнал. 2018. №2. Том17. С.57-62
2. Валиев Ал, Георгиянц В. А., Здорик А. А. Разработка и валидация методики количественного определения азитромицина // Актуальные проблемы медицины. 2012. №10 (129). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razrabotka-i-validatsiya-metodiki-kolichestvennogo-opredeleniya-azitromitsina>
3. Афолина Н.Д., Ерофеева Л.Н., Воронкина С.С. Разработка и валидация методики количественного определения клотримазола в лекарственных пленках для лечения отомикозов. Вестн. Моск. ун-та. сер. 2. химия. 2013. т. 54. № 1. С.67-71.

РАЗРАБОТКА АЛЬТЕРНАТИВНОЙ МЕТОДИКИ ДЛЯ КОЛИЧЕСТВЕННОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ L-АРГИНИНА В КОМБИНИРОВАННОМ ИНФУЗИОННОМ РАСТВОРЕ

Ш.М. Аглоходжаева, А.Д. Ташпулатова
Ташкентский фармацевтический институт
Шахнозахон Мухаммад кизи Аглоходжаева
Азизахон Дилшодовна Ташпулатова
e-mail: agloxodjayevashaxnoza@gmail.com
aiza2505@mail.ru

Аннотация. В данной работе представлена разработка альтернативной методики количественного определения L-аргинина в составе комбинированного инфузионного раствора с использованием метода Кьелдаля. Предложенный подход основывается на определении общего содержания азота, с последующим пересчетом на концентрацию L-аргинина. Методика была адаптирована с учетом особенностей многокомпонентной лекарственной формы, включая возможные помехи со стороны других аминокислот и вспомогательных веществ. Проведённые валидационные исследования подтвердили воспроизводимость, точность и пригодность метода Кьелдаля в качестве простой и доступной альтернативы высокоэффективной жидкостной хроматографии (ВЭЖХ) для рутинного контроля качества.

Ключевые слова. L-аргинин, метод Кьелдаля, инфузионный раствор, комбинированный препарат.

Аминокислоты представляют собой основные компоненты, из которых формируются белки, и одновременно выполняют функцию ключевых метаболических посредников в жизненно важных биохимических процессах организма человека [1]. Известно свыше 500 разновидностей аминокислот, однако наибольшее значение имеют 22 протеиногенные аминокислоты — именно они участвуют в синтезе белков, и среди них особое место занимает аргинин [2].

Аргинин относится к числу аминокислот, приобретающих незаменимый статус в условиях стрессовых нагрузок на организм. Он участвует в процессах обезвреживания аммиака, регулирует гормональную активность, поддерживает полноценное функционирование иммунной системы и активизирует синтез белковых структур. Дефицит аргинина может стать причиной разрушения тканей, особенно у пациентов с тяжелыми патологическими состояниями. Для количественного анализа аминокислот, включая L-аргинин, наряду с такими популярными методами, как хроматография, флуориметрия и капиллярный электрофорез, активно используется метод Кьелдаля. Его популярность обусловлена доступностью, высокой скоростью проведения анализа и способностью охватывать широкий

диапазон концентраций определяемых веществ [3].

Цель работы. Цель работы заключается в разработке и обосновании альтернативной методики количественного определения L-аргинина в составе комбинированного инфузионного раствора “Гепатопротем”.

Материалы и методы. 5 мл препарата пипеткой переносят в колбу Кьельдаля для дистилляции вместимостью 250 мл, три стеклянных шарика для пенящихся веществ и 1 г растертой смеси калия сульфата и меди сульфата, взятых в соотношении 10:1. Прибавляют 7 мл концентрированной серной кислоты, колбу соединяют с обратным холодильником. Кипячение продолжают еще 30 мин или более до просветления раствора. Если при кипячении происходит сильное пенообразование, то рекомендуется снять колбу Кьельдаля с нагревательного прибора и дать пене осесть, затем снова продолжают нагревание, не допуская попадания пены в горло колбы. После охлаждения колбы Кьельдаля в нее осторожно прибавляют 20 мл воды, вращая колбу для перемешивания содержимого, вновь охлаждают и присоединяют колбу к собранному прибору для определения азота (рисунок), заранее промытому путем пропускания через него пара. После сборки прибора в холодильник пускают воду и доводят до кипения воду в паро-образователе. Затем в колбу из воронки медленно по каплям прибавляют 40 мл натрия гидроксида раствора 30 %, следя за тем, чтобы раствор в колбе энергично перемешивался поступающим паром. Для обеспечения большей герметичности прибора в воронке следует оставлять некоторый избыток натрия гидроксида раствора 30%. Другой конец холодильника погружают в 20 мл 4 % раствора кислоты борной и прибавляют 0,25 мл (5капель) смешанного индикатора, таким образом, чтобы дистиллят попадал непосредственно в раствор кислоты и получают около 40 мл дистиллята. По окончании отгонки дистиллят титруют хлористоводородная кислота раствором 0,1 М до перехода окраски смешанного индикатора из зеленую в розовый. Проводят контрольный опыт таким же образом и с теми же реактивами, с контрольного раствора.

Содержание L-аргинина (X) в 1 мл препарата, в миллиграммах, вычисляют по формуле:

$$X = \frac{(V_1 - V_2) \cdot K \cdot T}{V}$$

где: V_1 – объем 0,1 М раствора хлористоводородная кислота, израсходованный на титрование испытуемого раствора, мл;

V_2 – объем 0,1 М раствора хлористоводородная кислота, израсходованный на титрование контрольного раствора, мл;

K – поправочный коэффициент к титру раствора хлористоводородная кислота;

T – 4,355 мг/мл – титр 0,1 М раствора хлористоводородная кислота по L-аргину;

V – объем раствора, взятый для анализа, мл.

Приготовление контрольного растворов для определения аргинина.

0,916 г (точная навеска) РСО (рабочие стандартные образцы) L-глутаминовая кислота помещают в мерную колбу вместимостью 100 мл, растворяют в 75 мл воде, доводят раствор водой до метки и перемешивают. Раствор должен быть свежеприготовленным.

Индикатор смешанный. Растворяют 0,125 г метилового красного в 50 мл этилового спирта и 0,085 г

Результаты. Исследования показали, что среднее количество L-аргинина в комбинированном инфузионном препарате “Гепатопротем” раствор для инфузий, составляет 9,9 мг/мл и удовлетворяет установленным требованиям от 9,756 мг до 11,924 мг.

Выводы. В процессе исследований установлено, что разработанная методика определения количественного содержания L-аргинина в инфузионном растворе позволяет получить достоверные и надежные результаты, а также может быть использована для количественного определения L-аргинина в инфузионном растворе.

Список использованной литературы.

1. Lea P.J., Azevedo R.A. Encyclopedia of Applied Plant Sciences. V.2. Amino acids. Academic press. 2017. 1706 p.
2. Albaugh V.L., Barbul A. Arginine. Nashville: Vanderbilt University School of Medicine. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780128096338060829> (accessed 1 September 2019). DOI: 10.1016/b978-0-12-809633-8.06082-9.
3. Попова Валентина Александровна, Пономарева Мария Николаевна, Короткова Елена Ивановна Определение L-аргинина в биологически активной добавке методом вольтамперометрии // Известия ВУЗов. Химия и химическая технология. 2020. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/opredelenie-l-arginina-v-biologicheskii-aktivnoy-dobavke-metodom-voltamperometrii> (дата обращения: 19.05.2025).

АГРОПРОЦЕССИНГ РИВОЖЛАНИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ
ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

XORAZM VOHASI SHAROITIDA KARDU-1000 MAKKAJO'XORI
NAVINING BIOLOGIYASI VA OZIQLANTIRISH TA'SIRINI
O'RGANISH

Kurbanbayeva Xurshidaxon Shuxratovna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti,

Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti,

Agronomiya kafedrasi doktoranti

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi Xorazm vohasi sharoitida Kardu-1000 makkajo'xori navining hosildorligiga turli oziqlantirish me'yorlari va ekish sxemalarining ta'siri o'rganilgan.

Kalit so'zlar: *Xorazm viloyati, nav, variant, ko'chat qalinligi, ekish tizimi, o'simlik bo'yi, bargi.*

Аннотация: В данном тезисе изучено влияние различных норм удобрения и схем посадки на урожайность кукурузы сорта Карду-1000 в условиях Хорезмской области.

Ключевые слова: Хорезмская область, сорт, вариант, густота посадки, схема посева, высота растения, лист.

Annotation: This thesis examines the effect of different fertilization rates and planting schemes on the yield of the Kardu-1000 maize variety under the conditions of the Khorezm region.

Keywords: Khorezm region, variety, variant, planting density, planting scheme, plant height, leaf.

Hozirgi kunda respublikamizda donchilikda innovatsion agrotexnologiyalarni qo'llash bo'yicha keng qamrovli ilmiy-tadqiqotlar olib borilmoqda. Jumladan, har bir mintaqaning tuproq-iqlim sharoitiga mos navlarni tanlash, ularni parvarishlashda maqbul qator oralig'i va oziqlantirish me'yorlarini aniqlash, mineral o'g'itlar bilan ta'minlash, sug'orish rejimlarini to'g'ri tashkillashtirish orqali yuqori hosil olishga erishish muhim yo'nalishlardan biri sanaladi. Ayniqsa, Xorazm vohasi sharoitida istiqbolli navlar bo'lgan "Kardu-1000" va "Kelajak-100"ning biologik xususiyatlarini chuqur o'rganish, ularning qator oralig'i va o'g'it normasi bilan bog'liq agrotexnik tadbirlariga javobini aniqlash orqali yuqori hosil olish imkoniyatlarini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda makkajo'xorining o'sishi, rivojlanishi va hosildorligiga ekish sxemasi va ko'chat sonining ta'sirini o'rganishga e'tibor kuchaymoqda. Xususan, I.A. Israilov va N.M. Xurammova o'z tadqiqotlarida "Kelajak-100" navini 70×20 sm, 60×25 sm va 50×30 sm sxemalarda ekib, hosildorlik ko'rsatkichlarini taqqoslab o'rganganlar.

Mualliflarning ta'kidlashicha, 60×25 sm ekish sxemasi eng samarali bo'lib, bu variantda har gektar maydonda optimal ozuqa maydoni yaratilgan va 106,3 s/ga

hosildorlik qayd etilgan. Boshqa sxemalardan — 70×20 sm va 50×30 sm ekish variantlarida esa hosildorlik mos ravishda 92,7 s/ga va 95,5 s/ga ni tashkil etgan. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, 60×25 sm sxema o'simliklar orasidagi optimal masofani ta'minlab, yorug'lik, oziqa va suvdan samarali foydalanish imkonini bergan. Mualliflar xulosasiga ko'ra, "Makkajo'xorining 'Kelajak-100' navini aynan 60×25 sm sxemada ekish natijasida don hosildorligi va pishib yetilishning tezligi sezilarli darajada oshadi". [1]

K. Azizov va D. Yedenbayevlarning ilmiy izlanishlarida, mamlakatimiz qishloq xo'jaligi uchun strategik ahamiyatga ega bo'lgan makkajo'xori ekinidan yuqori hosil olish, uning oziqaviy va biologik xususiyatlarini chuqur o'rganish, hamda seleksion ustunlikka ega yangi navlarni yaratish dolzarb masala sifatida qaraladi. Ularning olib borgan ilmiy-tadqiqot ishlari ayniqsa mahalliy sharoitda iqlim o'zgarishlariga bardoshli, yuqori don va yashil massa hosilini bera oladigan istiqbolli navlarni ishlab chiqishga yo'naltirilgan bo'lib, ushbu sohadagi mavjud muammolarga amaliy yechim taklif qilmoqda. So'nggi yillarda yoz oylarida havo haroratining 45–50°C gacha ko'tarilishi, suv tanqisligi va mavjud navlarning ko'p hollarda agroekologik stresslarga bardosh bera olmasligi sababli, mahalliy seleksiyada ekologik moslashgan, tezpishar, serhosil navlarga bo'lgan ehtiyoj ortmoqda. Shu nuqtai nazardan, "Kelajak-100" va "Esdalik-80" kabi yangi yaratilgan navlar ahamiyat kasb etadi. [2]

Tadqiqot materiallari va uslubi. Yuqorida bayon etilgan ilmiy qarashlar va oziqlantirish tizimining makkajo'xori hosildorligiga ta'siri bilan bog'liq dolzarb muammolarni inobatga olgan holda, bizning ilmiy-tadqiqot ishlarimiz 2025-yil vegetatsiya davrida Xorazm viloyatining Urganch davlat universiteti tajriba maydonida olib borildi. Tajriba sharoitida makkajo'xorining istiqbolli "Kardu-1000" navi tanlab olinib, o'simliklarning oziqlanish darajasi va qator oralig'i oralig'idagi o'zaro ta'sirini aniqlash maqsadida ikki xil mineral o'g'it me'yori (N150P90K90 va N200P120K90) hamda uch xil ekish sxemasi (15×70 sm, 20×70 sm va 25×70 sm)da ekish ishlari amalga oshirildi.

Asosiy ekin			
№	Navlar	Ekish tizimi	O'g'it me'yori
1	Kardu-1000	60x15-1	N150, P90, K90
2			N200, P120, K90
3		60x20-1	N150, P90, K90
4			N200, P120, K90
5		60x25-1	N150, P90, K90

6			N200, P120, K90
---	--	--	-----------------

Tadqiqoqt natijalari. 2025-yil mavsumida Xorazm vohasi sharoitida “Kardu-1000” makkajo’xori navining o’sish dinamikasi va asosiy biometrik ko’rsatkichlariga ekish tizimi hamda mineral o’g’itlar me’yorining ta’sirini aniqlash bo’yicha dala sharoitida tajriba ishlari olib borildi. Tajribada “Kardu-1000” navi 60x15-1, 60x20-1 va 60x25-1 qator oralig’ida ikki xil oziqlantirish fonida (N150P90K90 va N200P120K90) ekilib, 2-maydan boshlab 10-iyungacha har 10 kunlikda o’simlik bo’yi va barg uzunligi o’lchab borildi.

Tahlil natijalariga ko’ra, 1-variant (60x15-1, N150P90K90) sharoitida 2-may holatida o’simlik bo’yi 7 sm, barg uzunligi esa 9 sm bo’lgan bo’lsa, 10-iyunga kelib ushbu variantda o’simlik balandligi 132 sm, barg uzunligi esa 80 sm gacha yetdi. Shu variantga nisbatan oziqlanish fonini kuchaytirib, N200P120K90 qo’llanilgan 2-variantda 10-iyunda o’simlik balandligi 164 sm, barg uzunligi esa 85 sm bo’lib, nazorat variantdan mos ravishda 32 sm va 5 sm yuqori natija kuzatildi.

Ekish sxemasi 60x20-1 bo’lgan variantlarda esa 4-variant (yuqori o’g’itlash fonida) o’simlik balandligi bo’yicha eng yaxshi natijani ko’rsatib, 10-iyunga kelib 192 sm ga yetdi, bu esa nazoratdan (1-variant) 60 sm baland bo’ldi. Barg uzunligi esa 96 sm bo’lib, barcha variantlar orasida maksimal ko’rsatkich bo’ldi.

60x25-1 ekish sxemasi sharoitida ham yuqori oziqlantirish (N200P120K90) fonida 230 sm o’simlik bo’yi va 114 sm barg uzunligi qayd etilib, bu ko’rsatkich boshqa barcha variantlardan ustun bo’ldi. Bu natijalar shuni ko’rsatadiki, qator oralig’i kengaygani sari, ayniqsa, yuqori oziqlanish bilan birga qo’llanganda o’simliklarda bo’y o’sishi, barglarning kengligi va umumiy vegetativ massa ortadi.

Shunday qilib, “Kardu-1000” navining optimal o’sishi va rivojlanishi uchun 60x25-1 ekish sxemasi va N200P120K90 me’yorda oziqlantirish eng maqbul natija berganligi aniqlandi.

№	Navlar	Ekish tizimi	O'g'it me'yor	Sanalar									
				2.05		12.05		22.05		1.06		10.6	
				Bo'y uzunligi	Barg uzunligi	Bo'y uzunligi	Barg uzunligi	Bo'y uzunligi	Barg uzunligi	Bo'y uzunligi	Barg uzunligi	Bo'y uzunligi	Barg uzunligi
1	Kardu-1000	60x15-1	N150, P90, K90	7	9	25	27	40	30	70	60	132	80
2			N200, P120, K90	9	9	31	28	50	45	87	66	164	85
3		60x20-1	N150, P90, K90	8	9	40	35	56	45	90	65	155	75
4			N200, P120, K90	11	10	50	45	70	65	112	77	192	96
5		60x25-1	N150, P90, K90	10	10	50	50	62	50	100	65	185	95
6			N200, P120, K90	13	11	62	55	77	68	124	78	230	114

Xorazm viloyati sharoitida ekish tizimi va mineral o'g'itlar me'yorining makkajoxori biometrik ko'rsatkichlariga ta'siri, sm. (2025y)

Xulosa. O'tkazilgan dala tajribasi natijalariga ko'ra, Xorazm viloyati agroiklim sharoitida makkajo'xorining "Kardu-1000" navi uchun ekish tizimi va mineral o'g'it me'yorlari o'simlikning o'sishi va rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Eng yaxshi natijalar 60x25-1 sxemada ekilib, N200P120K90 me'yoridagi oziqlantirish fonida kuzatilib, 10-iyunga kelib o'simlik bo'yi 230 sm, barg uzunligi esa 114 sm ga yetdi. Bu ko'rsatkichlar nazorat varianti hisoblangan 60x15-1 sxema va N150P90K90 oziqlanish foniga nisbatan mos ravishda 98 sm va 34 sm ga yuqori bo'ldi. Bu esa ekish sxemasi kengaygani va oziqlantirish me'yori oshirilgani sari o'simliklarda vegetativ organlarning faol rivojlanganini ko'rsatadi. Shuningdek, yuqori oziqlantirish fonida barg uzunligi va o'simlik bo'yining izchil o'sishi kuzatilib, hosildorlikka bevosita ta'sir etuvchi biometrik ko'rsatkichlarning oshganligi qayd etildi.

Shu boisdan, makkajo'xorining "Kardu-1000" navini Xorazm sharoitida yuqori hosil olish maqsadida 60x25-1 sxemada va N200P120K90 o'g'it me'yorida etishtirish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. I.A.Israilov, N.M.Xurammova. Makkajo'xori "Kelajak-100" navining ko'chat sonini hosildorlikka ta'sirini o'rganish. // O'ZBEKISTON AGRAR FANI XABARNOMASI-2023-№ 6 (12/2).-B. 115-118
2. Azizov Q., Edenbayev D., Nazarov X., Kuliyeu T. Янги яратилган маҳаллий истиқболли маккажўхори навларининг қимматли хўжалик белгилари ва ишлаб чиқариш натижалари. // O'zbekiston qishloq va suv xo'jaligi. – 2022. – №11. – B. 19-20 va boshqalar.

ГЕОГРАФИЯ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

OROL EKOLOGOIK MUAMMOSI UNGA BERILAYOTGAN E'TIBOR MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Qobilova Muattar Shukurjon qizi

Namangan Davlat Universiteti talabasi

Telefon: +998883757004

qobilovamuattar1@gmail.com

ANNOTATSIYA: Maqolada butun dunyo ayniqsa mintaqamiz mamlakatlarini larzaga solayotgan orol dengizining qurishi ekologik muammosi, uning O'zbekistonga ta'siri bunga qarshi yurtimiz va jahon davlatlarida ko'rilayotgan ishlar haqida yoritilgan bo'lib shularga asoslangan holda mahalliy va xorij olimlarining fikrlari ilmiy tadqiqotlarini o'rganilgan holda turli yechimlar ilgari surilgan

KALIT SO'ZLARI: Dengiz, jahon okeani, Markaziy Osiyo, ravnaq, porloq, saksovul, intensiv ekin, gidrotexnik inshootlar, delta, kimyoviy moddalar, drenaj havza, saksovul.

O'rta Osiyodagi eng katta berk ko'l. Ma'muriy jihatdan Orol dengizining yarmidan ko'proq janubi-g'arbiy qismi O'zbekiston, shimoli-sharqiy qismi Qozog'iston hududida joylashgan. 1960-yilda Orol dengizi hajmi bo'yicha dunyoda 4- o'rinni egallagan bo'lsa, 2007- yilga kelib u avvalgi hajmining 10% ga qisqardi. Endilikda esa orol yuzasi 3,500km kv, hajmi 27 km kub. Hozirgi kunda orol havzasi 3ta turli xil bo'laklarga ajralib ketgan bo'lib uning katta qismi mamlakatimizda joylashgan. [8]

Orolni saqlab qolish uchun hozirgacha qilingan ishlar

- Jahonda

Orolning qurishi nafaqat O'zbekistonga balki butun mintaqa mamlakatlari ekologiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa Qozog'iston bunda ancha gina talofat ko'rdi. Biroq 2005 yilda qurilgan to'g'on tufayli ushbu ko'lning eng shimoliy qismi maydoni tez o'sishni boshladi va suvning sho'rliqi pasaya boshladi. Natijada bor yo'g'i 8 oy ichida bu yerdagi suv sathi Jahon okeani sathidan 40m dan 42m gacha, oldindan hisoblangan balandlikka suv yuzasi maydoni 18%ga oshdi va suvning sho'rliqi taxminan 20g/l dan boshlanib, doimiy ravishda pasayib, bugungi kunda 10g/l darajaga yetdi.[2]

O'zbekistonda

Bugun O'zbekiston dunyoda misli ko'rilmagan tajribaga qo'l urmoqda: dengiz o'rnidagi sahroni o'rmonga aylantirmoqchi. Ko'rimsiz va butasimon saksovul Markaziy Osiyoda tabiiy o'sib kelgan daraxt. O'zbekistondagi Qizilqum sahrosida bir necha tabiiy saksovul o'rmonlari ham bor. Orol dengizining qaqragan hududidan bostirib kelayotgan sahroni to'xtatish maqsadida 2019 yilda 500ming gektar yashil qalqonlar barpo etildi.

Odamlar tabiiy muhitni tezda yo'q qilishlari mumkin, ammo uni tiklash uzoq va qiyin jarayondir! Orol dengizining qurishi 40 yildan ortiq davom etmoqda. Uzoq muddatli, ekologik barqaror yechimlarni amalga oshirish nafaqat yirik kapital qo'yilmalar va texnologik inovatsiyalarni, balki tub siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlarni ham talab qiladi.[2]

Tadqiqot metodologiyasi: Ushbu ishda orolni qutqarish bo'yichz bir necha loyihalar. Keng qamrovli va o'zaro bog'liq 3ta banddan iborat bo'lib ularni bosqichma bosqich va uzliksiz davom ettirish yordamida orol dengizi eko holatini yaxshilash hatto sekin astalik bilan avvalgi holati darajasiga kelirish ham mumkin.

Loyihalarning asosiy maqsadi qurigan orol dengiz tubini ekologik holatini yaxshilash sho'r tuproqlarda o'sadigan, hayvonlar va boshqa o'simliklar uchun ishonchli bosh pana bo'ladigan, ekotizimni yashash uchun qulay muhit yaratish orol bo'yi regionini aholisining ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishu uchun qulay infra tuzilmani yaratish, qattiq buta bo'lgan qora saksovul ko'chatlari bilan o'rmonzorlashtirishdan hamda dengizning suv ta'minotini yaxshilashdan iborat.

Tahlil va natijalar:

- Intensiv ekin turlarini ekish.

Butun Orol dengizni tiklash mumkin emas. Bu Amudaryo va Sirdaryodan keladigan yillik suv oqimini hozirgi o'rtacha 13km kubga nisbatan 4 baravar oshirishni talab qiladi. Yagona chora suvning 92%ni iste'mol qiladigan dalalarni sug'orishni qisqartirish bo'ladi. Bunday vaziyatda namlikni kam sevadigan ekinlarga o'tish, masalan, paxtani kuzgi bug'doy bilan almashtirish yordam beradi va yana paxta va sholi hamda boshqa texnik ekinlarning kam suv talab qiluvchi turlarini ekish lozim. Misol uchun mamlakatimiz olimlari tomonidan yaratilgan yangi Porloq 1-2-3-4-5-7, Ravnaq 1-2 g'o'za navlari qurg'oqchilikka, sho'rlanishga chidamli hamda tola sifati va hosildorligi yuqori.[7]

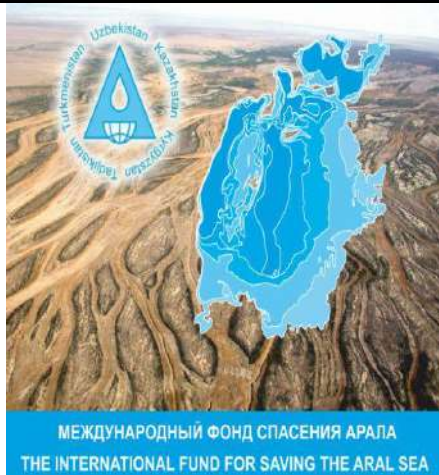

1- rasm. "Porloq" paxta navini ekish jarayoni

Porloq-4 g'o'za navi 2021 yilda Qashqadaryo viloyatida fermer xo'jaliklari va agroklasterlar tomonidan 25 ming gektar maydonda yetishtirilib, viloyat bo'yicha eng yuqori ko'satgichga ya'ni, gektaridan o'rtacha 50-55 sentnergacha hosil olishga erishildi. Ushbu g'o'za navlari Qashqadaryoning noqulay issiq garmisel sharoitiga o'zining bardoshlilikini ko'rsatdi. Bundan tashqari O'zbekiston sharoitida suvni kam talab qiluvchi 1tonna kapers yetishtirish uchun 500 kub m, cho'l jo'xori yetishtirish uchun 700kub m, 1tonna qo'y va echki go'shtini ishlab chiqarish uchun esa 1500 kub m gacha suv sarflanadi. Demak, ular suvni ko'p talab qiluvchi ekinlarga nisbatan 10 baravar kam suv iste'molini talab etadi. Shuningdek mosh, loviya, no'xat va qizil loviya kabi qurg'oqchilikka chidamli dukkakli don ekinlarini ekish maqsadga muvofiq. [8]

- Dengiz maydonini qismlarga bo'lib saqlab qolish. Hidrotexnik inshootlarni takomillashtirish

2005 –yilda Qozog'iston tomonidan qurilga 13 kmlik to'g'on va gidravlik darvozasi bo'lgan Kichik orolni hech qayerga olib bormaydigan kanallar orqali suv olib chiqishni to'xtatib, qutqarib qoldi. O'shandan beri suv sathining ko'tarilishi va baliq populyatsiyasining ko'payishi kuzatildi. O'sha yilning noyabr oyida qurib bitkazilgan gidravik eshik suv ombor darajasini tartibga solish uchun xizmat qildi. Keyingi yozga kelib Kichik Orol suvi 2m ga ko'tarildi.

2 -rasm. Xalqaro orolni saqlash fondi

O'zbekistonda ham shu tajribani qo'llash maqsadga muvofiq bo'lib bunda mamlakatimizda joylashgan dengizning g'arbiy qismining suv sathini ushlab turish va havza maydonini bosqichma bosqich kattalashtirish uchun to'g'onlar kaskadini qurish yani avval ko'lni ma'lum sathini ushlab turish va bu ishni uzoq muddatga davom ettirish zarur.

Bundan tashqari yurtimiz sug'orish tarmoqlarida foydalanilyotgan inshootlarni tubdan yangilash. Bir qator gidrotexnik inshootlarning keng ko'lamli qurilishi g'arbiy suv omborni tiklashga yordam berishi mumkun. Bu daryoni drenaj havzadagi sug'orish tizimini oqilona takomillashtirish orqali Amudaryo oqimi hajmini ancha mo'tadil oshirishni nazarda tutadi.[4]

- Dengizning qurigan o'rnidan samaraliy foydalanish

Orolning qurigan qismi juda katta tuz manbasiga aylangan bo'lib shimol va g'arbdan o'lkamiz hududiga kirib keluvchi shamollar tuzni mintaqa uchun eng katta havfga aylantirib qo'ydi. Hozirgi kunda bo'ronlar tuz, chang va zaharli kimyoviy moddalarni 500 km masofaga olib boradi. Shimoliy va shimoliy –sharqiy shamollar janubda joylashgan Amudaryo deltasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Hozircha dengizni qurigan qismini suv bilan to'ldirolmas ekanmiz uni o'simlik bilan to'ldirsak bo'ladi. Shuning uchun dengiz qurigan qismiga saksovul ko'chatlari ekib borilmoqda.

Bu o'simlik ekilishining asosiy sabablari:

“Cho'l malikasi” deya ta'riflanadigan saksovul sahroning najot daraxti. Qurg'oqchilikka moslashgan bu o'simlik bunday sahroda bioxilmaxillikni saqlab – ta'minlab beradi. Garchand baland o'smasada, uning tarvaqaylab ketadigan shox-shabballari cho'l o'simliklarini rivojlanishida panoh vazifasini o'taydi

Eng asosiysi ,bir tup saksovul 10 tonnadan 100 tonnagacha qum ko'chishining oldini oladi. Zamin sho'rlarini tortib olib, shamol yo'lini to'sadi, atrof musaffoligini boyitadi.[8]

Hozirgi paytda orolning qaqragan maydonlariga 15-20 tonnagacha saksovul urug'lari ekilmoqda

XULOSA:

Orol fojeasi kecha yoki bugun paydo bo'lgan emas sal kam yarim asr davomida shakllangan buning sababchisi ham bir yoki ikki kishi emas butun boshli jamiyat butun tizim bunga sababchi. Shunday ekan biz bu muammoni faqat yakdillik bilan uzoqni ko'zlab tuzilgan puxta reja asosida hal qishimiz mumkin va bunga majburmiz.

Foydalanilgan adabiyotlar va internet resurslari

1. Xikmatov F., Yunusov G., Artiqova F. “Daryolar gidrologiyasi” T.:–2017
2. Shuls V. L., Mashrapov R., “O‘rta Osiyo gidrografiya si”, T., 1969
3. Рафиковна А. А. “Проблемы восстановления водного режима Аральского моря” (магистерская диссертация) Санкт–Петербург 2016
4. “Аральское море в начале XXI века физика, биология, химия” Москва, 2011
Г
5. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005) ma’lumotlaridan foydalanilgan.
6. <https://www.gazeta.uz/oz/2019/08/07/porloq/>
7. <https://xs.uz/uz>
8. <https://ekolog.uz/185/>

MUNDARIJA / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

**ҲУҚУҚ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Алимбеков Жаҳонгир Худойқул ўғли ЖАЗО ТУШУНЧАСИ.....	5
Мамаюсупов Марс Нурмаметович “КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШ ИШЛАРИНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ РЕЙТИНГ БАҲОЛАШ ТАРТИБИ ТЎҒРИСИДА”ГИ НИЗОМНИНГ МАЗМУН- МОҲИЯТИ ТЎҒРИСИДА.....	7
Хусанов Саидмурод Жўраевич ИҚТИСОДИЙ СУДЛАРДА ЗАМОНАВИЙ ВИДЕОКОНФЕРЕНЦАЛОҚА ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ: ИНВЕСТИТОРЛАР УЧУН ҚУЛАЙ ЭЛЕКТРОН АДОЛАТ ТИЗИМИ.....	10
Жаббаров Толмас Рузимуродович ИҚТИСОДИЙ СУДЛАРДА ШАРТНОМАНИ БЕКОР ҚИЛИШ БИЛАН БОҒЛИҚ НИЗОЛАРНИ ҲАЛ ЭТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ.....	12
Ibragimov Mirfayz Ikrom o‘g‘li XALQARO TAJRIBA ASOSIDA O‘ZBEKISTONDA JAMOATCHILIK NAZORATI INSTITUTINI MUSTAHKAMLASHNING HUQUQIY ZARURATI.....	14
Sharipov Firdavs Xolnazarovich QONUN IJODKORLIGI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING DOLZARB MASALALARI.....	18
Сайлиев Бекзод Шавкатович ЖАМИЯТДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИНИ ТАҲДИДГА СОЛУВЧИ ЖИНОЯТ- СУД ФАОЛИЯТИГА АРАЛАШИШ.....	23

**ФАЛСАФА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Rizayev Nodir Sobirovich JADIDLAR MEROSINI O‘RGANISHNING YANGI O‘ZBEKISTON UCHUN AHAMIYATI.....	26
Burkhanova Mamura Gulyamovna UZBEK INTELLIGENTSIA AND THE 20 th CENTURY EDUCATION.....	29

**СОЦИОЛОГИЯ ВА ПОЛИТОЛОГИЯНИНГ ЖАМИЯТИМИЗДАГИ
ТУТГАН ЎРНИ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР**

Элдор Туляков THINK TANKS КАК ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ МОСТЫ: РОЛЬ АНАЛИТИЧЕСКИХ ЦЕНТРОВ В УСТОЙЧИВОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ.....	32
---	----

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Abdijaborova Rano Islamjon qizi

THE USAGE OF STYLISTIC DEVICES IN UZBEK AND ENGLISH WRITERS' WORKS.....35

Кутлимуратова Гавхар Куранбаевна

К ВОПРОСУ О СТЕРЖНЕВЫХ ЕДИНИЦАХ В СТРУКТУРЕ ПОСЛОВИЦ (НА МАТЕРИАЛЕ УЗБЕКСКИХ ПОСЛОВИЦ О ТРУДЕ).....37

TURAXONOVA BADIA OMONILLAYEVNA

TYPES OF LINGUISTIC DISCOURSES.....41

**АДАБИЁТ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Sauxanov Janibek Kaziyeovich Izimbetov Kadir Saparbayevich

DEMOGRAFIK JARAYONLARNI STATISTIK TADQIQ ETISH YO'NALISHLARI VA KO'RSATKICHLARI.....44

**ИҚТИСОД ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Xalimbetov Farxad Bagibekovich

AHOLINING RASMIY BANDLIGINI RAG'BATLANTIRISHDA PENSIYA TIZIMINING AHAMIYATI.....48

Qutlug' Habibaxonim Xolmirzayeva,

LIGHT INDUSTRY ENTERPRISES: ACTIVITIES AND MANAGEMENT CHARACTERISTICS.....51

Nurmanov Sherzod Xujayarovich

CHO'L-YAYLOV CHORVACHILIGI QUYI MAJMUASI RIVOJLANISHINING HOZIRGI HOLATI.....54

Мусабоев Рустам Алижонович

ПЕРСПЕКТИВЫ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В ЭПОХУ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА.....58

Усмонова Дилфуза Илхомовна Мусабоев Рустам Алижонович

ОСОБЕННОСТИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ ОРГАНИЗАЦИЙ СФЕРЫ УСЛУГ.....61

Рахмонов Хуршидбек Шавкат ўғли

ТИЖОРAT БАНКЛАРИ АСОСИЙ ВОСИТАЛАРНИНГ МАЗМУНИ ВА УНИ ҲИСОБИНИ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ.....64

Туйчиев Анваржон Мухторжонович

ҚАШҚАДАРЁ ТУРИЗМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ГЛЭМПИНГ УЙЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ИМКОНИЯТЛАРИ (‘‘КИТОБ ГЕОЛОГИЯ МИЛЛИЙ ТАБИАТ БОҒИ’’ МИСОЛИДА).....67

Nurmanov Sherzod Xo‘jayarovich

QORAKO‘LCHILIK TARMOG‘I SOHALARINI RIVOJLANTIRISH
IMKONIYATLARI.....70

Ибрагимова Найля Мурадовна

МОДЕРНИЗАЦИЯ ТРАНСПОРТНЫХ КОРИДОРОВ ЧЕРЕЗ УЗБЕКИСТАН И
НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ ЕВРАЗИЙСКОЙ
ЛОГИСТИКИ.....75

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Илмидинова Гулнора Махмудовна

ИНТЕРАКТИВНЫЕ СРЕДСТВА В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК
ИНОСТРАННОГО.....80

Nuradinov Furqatjon Rashidovich Abdiyeva Dilfuza

BO‘LAJAK TARBIYA FANI O‘QITUVCHILARINI KREATIV
KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI.....85

Shahlo Nasreddinova Pulatova

TA‘LIM-TARBIYA JARAYONIDA TARBIYACHINING KREATIV
YONDASHUVI.....88

Khaknazarova Zilola Azamatovna

THE ROLE OF NEUROPEDAGOGICAL AWARENESS IN FOREIGN LANGUAGE
TEACHERS’ CLASSROOM PRACTICES.....92

Нуржанова Замира Халимжановна

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК
ИНОСТРАННОГО.....95

Mukhlisa Sobirova

THEORETICAL FOUNDATIONS OF TEACHING ENGLISH TO AGRICULTURAL
STUDENTS IN MONOCENTERS.....98

Xoliyorova Malham Zoyirova Dilfuza Xayriddinova

INKLYUZIV TA‘LIM MUHITIDA PEDAGOG KADRLARNI TAYYORLASHNING
ZAMONAVIY YONDASHUVLARI.....101

ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Quronboyev Zafarbek Shavkat o‘g‘li

YANGI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA JISMONIY TARBIYA SPORTNING
RIVOJLANISHI.....112

Qurbanova Ilmira Alisher qizi

YOSH BADMINTONCHILARNI TEXNIK TAYYORGARLIGINI
TAKOMILLASHTIRISH.....116

Xujabekov Mirzaahmad Absamatovich

ESHKAK ESHISH BILAN SHUG‘ULLANGAN SPORTCHILARNING
SOMATOMETRIK XUSUSIYATLARI.....119

ТЕХНИКА ВА ТЕХНОЛОГИЯ СОҲАСИДАГИ ИННОВАЦИЯЛАР ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Qodirov Bobur Qodirovich

HEMIS TIZIMI KOMPONENTALARI O'RTASIDAGI BOG'LANISHNI
VIZUALLASHTIRISHNING TIZIMLI TAHLILI.....123

Tadjibayeva Lolaxon Akbarali qizi

ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISHDA OG'IR METALLARNING TA'SIRINI
YUMSHATISH CHORA-TADBIRLARI.....126

Мангитова Марям Сайлаубаевна

ТАЪЛИМДА CHATGPT НИНГ АҲАМИЯТИ.....129

Sidikjanov Ja'far Sobir o'g'li

ERKAKLAR KO'YLAGI ASOS KONSTRUKSIYASINI QURISHNING
ZAMONAVIY METODLARI TAHLILI.....132

БИОМЕДИЦИНА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Khaydarova Gavkhar Saidahmatovna, Karimova Muborakkhon Dilmurod qizi

CONSERVATIVE TREATMENT OF UNILATERAL VOCAL FOLD PARALYSIS
AFTER THYROIDECTOMY.....137

Ҳошимов Бобур Лукмонович, Хатамов Рустамжон Исломжон уғли

РЕСПИРАТОР ДИСТРЕСС СИНДРОМИДА МУДДАТДАН ОЛДИН ТУҒИЛГАН
ЧАҚАЛОҚЛАРДА БУЙРАК УСТИ БЕЗИНИНГ
МОРФОЛОГИЯСИ.....139

Ҳошимов Бобур Лукмонович, Хатамов Рустамжон Исломжон уғли

РЕСПИРАТОР ДИСТРЕСС СИНДРОМИДА МУДДАТИДА ТУҒИЛГАН
ЧАҚАЛОҚЛАРДА БУЙРАК УСТИ БЕЗИНИНГ МОРФОЛОГИЯСИ.....142

ФАРМАЦЕВТИКА ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

**Шахнозахон Мухаммад кизи Аглоходжаева, Азизахон Дилшодовна
Ташпулатова**

РАЗРАБОТКА АЛЬТЕРНАТИВНОЙ МЕТОДИКИ ДЛЯ КОЛИЧЕСТВЕННОГО
ОПРЕДЕЛЕНИЯ L-ГЛУТАМИНОВОЙ КИСЛОТЫ В КОМБИНИРОВАННОМ
ИНФУЗИОННОМ РАСТВОРЕ.....145

**Шахнозахон Мухаммад кизи Аглоходжаева, Азизахон Дилшодовна
Ташпулатова**

РАЗРАБОТКА АЛЬТЕРНАТИВНОЙ МЕТОДИКИ ДЛЯ КОЛИЧЕСТВЕННОГО
ОПРЕДЕЛЕНИЯ L-АРГИНИНА В КОМБИНИРОВАННОМ ИНФУЗИОННОМ
РАСТВОРЕ.....148

АГРОПРОЦЕССИНГ РИВОЖЛАНИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Kurbanbayeva Xurshidaxon Shuxratovna

XORAZM VOHASI SHAROITIDA KARDU-1000 MAKKAJO'XORI NAVINING
BIOLOGIYASI VA OZIQLANTIRISH TA'SIRINI
O'RGANISH.....151

ГЕОГРАФИЯ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Qobilova Muattar Shukurjon qizi

OROL EKOLOGOIK MUAMMOSI UNGA BERILAYOTGAN E'TIBOR
MUAMMOLAR VA YECHIMLAR.....156

**TADQIQOT.UZ ТОМОНИДАН
ТАШКИЛ ЭТИЛГАН**

**”ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАР” МАВЗУСИДАГИ
РЕСПУБЛИКА 77-КУП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ**

(2-қисм)

Маъсул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳих: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Эълон қилиш муддати: 30.06.2025